

Б.Б.Эргашев З.К.Исмаилова

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИЛАРИНИНГ
РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКИЛЛАНТИРИШНИНГ
ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИ**

МОНОГРАФИЯ

УЎК: 821-512-133-1

КБК: 84(5Ў36)7

Э - 14 И - 20

Ушбу монографияда олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг таркибий қисмларини ишлаб чиқиш ва асослаш; механизм ва таълим технологияларини аниқлаш орқали олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга оширишни ташкил этиш; ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш ва асослаш, шунингдек, «Йўл харитаси»ни ишлаб чиқиш ва унинг имкониятлари ёритиб берилган. Монографияда олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегияси ва уни амалга ошириш механизмлари ва технологиялари масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Ушбу монография таянч докторант ва мустақил изланувчиларга, таълим муассасалари раҳбарлари, иш берувчи корхона, ташкилот ва муассаса ходимлари, педагог ва муҳандис-педагоглар, олий таълим муассасалари талабалари ва магистрларнинг ўз фаолиятлари жараёнида фойдаланишлари учун мўлжалланган.

Такризчилар:

Д.О.ХИММАТАЛИЕВ - педагогика
фанлари доктори, профессор
М.Л.БОЛТАЕВА - педагогика
фанлари номзоди, доцент

Наманган муҳандислик қурилиш институти Илмий
Кенгашининг 2019 йил 5-феврал № 7-сонли қарорига асосан чоп
этишга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-5847-5-4

© “Наманган” нашриёти

© Б.Б.Эргашев, З.К.Исманлова

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасаларида таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, мустақил фикрлайдиган, ташаббускор, ишлаб чиқариш соҳасида юзага келган рақобатга бардошли, кескин ўзгаришларга мослаша олувчи, шунингдек, меҳнат бозорида мутахассислар малакасига қўйилаётган талаблар даражасида самарали фаолият юрита оладиган мутахассис кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилаяпти. Ҳозирги даврда ишлаб чиқаришда техника ва технологияларнинг янгиланаётганлиги, илм фаннинг жадал тараққиёти мутахассис кадрлардан ўз билимларини мустақил ва мунтазам равишда чуқурлаштириб, янгилаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади.

Жаҳон миқёсидаги ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий ўзгаришлар бўлажак мутахассис кадрларни тайёрлаш тизимини компетентли ёндашуви асосида ташкил этиш ва бошқаришни тақозо этмоқда. Ҳозирги кунда АҚШ, Англия, Германия, Хитой, Япония каби ривожланган мамлакатлар таълим стандартларида таълим олувчиларнинг глобал кўникмаларини “global skills” шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунинг учун амалдаги касбий таълимнинг мазмуни, ўқитиш технологиялари ва ўзлаштириш натижаларини баҳолаш тизимларини компетентли ёндашув асосида модернизациялаш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “Таълим ва ўқитиш сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларини жорий этиш асосида олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини ошириш” вазифаси белгилан-ган. Бу борада касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашнинг ижтимоий буюртмачилар эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, такомиллаштириш ҳамда ўқув жараёнига педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ этиш имкониятларини кенгайтириш муҳим ҳисобланади.

Мамлакатимиз олий таълим муассасаларида бакалаврларни тайёрлаш тизимининг мавжуд ҳолати таҳлили эса уларнинг тайёргарлик сифати замон талабларига тўла жавоб бермаётганини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони ва 2017 йил 30 июндаги ПҚ-5099-сонли “Республикада ахбороттехнологиялари соҳасини ривожлантириш учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ва 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича

қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлашда мазкур монография муайян даражада хизмат қилади.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ушбу монографияда олий таълим муассасаларида касб-ҳунарга ўқитиш жараёнида битирувчиларнинг рақобатбардошлигини шакллантириш учун жараёнинг педагогик механизмларини асосий жиҳатларини ишлаб чиқиш ва уни амалга оширишни таъминлаш масалалари ёритиб берилган.

Ушбу мақсадга эришиш учун, қуйидаги тадқиқот вазифалари: олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг таркибий қисмларини ишлаб чиқиш ва асослаш; механизм ва таълим технологияларини аниқлаш орқали олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга оширишни ташкил этиш; ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш ва асослаш, шунингдек, «Йўл харитаси»ни батафсил ишлаб чиқилиб, уни амалга ошириш механизмлари, технологиялари ва имкониятлари мазмун-моҳияти очиб берилди.

I БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИСИ БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИ ТАЪМИНЛАШ

1.1 ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯ - ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИСИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСИ СИФАТИДА

Ушбу бобнинг мақсади таълим стратегиясининг асосий жиҳатларини ишлаб чиқиш ва концептуал асослаш бўлиб, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш учун асос бўлиб хизмат қилади. Тадқиқотнинг ушбу босқичида олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг моҳияти ва ўзига хослиги, педагогик стратегияни яратиш ва амалга ошириш тамойиллари, педагогик стратегиянинг таркибий қисмлари ва элементлари аниқланади ва асосланади, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегияси-(ОТМБРШПС)ни амалга оширишнинг йўналишлари аниқланади.

Ўзбекистон Республикасида олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ислоҳ қилишнинг замонавий босқичи ижтимоий ва иқтисодий соҳаларда амалга оширилаётган ўзгаришлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, олий ўқув юртлари томонидан ривожланишнинг стратегик векторини танлашда ҳам таълим муассасасиси, ҳам талаба учун - меҳнат бозорида рақобатбардош

мавқени шакллантириш мақсадида кўпроқ мустақилликка эришишга қаратилган. Бошқача қилиб айтганда, бизнинг фикримизча, олий таълим муассасасисини битирувчи талабаларининг рақобатбардошлигини шакллантириш ушбу жараёни ташкил этишга стратегик ёндашувни қўллаш орқали амалга оширилиши мумкин.

Биз ушбу бўлимда вазифаларни ёритиб бериш учун “Педагогик стратегия” тушунчасини таърифлаймиз. Бунинг учун, биринчи навбатда, бошланғич тушунчани, яъни «стратегия»ни аниқлаймиз.

Стратегия тушунчасининг асосий мазмуни деб, зарур натижага эришиш учун ноаниқлик шароитида ишлаб чиқилган босқичма-босқич ҳаракат режасини ҳамда қоидалар тўпламини ўз олдига қўйиш дея тушуниш анъанага айланган [32]. Шу билан бирга, илмий адабиётларда яна бир талқин мавжуд: стратегия узок муддатга белгиланган мақсад томон элтувчи стратегик йўналишдир [33]. Ушбу концепциянинг кенгайтирилган талқини қуйидаги талқинни ўз ичига олади: стратегия батафсил ҳаракатларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши орқали истиқболли мақсадга ёки исталган натижага эришиш учун узок муддатли режадир [34].

Олий таълим тизимида касб-ҳунар таълими назарияси ва методикаси масалаларини очиб берувчи манбаларда «педагогик стратегия» бир нечта оқимга эга [18]. Келинг, уларнинг айримларини кўриб чиқайлик:

- «Педагогик стратегия» - бу оқилona шаклланган ўқув интизомининг мазмунли қисми, муайян стратегик йўналишни

(таъсир объектининг исталган ҳолатини) амалда қўллашга қаратилган усуллар, шакллар, воситалар ва мослашувчан усулларни қўллаш: биринчидан, педагогик мақсадга мувофиқ бўлган педагогик ҳаракатлар мажмуаси, иккинчидан, босқичма-босқич амалга оширилади.

- «Педагогик стратегия» -бу олий таълим муассасасиси профессор-ўқитувчиларининг фаолияти бўлиб, унда таълим жараёнининг мақсади белгиланади, бу стратегик йўналиш сифатида, ҳамда унга эришиш воситаси бўлиб хизмат қилади.
- «Педагогик стратегия» - ўқитувчининг маълум бир натижага эришишга қаратилган (масалан, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришга қаратилган) мақсадга мувофиқ ҳаракатлари мажмуасини ифода этувчи узоқ муддатли жараёндир.
- «Педагогик стратегия» - бу педагогнинг фаолияти бўлиб, у педагогик мақсад, режа ва унинг амалга оширилиши бўйича тақдим этилган ғояларга мувофиқ амалга оширилади, бу эса белгиланган педагогик вазиятларда ҳаракатларни самарали амалга оширишни таъминлайди.
- «Педагогик стратегия» - педагогик жараённинг белгиланган стратегик йўналишига эришиш учун амалга ошириладиган кенг қўламли таълимий ва касбий вазифаларни ҳал қилиш учун педагогик йўналишга эга бўлган ўқитувчининг умумлашган хукусиятларидир.

Шундай қилиб, биз таълим стратегияси қуйидагиларни эътиборга олган ҳолда танланиши лозимлигини таъкидлаймиз:

- бу амалга ошириладиган муҳитдаги педагогик ҳақиқатнинг ўзига хос хусусиятлари;

- педагогик стратегияни амалга оширувчи ўқитувчининг педагогик маҳорат даражаси;

- мавжуд ресурслар, танланган шакллар, усуллар ва режалаштирилган мақсадга эришиш учун мумкин бўлган воситалар.

Тадқиқот давомида педагогик стратегия олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг концептуал асосига айланади. Шу сабабли, олий таълим муассасасисининг битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг «педагогик стратегияси» олий таълим муассасаси илмий ва педагог ходимларининг режалаштирилган ҳаракатлари йиғиндиси бўлиб, у педагогик мақсад ва унга эришиш воситалари ҳақидаги ғоялар асосида амалга оширилади, бу эса исталган натижага етишишга олиб келади деб ҳисоблаймиз.

Замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитда ва маҳаллий олий таълим тизимида касбий таълим соҳасининг ривожланиш даражасига мувофиқ, олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегияси қуйидаги концептуал қоидаларга мувофиқ самарали амалга оширилиши мумкин:

- 1) назария ва услубиётга илмий ёндашув бўлган олий таълим муассасаси талабаларининг рақобатбардошлиги нуқтаи назаридан яхлит педагогик концепцияни ишлаб чиқиш ва асослаш;

2) олий таълим муассасасида касбий таълим муҳитини яратиш асосида битирувчи рақобатбардошлигини шакллантиришнинг аниқланган қонуниятлари ва тегишли тамойиллари сифатида намоён бўлувчи педагогика стратегиясининг «ядриси» ни танлаб олиш;

3) олий таълим муассасаси битирувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегиянинг назарий моделини ишлаб чиқиш;

4) олий таълим муассасаси битирувчиси (стратегик таҳлил, стратегик нигоҳ, стратегик шериклик) рақобатбардошлигини шакллантириш стратегик режалаштириш таркибий ва функционал компонентларини аниқлаш;

5) замонавий меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчисининг самарали хулқ-атвор хусусиятларини лойиҳалаш.

Олий таълим муассасаси битирувчиси шахсининг рақобатбардошлик хусусиятлари ва уларни шакллантиришнинг педагогик стратегиясининг моҳиятини аниқлар эканмиз, унинг асосий назарий жиҳатларига, яъни:

- олий таълим муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштириш соҳасидаги мавжуд вазиятлардан халос бўлиш сифатида олий таълим муассасалари талабаларида “Рақобатбардошлик” сифатини ривожлантиришнинг стратегик мақсадини англаш;

- рақобатбардошликни шакллантиришнинг стратегик мақсади мавжуд рақобат муҳитида олий таълим муассасаси битирувчисининг ёш мутахассис сифатида барқарор ишлашига ва

ривожланишига имкон берадиган ноёб рақобатбардош устунликларни ўзида мужассам этишига қаратилган;

- ОТМ битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг тактик вазифалари - олий таълим битирувчиси рақобатбардошлиги таркибий қисмларининг ҳар бирини шакллантиришга, педагогик қўллаб-қувватлашга қаратилган имкониятлар ва шарт-шароитларни изчил ривожлантиришдан иборат. Буларни амалга ошириш механизмлари ва педагогик воситалари; олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг таълим технологиялари ва ташкилий-педагогик шартлари.

Олий таълимнинг замонавий амалиётида жуда кўп турли хил педагогик стратегиялар мавжуд. Шу сабабли, таълим стратегиясини амалга ошириш учун танланган таркиб стратегик йўналиш ва керакли натижага эришиш учун етарли шакллар, усуллар ва воситаларга боғлиқ бўлиши керак.

Шундай қилиб, тадқиқотимизда, олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини оширишнинг педагогик стратегиясини ишлаб чиқиш учун йўналтириш (мўлжалга йўналтириш), иштирок этиш ва рағбатлантириш каби стратегиялар алоҳида қизиқиш уйғотади. Келинг, уларнинг мазмунини батафсил кўриб чиқайлик:

“Мўлжалга йўналтириш” педагогик стратегияси [18] талаба шахсиятининг ҳиссий-мақсадли, билим ва фаолият соҳаларига таъсир қилади ва муаммоли вазиятни таҳлил қилиш, ҳаракат режасини тузиш ва касбий муаммоларни ҳал қилишда ўз

фаолиятини тўғрилашга қаратилган ҳаракатлар тўпламини амалга оширишни назарда тутади. Бундан ташқари, педагогик стратегия сифатида “Мўлжалга йўналтириш” ўқитувчининг талаба шахсиятида рақобатбардош хусусият ва фазилатларни шакллантиришга қаратилган педагогик тадбирлар тўпламини амалга оширишини назарда тутади.

Ушбу тадқиқот ишининг бир қисми сифатида мўлжалга йўналтиришнинг қуйидаги педагогик усуллари илгари сурамиз: эътибор бериш, йўналтириш, таништириш, тарғиб қилиш, таъминлаш, фаоллаштириш, тўғрилаш, талабани муносиб баҳолаш ва бошқалар. Йўналишнинг ушбу педагогик усуллари танлаш педагогик маънода талабанинг йўналиши унга шахсий ривожланиш йўналишини (масалан, рақобатбардош мутахассис сифатида) аниқлашга, фаолиятнинг зарур соҳаларини фаоллаштиришга, муаммоли вазиятни таҳлил қилишга ёки касбий муаммоларни ҳал қилишда ёрдам бериш ва мумкин бўлган ёрдамни тақдим этишни, ҳамда замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош устунликка эришиш учун ҳаракат режасини тузиш ва бошқаларни ўз ичига олади.

“Иштирок этиш» педагогик стратегияси [18] фаол характерга эга бўлиб, унинг тематик мазмуни талабага муайян фаолият турига қўшилиш, унинг тўлиқ ва фаол иштирокчиси бўлиш имкониятини тақдим этади. Мисол учун, бу талабани замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларни таъминлайдиган касбий кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга ва ривожлантиришга жалб қилади,

шунингдек, талабаларни касбий муаммоларни ҳал қилишда амалий тажрибасини оширишга ҳам хизмат қилади.

“Ёрдам” таълим стратегияси давлат ҳужжатларида деярли расман тасдиқлаб қўйилган: Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонунида ҳамда таълим соҳасини ривожлантириш бўйича қатор меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва бошқаларда “таълим муассасаларини рағбатлантириш”; “таълим олишда кўмаклашиш”; “мутахассисларни тайёрлашда кўмаклашиш”; “ишга жойлашишга кўмаклашиш”; “ўз тақдирини ўзи белгилашга кўмаклашиш”; “ўз-ўзини англашга кўмаклашиш”; “ўз-ўзини ривожлантиришга кўмаклашиш”; “ўз-ўзини такомиллаштириш” кабилар хусусида тез-тез таъкидланади.

“Ёрдам” атамасининг бундай турфа қўлланилиши, у функционал жиҳатдан юқори малакали мутахассисларни тайёрлашнинг стратегик хусусиятини акс эттиради ва шунинг учун «ёрдам бериш» олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини оширишнинг педагогик стратегияси сифатида хизмат қилиши мумкин деган хулосага келиш имконини беради.

Ушбу стратегиядан фойдаланишда талабанинг ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини англаш ва ўз-ўзини такомиллаштириш каби ўзига хос хусусиятларини ва шахсиятини ривожлантириш нуқтаи назаридан ўзига хос ташкилий-педагогик шарт-шароитларни шакллантириш назарда тутилади, бу эса унга замонавий меҳнат бозорида бошқа абитуриентларга нисбатан рақобатбардош устунликни таъминлайди. Шу билан бирга,

педагогик ёрдам ҳар доим профессор-ўқитувчиларнинг талабаларга шахсий ва касбий ривожланишларида ёрдам бериш ва уларни қўллаб-қувватлашга қаратилган онгли фаолияти ҳисобланади.

Юқорида кўриб чиқилган педагогик стратегиялар олий таълим муассасалардаги амалий фаолиятда фақат шахсий йўналтирилган касб-ҳунар таълими шароитида, талаба ўз салоҳиятини баҳолашни ҳисобга олган ҳолда амалга оширадиган ҳаракатларига нисбатан ўз танловини амалга оширганда, уларни мақсадга мувофиқ равишда тақдим этади. Бундан ташқари, олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегияси шахсий ривожланиш йўналишига эга бўлиши керак, яъни бу йўналиш талабанинг меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларни шакллантириш ва ривожлантиришнинг зарур жиҳати сифатида намоён бўлмоғи даркор.

Педагогик стратегиянинг шахсий ривожланиш йўналиши ўзига хос хусусиятларга эга: талабага ўз касбий ва шахсий ривожланиш субъекти сифатида муносабатда бўлиш; талабани ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўзини такомиллаштиришга йўналтириш; талабанинг шахсини ўзи англаши ва ўз тақдирини ўзи белгилаши учун шарт-шароитлар яратиш, шу жумладан: талабаларнинг рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнини илмий-педагогик ва ташкилий жиҳатдан таъминлаш, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш учун инновацион технологияларни жорий этиш, олий таълим муассасасининг амалий-касбий, ижтимоий-маърифий ва илмий-инновацион муҳитини яратиш;

таълим жараёнида субъект-субъект муносабатларини шакллантириш.

Талабанинг ривожланиши ва рақобатбардош кураш учун зарур бўлган касбий фазилатлар ва шахсий хусусиятларини шакллантириши билан унинг ўқитувчи билан ўзаро муносабатларининг тузилиши ўзгаради - у педагогик таъсирнинг пассив объектидан фаол ижодий шахсга айланади ва ўз шахсий ва касбий ривожланиш йўналишини белгилашга қодир ва тайёр бўлишига эътибор қаратайлик.

Педагогик стратегияни шакллантириш ва амалга ошириш тамойилларини кўриб чиқишга ўтиш, таълим тамойилларининг бутун тизими талабанинг шахсиятини ривожлантиришга, унинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишга қаратилган. Бундан ташқари, педагогик стратегияни шакллантириш ва амалга ошириш тамойиллари талабаларнинг амалий ва илмий фаолиятини педагогик бошқариш циклининг босқичларига мувофиқ ишлаб чиқилган.

1. *Ривожлантирувчи таълим тамойили* талаба шахсиятини ҳар томонлама ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, унга шахсий ва касбий хусусият ва сифатларни – замонавий меҳнат бозорида рақобатбардошлик малакаси сифатида шакллантириб беришни таъминлайди.

2. Тизимлилик тамойили талабанинг замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларда ишлашга тайёргарлиги нафақат назарий билим, кўникма ва малакаларни, балки кенг кўламли касбий муаммоларни ҳал қилиш бўйича амалий тажрибани босқичма-

босқич оширишни ҳам ўз ичига олиши кераклигини кўрсатади. Ушбу тамойил, шунингдек, таълим жараёнининг мазмуни ва қурилишининг мантикийлигини талаб қилади ва назарда тутати. Бу талабаларнинг назарий билимлари ва амалий кўникмаларини тизимли хусусиятга айлантиради.

3. Талабанинг *онгли, мустақил ва ижодий фаоллиги тамойили* замонавий меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардош устунликларини шакллантириш жараёнида талабанинг ўзига хос хусусиятлари ва шахсий фазилатларини кўзда тутати.

4. Рақобатбардош битирувчини шакллантириш учун *комплекс ёндашув тамойили*, талабаларнинг нафақат назарий тайёргарлигини, балки меҳнат фаолиятини амалга оширишда реал шарт-шароитларга мослашишни, хавфли ва ноаниқ вазиятларда касбга алоқадор муаммоларни кенг кўламли ҳал қилиш учун амалий тажриба орттиришини ҳам назарда тутати. Бундан ташқари, олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантириш кенг кўламда амалга оширилиши талабалар шахсиятининг ўзига хос фазилатлари ва хусусиятларини ривожлантиришни кўзда тутати, ҳамди улар биргаликда меҳнат бозорида бошқа иш изловчиларга нисбатан рақобатбардош устунликларини акс эттиради.

5. *Таълим олиш учун малакали ёндашув асосида таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш тамойили* келажакдаги мутахассисларни тайёрлашга малакали ёндашув асосида қуйидаги қоидадан келиб чиқади: олий таълим муассасаси битирувчисининг

рақобатбардошлиги унинг касбий малакаси билан белгиланади, унда махсус билимлар талабанинг бир қатор шахсий хусусиятлари ва шахсий фазилатлари билан тўлдирилиши керак. Малакавий ёндашувнинг устуворлиги, таълим-тарбия жараёни борасида - ўқитувчидан талабага билимларни имтиёзли равишда узатилиши орқали қайта йўналтириш имконияти яратилиши билан белгиланади, бу эса талабанинг замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитда, хусусан, меҳнат бозорида кескин рақобат шароитида муваффақиятли ишлаши учун олий таълим муассасаси битирувчисининг қобилиятини тавсифловчи билимлар тўпламини эгаллаш учун зарур бўлган шарт-шароитлар яратиш имконини беради.

6. Таълимни меҳнат фаолиятини амалга оширишнинг ҳақиқий шартлари билан боғлаш тамойили эътиборимизни олий таълим муассасасининг амалий-касбий, ижтимоий-таълим ва инновацион муҳитини яратиш зарурлигига қаратади.

Таълим стратегиясини шакллантириш ва амалга ошириш тамойилларидан ташқари таълим умумий тамойилларини ҳам унутмаслик керак.

Олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг таркибий қисмлари ва элементларини аниқлаш ва асослашга ўтиш орқали қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратамиз: олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясининг таркибий қисмлари; олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришни стратегик режалаштириш

(стратегик таҳлил, стратегик нигоҳ, стратегик шериклик ва бошқалар) замонавий меҳнат бозорида олий таълим муассасасилари битирувчиларининг самарали хулқ-атворини тавсифлаш.

Биз олиб бораётган тадқиқотда назарий моделни ўзаро боғлиқ ва бир-бирига боғлиқ бўлган таркибий қисмларнинг тизимли тўплами сифатида кўриб чиқамиз, бу эса уларни амалга ошириш жараёнида олий таълим муассасасининг амалий-касбий, ижтимоий-таълим ва илмий-инновацион муҳитини шакллантиради ва шу билан талабаларнинг субъект-шахсий ривожланишини таъминлайди.

Рақобатбардошлик ҳодисасининг мураккаб мажмуавий хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, биз ушбу педагогик ҳодисани ўрганишда ёндашувларни ишлаб чиқишнинг бир-бирини тўлдирувчи ва мураккаблиги ғоясига таянамиз, айти пайтда биз рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиси ва унинг назарий моделини шакллантиришнинг яхлит педагогик стратегиясини ишлаб чиқиш ва асослаш, унинг асослари ваколатли ёндашув бўлиб хизмат қилади, аммо у ягона педагогик ёндашувга асосланган бўлиши мумкин эмас деган хулосага келамиз. Тадқиқот мавзуси ҳақида энг ишончли маълумотни олиш имконини берадиган бошқа методологик ёндашувларнинг илғор қоидаларини, яъни *тизимли, шахсий йўналтирилган, ваколатли, синергетик ва фаол методологик ёндашувларнинг* қоидаларини бирлаштириш керак.

Биз аниқлаган ёндашувлар бир-бирини тўлдиради ва келажакда мутахассиснинг рақобатбардошлигини шакллантириш

муаммосини ҳар жиҳатдан ўрганиш ва ҳал этишга имкон беради. Биз фойдаланадиган ушбу илмий ёндашувлар тадқиқот векторини, воситаларни танлашни кўрсатадиган методологик қўлланма бўлиб, у олий таълим муассасаси талабаларининг рақобатбардошлигини шакллантириш муаммосини ўрганишда услубий асос бўлиб хизмат қилади. Шундай қилиб, биз ҳар бир ёндашувнинг моҳиятини конспект шаклида очиб берамиз ва олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг тузилмасини ишлаб чиқишда унинг аҳамиятини тақдим этамиз (1-жадвал).

Шакллантириш учун услубий ёндашувлар: олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлиги.

1-жадвал.

Услубий ёндашув	Рақобатбардошликни шакллантириш аҳамияти
<i>Тизимли</i>	Рақобатбардошликни шакллантириш муаммосига тизимли ёндашув қуйидаги қоидаларни ҳисобга олади: 1) тизимли ёндашув тадқиқотнинг барча босқичларида олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш муаммосини комплекс ўрганишни таъминлайди; 2) бўлажак мутахассиснинг рақобатбардошлиги умумий педагогик жараёнда шакллантирилади,

<i>Шахсий йўналтирилган</i>	Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатдошлигини шакллантиришга қаратилган шахсий-йўналтирилган ёндашувнинг қоидалари талабанинг шахсий ва касбий ривожлантириш предмети бўлиб, ўзининг рақобатбардош хусусиятлари ва сифатларини шакллантириш
<i>Компетенциявий</i>	Бўлажак мутахассиснинг рақобатбардошлигини шакллантириш муаммосини ўрганиш ва ҳал қилишда ҳисобга олинган компетенциявий ёндашувнинг асосий қоидаларига қуйидагилар киради: 1) ваколатли ёндашув олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг мақсади ва натижаси сифатида асосий компетенцияларни тан олишга имкон беради; 2) таълим - тарбия жараёнини ташкил этиш
<i>Синергетик</i>	Ушбу ёндашув олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги синергетик таъсирини олий таълим муассасаси битирувчисининг касбий-амалий, ижтимоий-маърифий, инновацион образли муҳитларнинг ўзаро
<i>Фаолиятли</i>	Талабанинг илмий-тадқиқот, инновацион, ўқув-амалий ва бошқа фаолият турлари орқали талаба шахсининг рақобатбардош хусусиятлари ва сифатларини ривожлантириш жараёнини очиқ

Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш педагогик стратегиясининг ташкилий таркибини ишлаб чиқишда биз моделлаштириш жараёнининг умумий назарий асосларидан келиб чиқдик:

- ушбу модел ўқувчиларнинг таълим фаолияти сифатини оширишга бевосита ва ижобий таъсир кўрсатадиган педагогик стратегиянинг бундай хусусиятларини акс эттириши керак;

- ишлаб чиқилаётган моделнинг таркибий-мазмунли жиҳати олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича барча босқичларда талабаларнинг эришган ютуқларини назорат қилиш имкониятини яратиши керак;

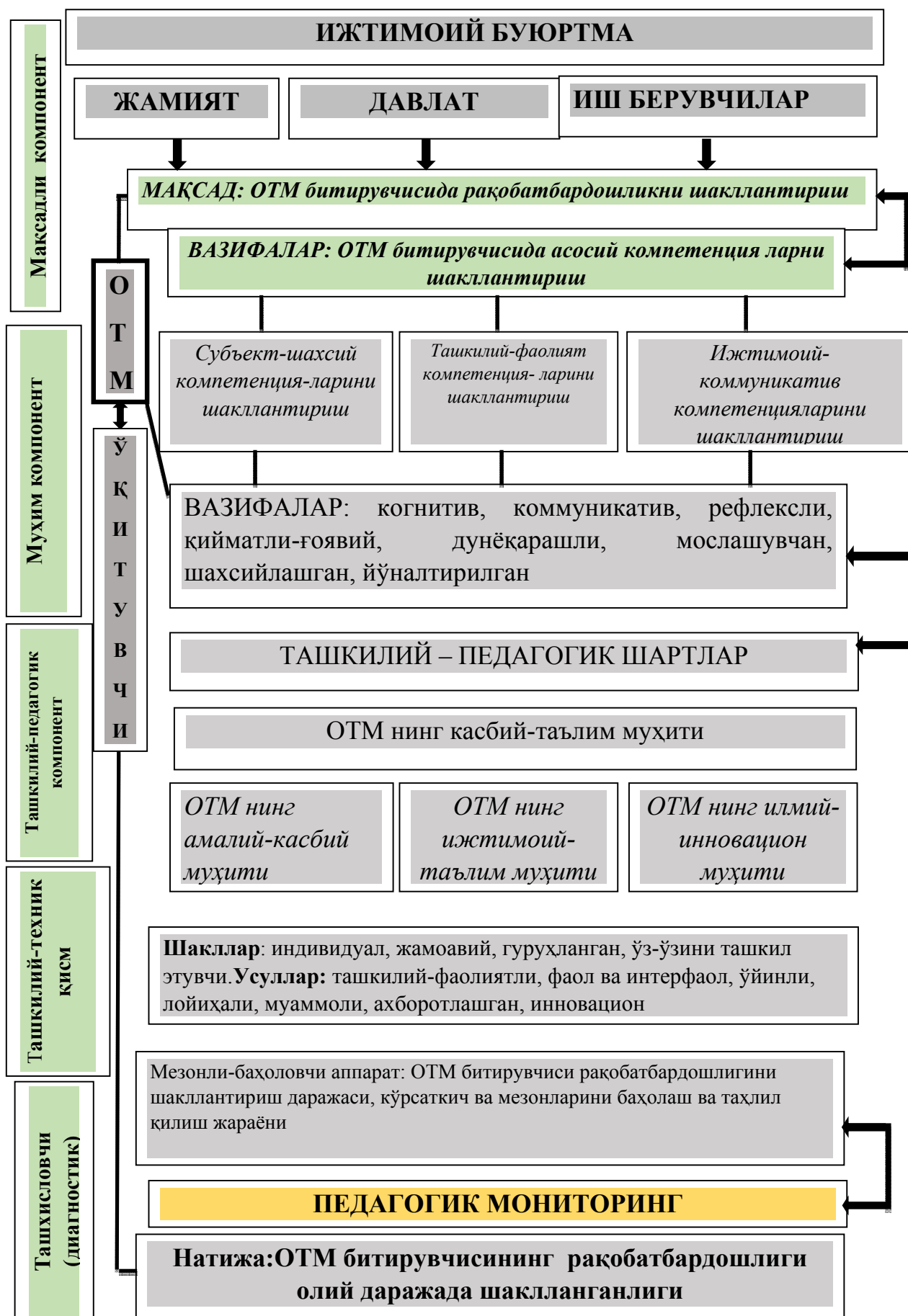
- ишлаб чиқилган модел керакли натижага янада самарали эришиш учун педагогик стратегияни ўз вақтида тузатиш имкониятини кўриб чиқиши керак.

1-расмда олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегияси тузилмасининг график кўриниши келтирилган. Педагогик стратегиянинг мақсадли компоненти замонавий меҳнат бозоридаги кескин рақобат шароитида касбий ва шахсий хусусиятларни ва сифатни амалга оширишга тайёр бўлган юқори малакали мутахассисни тайёрлашдек устувор стратегик йўналишни акс эттиради.

Шунингдек педагогик стратегия, иккита асосий омил билан белгиланадиган мақсадни ташқи асослашни ўз ичига олади: олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигига асосланган ижтимоий буюртма ва юқори сифатли таълим берувчи

олий таълим муассасасисининг рақобатбардошлиги. Қўйилган мақсадлардан келиб чиқадиган вазифалар олий таълим муассасасида мақсадли равишда шакллантирилган асосий ваколатлар: ташкилий-фаолият, субъект-шахсий, ижтимоий коммуникатив ваколатлар тизими билан белгиланади.

Педагогик стратегиянинг муҳим тақибий қисми асосий ваколатларнинг асосий кўрсаткичларида намоён бўлади ва у тегишли ЗУВ, шахснинг қобилиятлари, хусусиятлари ва сифати, шунингдек, касбий муаммоларни ҳал қилишда амалий тажрибани ўз ичига олади. Хусусан, бу:

1-расм. Олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шаклландириш педагогик стратегияси тузилиши.

- талабани шахс ва фаол шахс сифатида тавсифловчи хусусиятларни ўз ичига олган субъект-шахсий компетенциялар блоки;

- ташкилий ва фаолият компетенциялари блоки талабаларни ўз-ўзини ташкил этиш ва фаолият мавзуси (ўқув, касбий ва бошқалар) сифатида тавсифлайдиган хусусиятларни ўз ичига олади);

- ижтимоий-коммуникатив компетенциялар блоки талабаларни инсон ва жамият аъзоси сифатида тавсифлайдиган хусусиятларни ўз ичига олади, унинг коммуникациялари ва ижтимоий ўзаро таъсирининг сифати ва даражасини акс эттиради.

Ташкилий-педагогик шарт-шароитлар комплекси илгари кўриб чиқилган амалиётлардан ташқари, олий таълим муассасасининг касбий, ижтимоий-таълимий ва илмий-инновацион муҳити, талабанинг рақобатдошлигини шакллантиришга қаратилган педагогик стратегиянинг қуйидаги таркибий қисмига айланди:

- профессор-ўқитувчилар таркибида рақобатдош битирувчини шакллантириш жараёнига нисбатан мотивацион-қиймат муносабатларини шакллантириш;

- талабанинг рақобат хусусиятлари ва шахсий фазилатларини шакллантириш жараёнининг назарий ва амалий йўналишини таъминлаш;

- талабалар касбий тайёргарлигининг назарий ва амалий йўналишлари имкониятларидан максимал даражада фойдаланиш

учун олий таълим муассасаси салоҳиятини, шу жумладан, унинг инновацион компоненти самарали ишга тушириш.

Педагогик стратегиянинг ташкилий-техник компоненти рақобатбардош битирувчини шакллантириш жараёнини ташкил этишнинг қабул қилинган шакллари ва усуллари, белгиланган назорат воситалари ва технологиялари, асосий ваколатлар кўрсаткичларини таҳлил қилиш ва баҳолаш тартиб-қоидаларига мувофиқ тузилган. Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантиришнинг педагогик стратегиясида услублар асосан фаоллаштирувчи ва ривожлантирувчи характерга эга бўлиб, анъанавий тарзда қўлланилганидан ташқари, инновацион усуллардан фойдаланишни ўз ичига олади, шу жумладан, талабаларни ахборот материаллари билан ишлашнинг замонавий усуллари ишлаб чиқишга йўналтиради. Ўқув жараёнида амалга оширилаётган педагогик фаолиятнинг асосий йўналишлари талабаларнинг касбий муаммоларни ҳал қилиш бўйича билим, кўникма ва малакаларини дастлабки ўзлаштириш, талабаларда зарур билимларни чуқурлаштириш, мустаҳкамлаш ва сингдиришга қаратилган ва бутун таълим даври мобайнида талабалар билимини баҳолаш ва назорат қилиш учун фойдаланиладиган услублар тўплами билан бирлаштирилди.

Ўз навбатида, ўқув жараёнини ташкил этиш шакллари индивидуал, жамоавий, гуруҳланган ёки мустақил равишда талабалар томонидан ташкил этиладиган муҳим фаолият шакллари билан ифодаланади.

Рақобатдош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегиянинг диагностик компоненти педагогик мониторинг доирасида акс эттирилган бўлиб, унинг моҳияти ўқув, ўқишдан ташқари (аудиториядан ташқари), илмий-тадқиқот, инновацион, амалий, мустақил ва бошқа фаолият турлари бўйича маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилишда, шунингдек, унинг қуйидаги йўналишлар бўйича баҳоланишида намоён бўлади:

- бутун олий таълим жараёнида талабанинг олган назарий билим, амалий кўникма ва касбий кўникмаларининг ривожланиш (ўсиш, чуқурлаштириш, такомиллаштириш) қонуниятлари, тенденциялари ва динамикасини аниқлаш;

- талабаларнинг самарадорлигини аниқлаш, самарадорлигини баҳолаш ва самарадорлигини таҳлил қилиш, унинг мутахассис (илмли) сифатидаги тайёргарлик даражасини тавсифлайди.

Педагогик мониторингнинг самарадорлигини ошириш мақсадида талабаларнинг тест топшириқлари, ўз-ўзини назорат қилиш масалалари ва ҳ. к. каби ваколатлари сифатини самарали баҳолаш ва назорат қилишга ёрдам берадиган турли хил вазифалардан фойдаланиш кўзда тутилган.

Олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясидаги натижа - бу ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини ривожлантиришга тайёр бўлган юқори шахсий ва касбий салоҳиятга эга бўлган келажакдаги мутахассисдир. Айнан унинг учун биз олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиси портретини ишлаб

чикдик. Бундан ташқари, назарий моделни амалда қўллаш хулосаси бу - рақобатбардош олий таълим муассасаси талабасининг меҳнат бозорига самарали хулқ-атворининг тайёрлиги. Шу муносабат билан, биз меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчилари самарали хулқ-атворининг хусусиятларини тақдим этамиз. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиси меҳнат бозорининг ишлаши ва ривожланиши қонунларини билиши керак, бу эса ўткир рақобат ва иш берувчиларнинг мутахассисларга бўлган кучли талаблари билан тавсифланади, шунингдек, уларнинг шахсий ва касбий салоҳиятини бошқариши мумкин. Меҳнат бозорида самарали фаолият юритиш учун, рақобатбардошликни шакллантириш жараёнида ҳар бир талабадан қуйидагилар талаб этилади:

- муомала муносабатларини ўрнатиш учун мулоқот қобилиятларига эга бўлиш;

- самарали иш қидириб топиш учун ахборот технологияларини қўллаш;

- резюме тузишни билиш;

- ўз-ўзини таништириш қобилиятига эга бўлиш;

- ўз меҳнат фаолияти натижаларини режалаштириш ва ташхислаш кўникмаларини, касбга алоқадор вазифаларни ҳал қилиш натижаларини ўзлаштириш. Бундан ташқари, замонавий меҳнат бозорида самарали фаолият юритиш учун олий таълим муассасаси битирувчиси қуйидагилар билан белгиланадиган коммуникация тайёрлигига эга бўлиши керак:

- ностандарт шароитларда ва танлаш шароити юзага келган вазиятларга тезда мослашиш ва ҳаракат қилиш, иш фаолиятида «муаммоли вазиятларни» таҳлил қилиш, стратегик ҳаракат режасини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш қобилияти;

- хавф ва ноаниқлик шароитида касбга алоқадор муаммоларни ижодий ва кўпинча инновацион ҳал қилиш қобилияти;

- ўз касбий маҳорати ва кўникмаларини қўллаш, тажрибасини, малакасини ошириш, ўзини узлуксиз шахсий ва касбий такомиллаштириш, ўз-ўзини ўрганиш ва ўз-ўзини англаш учун танланган «қуйи» дастурга нисбатан барқарор ижобий муносабатда бўлиш.

Меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчисининг самарали ҳатти-ҳаракатларини тавсифлашнинг таркибий қисмларини ҳавола этамиз:

1. Меҳнат бозорида битирувчининг самарали хулқ-атворини тавсифлашнинг биринчи компоненти меҳнат бозорида мавжуд бўлган вазиятни тармоқли ва минтақавий таҳлили, иш берувчининг юқори малакали мутахассисни тайёрлашга бўлган эҳтиёжлари ва талабларини таҳлил қилишдир. Моделнинг ушбу компоненти контекстида рақобатчилар (шунга ўхшаш номзодлар), ушбу мутахассислик битирувчиларига бўлган эҳтиёжларни таҳлил қилиши зарур. Ушбу ҳаракатларнинг натижаси талаба-битирувчининг шахсининг хусусиятлари ва сифатларида ифодаланган рақобатбардош устунликларини аниқлаш, шунингдек, иш берувчиларнинг талабларига жавоб бериш стратегиясини ишлаб чиқишдан иборат.

2. Талабаларнинг илмий, таълим ва касб-ҳунарга йўналтирилган фаолияти натижаларини тўғри баҳолаш усулига асосланган талабаларнинг индивидуал ютуқларини аниқлаш, тўплаш ва баҳолаш бўйича замонавий инновацион таълим технологияси бўлган портфолиони яратиш. Шунинг учун портфолио бўш иш ўринлари учун танловда битирувчи учун катта афзалликларга айланади.

3. Аксарият ҳолларда ижтимоий алоқаларни тўплаш замонавий битирувчиларни ишга жойлаштириш учун зарур шарт-шароитга айланади. Статистикага кўра, олий таълим муассасаси битирувчиларининг ярмидан кўпи ишга жойлашиш стратегиясини танишлар ёки қариндошлар ёрдамида амалга оширади. Ҳеч шубҳа йўқки, битирувчи томонидан олинган таълим қанчалик сифатли ва обрўли бўлса, у кўпроқ ўзи истаган жойга ишга кириш имкониятига эга бўлади, аммо бу битирувчиларни норасмий алоқалар ёрдамида ишга жойлашиш заруратидан озод қилмайди.

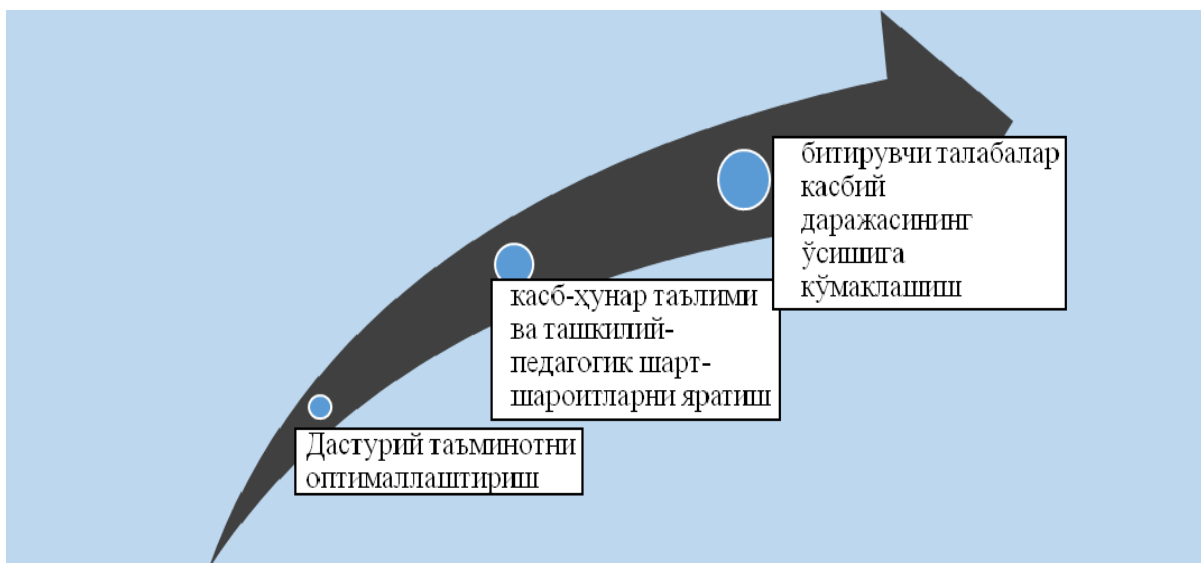
4. Олий таълим муассасалари битирувчиларининг коммуникатив ҳамкорлиги ёш мутахассисларда ўз-ўзини таништириш кўникмаларини ривожлантириш, резюме тайёрлаш, интервьюларни тайёрлаш ва ўтказиш, ходим ва иш берувчининг ахлоқий ва бизнес алоқалари техникасини ривожлантиришни ўз ичига олади.

5. Битирувчи талабанинг мартабаси ошишини бошқариши ишга жойлашиш мақсадларини, иш жараёнида қондиришга интилаётган эҳтиёжларини, мартабани ривожлантириш мақсадлари

ва векторларини (горизонтал ва вертикал текисликда) белгилаш, шахсий ва касбий малакасини оширишни ўз ичига олади.

6. Ёш мутахассиснинг шахсий ва касбий ўзини ўзи яхшилаш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини англаш тамойилларига асосланган олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини бошқариш механизмлари.

Шундай қилиб, битирувчи рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш имкониятлари ҳақида гапирар эканмиз, биз 3 та асосий йўналишни ажратиб олдик (2-расм).

2-расм. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш йўналишлари.

1. Талабаларда касбий билимлар етишмаслигини бартараф этиш ва зарур малакалар, меҳнат кўникмаларига эга бўлиш мақсадида олий таълим муассасасилари талабаларини тайёрлаш жараёнининг дастурий таъминотини оптималлаштириш (ҳозирги бозор ҳолатига эътибор вектори). Олий касбий таълимни

модернизация қилиш шароитида олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш стратегиясини амалга оширишнинг ушбу йўналиши талабаларда рақобатбардош хусусиятлар ва шахсий фазилатларни шакллантириш жараёнининг назарий ва амалий соҳаларининг яхлитлигини таъминлаш орқали келажакдаги ходимларнинг ҳозирги меҳнат шароитларида ўз-ўзини англаш учун тайёргарлигини кучайтириш мақсадида кадрлар ресурсларида ташкилотларнинг эҳтиёжлари билан ёш мутахассиснинг шахсий ва касбий хусусиятларини ўзаро боғлиқлигини таъминлашни ўз ичига олади.

2. Олий таълим муассасаси талабаларининг шахсий ривожланишини психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш, келажакда мутахассисни ўқитиш ва тарбиялашда шахсий йўналтирилган ёндашувни амалга оширишнинг бевосита натижаси сифатида алоҳида ўрин эгаллаган олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардош шахсини шакллантириш учун касбий-таълимий муҳит ва педагогик шарт-шароитларни яратиш бўйича таълим-тарбия жараёнини қайта йўналтириш. Педагогик стратегияни амалга оширишнинг ушбу усули олий таълим муассасаси талабасида ўз таълим натижалари учун масъулиятни шакллантириш ва ўз манфаатлари, ғоялари ва қийматларини таҳлил қилиш орқали юқори даражадаги мустақилликка эришиш, натижада эса ҳаёт ва касб (мартаба) истиқболини яратиш имконини беради.

Бундан ташқари, олий таълим муассасасининг касбий-таълим муҳитини меҳнат бозорида битирувчининг рақобатбардошлигини

шакллантиришга йўналтирилган. Юқорида кўриб чиқилган амалий-касбий, ижтимоий-таълим ва илмий-инновацион муҳитини шакллантириш зарурлигидан ташқари, олий таълим муассасаси профессор - ўқитувчиларининг ушбу жараёнга мотивацион-қиймат муносабатларини ривожлантиришга ҳам мурожаат қилиш, унинг инновацион компонентидан талабаларнинг касбий тайёргарлигининг назарий ва амалий йўналишлари имкониятларидан максимал даражада фойдаланиш самарадорлигини таъминлаш керак.

3. Битирувчи -талабалар касбий мавқеи (мартаба)сининг ошишига кўмаклашиш касбий таълим амалиётида битирувчининг рақобатбардошлигини стратегик режалаштиришнинг аҳамияти ҳақида гапиришга имкон беради. Бундай ишларнинг асоси меҳнат бозорини комплекс ташхислаш ва таълим хизматлари бозорининг имкониятларини узатишни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган олий таълим муассасаси ва иш берувчилар билан ўзаро ҳамкорлик қилиш тизими бўлиши керак. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш стратегиясини амалга оширишнинг ушбу йўналиши ишга жойлашиш масалаларини ҳал қилишда ёш мутахассисларнинг фаоллиги ва тадбиркорлик даражасини ошириш зарурлигини, шунингдек, битирувчи талабаларнинг меҳнат бозори ҳолати ва унинг ўзига хос мутахассисларга бўлган талаби ҳақида яхши маълумотга эга эмасликларини бартараф этиш зарурлигини назарда тутди.

Бундан ташқари, олий таълим тизимини модернизация қилиш шароитида олий таълим муассасасининг рақобатдош-қобилятли

битирувчисини шакллантириш стратегиясини амалга оширишнинг ушбу йўли доирасида, бизнинг фикримизча, иш берувчи ташкилот билан таълим муассасасининг узоқ муддатли шартномаларини тузиш ва уни таълим-тарбия жараёнига жалб этишга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Олий таълим муассасасининг иш берувчи ташкилотлар билан ҳамкорлиги тўғрисидаги узоқ муддатли шартномада олий таълим муассасаси кафедралари томонидан қуйидаги тадбирлар назарда тутилиши мумкин: компания ходимларини олий таълим муассасаси профилига тайёрлаш ва ўқитиш; компания раҳбарларини ўқитиш: семинар-тренинглар, магистратура, аспирантура, докторантура ва ҳ.к.; иш берувчи компания ходимларини илмий-амалий конференцияларда, семинарларда ва давра суҳбатларида иштирок этишга жалб қилиш; иш берувчи компания буюртмаси бўйича олий ўқув юртларида тадқиқот (инновацион лойиҳалар, илмий-амалий лойиҳалар) ишларини ўтказиш.

Шундай қилиб, олий таълим муассасаси ўз амалиётига талабаларни узлуксиз амалий тайёрлаш тизимини жорий этиш ва иш берувчилар билан узоқ муддатли ҳамкорликни ташкил этиш асосида битирувчиларни ишга жойлаштириш орқали олий таълим муассасасининг иш берувчи корхоналар билан ўзаро ҳамкорлиги концепциясини (ҳам реал, ҳам потенциал) ривожлантириб, талабаларнинг ўқиш давридаёқ муайян ташкилотларнинг реал меҳнат фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари билан танишишларига, ҳамда улар олий таълим муассасасида ўқишни тугатгандан сўнг иш билан таъминлашнинг муайян кафолатларига

эга (Наманган муҳандислик-қурилиш институти иш берувчи корхоналар билан ўзаро ҳамкорлиги концепцияси») бўлишларига муваффақ бўладилар.

Шунинг учун, олий таълим муассасасида касб-хунарга тайёрлаш жараёнида битирувчи рақобатбардошлигини шакллантириш концептуал асоси сифатида педагогик стратегияни ишлаб чиқиб ва уни асослаган ҳолда, ишлаб чиқилган педагогик стратегия йўналишларини ёритиб бериш учун ҳаётга татбиқ этишга ҳаракат қиламиз. Бунинг учун тегишли таъминотни: механизмлар, педагогик асбоблар тўплами, таълим технологиялари, ташкилий-педагогик шароитлар, кейинги бўлимларда муҳокама қилинувчи “йўл харитаси”ни ишлаб чиқиш талаб этилади.

1.2 ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИСИ БИТИРУВЧИСИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ МЕХАНИЗМЛАРИ ВА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Ушбу банднинг мақсади олий мактабни модернизация қилиш нуқтаи назаридан олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмлари ва таълим технологияларини аниқлаш ва асослашдир.

Тадқиқот ушбу бўлимининг мазмунини очиб бериш учун материал тақдим этишнинг қуйидаги қонуниятлари қўлланилади: ушбу тадқиқот доирасида «механизм» тушунчасини очиб бериш; механизмларни аниқлаш ва тизимлаштириш; уларнинг моҳиятини, элементларини, мазмунини асослаш; олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнини стратегик режалаштириш механизмининг тақдим этиш; ушбу тадқиқот доирасида «технология» тушунчасини очиб бериш; олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш учун таълим технологияларини; ўқув ва дарсдан ташқари фаолиятида таълим технологияларининг моҳиятини ва мазмунини педагогик стратегияни амалга оширишнинг самарали воситаси сифатида оқлаш; битирувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга ошириш технологиясини ишлаб чиқиш.

Юқоридаги мантиқдан сўнг, тадқиқот ушбу бўлимининг мазмунини очиб берамиз.

Маълумки, “механизм” тушунчаси, унинг мазмуни дастур соҳасига қараб ўзгариб турадиган фанлараро дефинициядир. Илмий-педагогик тадқиқотлардаги “механизм” таърифига асосланиб, мавжуд бўлган [42] изоҳлардан қуйидаги изоҳларни ажратамиз]:

- *механизм* педагогик таъсир объектининг ишлашига олиб келадиган қурилма бўлиб, унинг ривожланишининг асосий омили ҳисобланади;

- *механизм* педагогик фаолиятни амалга ошириш тартибини белгиловчи ўзаро боғлиқ элементларнинг тўпламидир;

- *механизм* - ҳар қандай ҳодисани аниқлайдиган таълим тизимининг жараёнлари ёки шароитлари мажмуаси;

- *механизм* объектнинг ишлаш ва ривожланиш қобилиятини тушунадиган ўзаро боғлиқ элементларнинг тўпламидир.

Шундай қилиб, “механизм” тушунчаси ўзаро боғлиқ тизимлар ва муайян қобилият ёки шахснинг сифатини шакллантириш жараёнларини тавсифлаш учун педагогик адабиётда фаол қўлланилишини таъкидлаш мумкин. Ушбу тадқиқотда биз “педагогик стратегияни амалга ошириш механизми” нималарни англатишини аниқлаймиз:

- 1) таълим тизими функцияларини амалга оширишни таъминлайдиган барча элементларнинг кўплиги;

2) моддий-техник, ташкилий-бошқарув ва ижтимоий-психологик йўналишларнинг комплекс чора-тадбирларини амалга оширишни таъминлайдиган субъектлар ва воситалар;

3) олий таълим муассасаси талабаларининг касбий ва шахсий шаклланишини илмий-педагогик қўллаб-қувватлаш нуктаи назаридан амалга ошириладиган профессор-ўқитувчилар таркиби фаолияти тизими.

“Педагогик стратегияни амалга ошириш механизми” концепциясининг ушбу шарҳларига асосланиб, ушбу таърифнинг моҳиятини ошкор қилишда уларнинг айрим чекловларини аниқлаш мумкин. Хусусан, биринчи таъриф жуда ноаниқ бўлиб, олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмини аниқлаш учун фойдаланишга ярамайди; учинчи таърифда эса, олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришни белгиловчи, яъни ҳуқуқий, иқтисодий ва ҳ. к. ларни аниқлайдиган педагогик тизимнинг бошқа жараён ёки ҳолатларнинг мажмуини қамраб олмайди.

Юқорида келтирилган қоидаларга асосланиб, биз олиб бораётган тадқиқотда олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмини гўёки *“педагогик мақсад ва унга эришиш воситалари тўғрисида ишлаб чиқилган ҳояларга мос келадиган ўқитувчи ҳаракатларининг режаслаштирилган мажмуини амалий амалга ошириш имкониятини белгилайдиган исталган натижага эришишга*

қаратилган ўзаро боғлиқ элементларнинг тўплами” дея таърифлаймиз.

Шундай қилиб, *олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш механизмларининг умумий кўринишини аниқлашда* қуйидаги хусусиятларни эслатиб ўтиш керак:

- олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга оширишга қаратилган муайян яхлит ҳаракатлар мажмуаси сифатида бир-бирига боғлиқ бўлган элементларнинг комбинацияси ҳақида гапиришга имкон берувчи *яхлитлик* ;

- олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантиришга қаратилган моддий-техник, ташкилий-бошқарув ва ижтимоий-психологик чора-тадбирлар комплексини амалга оширишни таъминлайдиган барча элементлар ва воситаларни аниқлаш ва ишлаб чиқиш *равшанлиги*;

- олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмини ташкил этувчи элементлар интеграциясининг *синергетик таъсири*;

- олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмнинг *динамизмидир*, бу эса ўқитувчининг режалаштирилган ҳаракатлар мажмуасини амалда амалга ошириш имконини беради;

- талаба рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмининг *функционал йўналиши* педагогик мақсад ва унга эришиш воситалари ҳақида ишлаб чиқилган ғояларга мувофиқ, исталган натижага эришишга қаратилган.

Бундан ташқари, учта таркибий блокни рақобатбардош талаба-битирувчини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш механизмига мустаҳкамлаш ҳақида хулоса чиқариш мумкин(педагогик ҳақиқат, ресурсларни таъминлаш ва педагогик маҳорат), ҳар бир муайян механизм учун ўзига хос элементларни ва мазмунни очиб беради. Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг барча механизмлари қуйидаги асослар бўйича таснифланиши мумкин:

1. Амалга ошириш кўлами бўйича: *талаба даражасида (педагогик жараённинг предмети сифатида), кафедра (факультет) даражасида, олий таълим муассасаси даражасида*. Масалан, талаба даражасида психологик механизмлар, кафедра (факультет) даражасида ташкилий-бошқарув, олий таълим муассасасиси даражасида эса олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг ижтимоий – иқтисодий механизмлари ҳақида гапириш мумкин.

2. Амал қилиш муддатлари бўйича: *қисқа муддатли, ўрта муддатли ва узоқ муддатли*. Масалан, қисқа муддатли педагогик стратегияни амалга ошириш механизмлари инновацион, ахборот ва

бошқа йўналишдаги механизмларни ўз ичига олади, улар кичик “амал қилиш муддати” га эга ва рақобатбардош талаба-битирувчини шакллантириш жараёнининг кўплаб омилларига қараб доимий равишда созланиши керак. Ўз навбатида, битирувчи рақобатбардошлигини шакллантириш бутун жараёнининг яхлитлигини таъминлайдиган ташкилий ва услубий йўналиш механизмлари узоқ муддатга мўлжалланган.

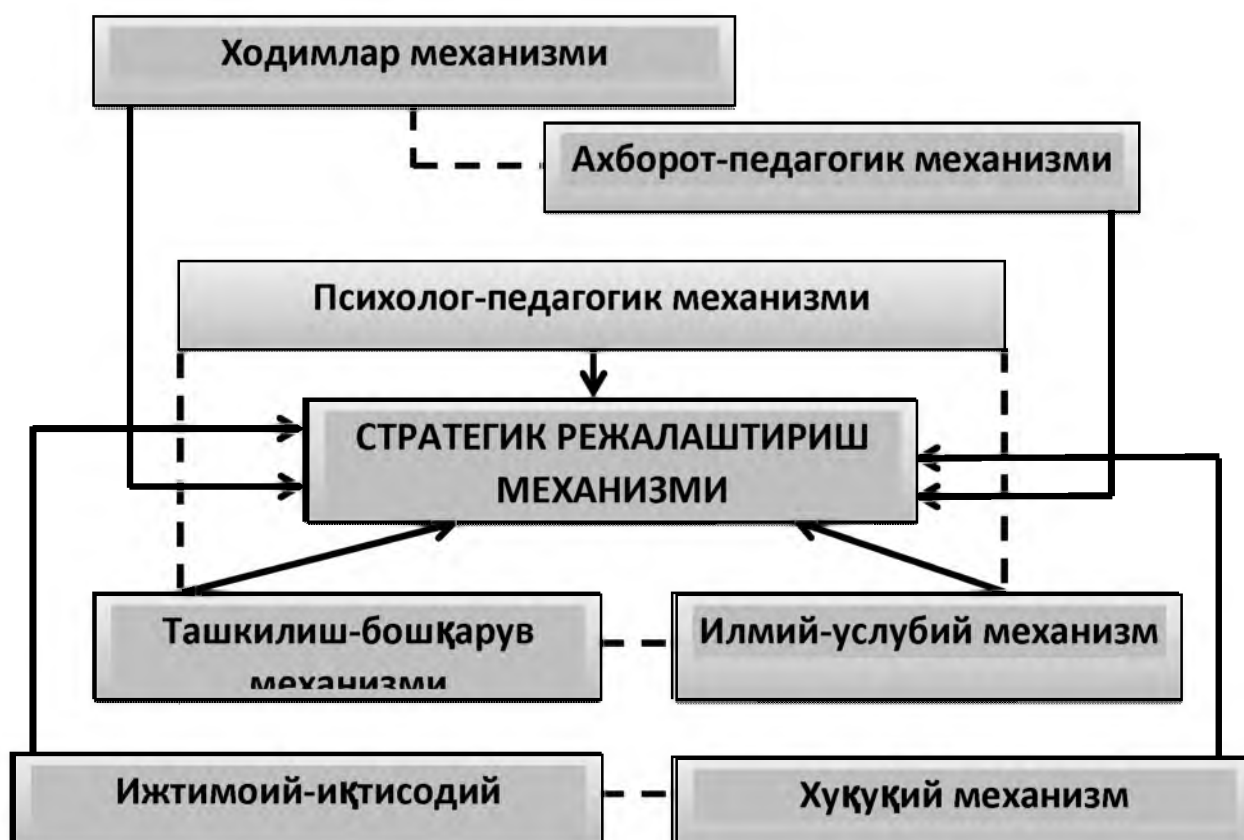
3. Субъектлар сони бўйича: *индивидуал, жамоавий, гуруҳли.* Масалан, индивидуал йўналиш, қоида тариқасида, рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиси шаклланишининг педагогик стратегиясини амалга оширишнинг психологик ва педагогик механизмларига эга, педагогик стратегияни амалга оширишнинг илмий-услубий ёки ахборот-педагогик механизмлари эса жамоавий хусусиятга эга. Педагогик стратегияни амалга оширишнинг ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий механизмлари, ўз навбатида, субъектлар сони бўйича гуруҳли механизмларига тегишли.

Тақдим этилган тасниф олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмларининг иккиламчи белгиларини акс эттиради. Таснифлаш учун асосий асос сифатида, бизнинг фикримизча, уларнинг умумий йўналиш вектори кўриб чиқилиши керак.

Шунинг учун биз олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмларининг қуйидаги таснифини қўллашни таклиф қиламиз: психологик-педагогик механизм; ташкилий-

бошқарув механизми; илмий-услубий механизм; ижтимоий-иқтисодий механизм; ахборот-педагогик механизм; кадрлар механизми; ҳуқуқий механизм; стратегик режалаштириш механизми.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш нуқтаи назаридан педагогик стратегияни амалга ошириш учун ушбу механизмларнинг график тақдимои 3-расмда акс эттирилган.

3-расм. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш механизмлари.

Келинг, олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш нуқтаи назаридан педагогик стратегияни амалга оширишнинг ушбу механизмлари *моҳияти ва мазмунини* ўрганайлик.

1. **Психологик ва педагогик механизм** олий таълим муассасасининг ҳақиқий амалиётида фақат атроф-муҳит фаолияти ва талаба шахсиятининг рақобатбардош устунликларни шакллантиришдаги органик ҳамкорликда қўлланилиши мумкин. Талаба-битирувчининг рақобатбардошлиги унинг рақобатбардош устунликка эга бўлишини таъминлайдиган шахснинг ўзига хос хусусиятлари ва сифатлари тўплами сифатида шаклланиши нафақат тажриба жараёнида – талабанинг ҳақиқий ҳаётида содир бўлаётган руҳий тўйинганликда амалга оширилиши мумкин. Бундан ташқари, рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантиришнинг психологик ва педагогик механизми ўзаро боғлиқ ҳодисалар ва омилларнинг барқарор тизими бўлиб, унинг фаоллашуви талаба шахсининг рақобатбардош хусусиятларини ва сифатини касбий вазиятларни яратиш орқали муваффақиятли шакллантиришни таъминлайди.

Амалиётда психологик-педагогик механизм талабаларнинг таълим ва дарсдан ташқари фаолиятининг қуйидаги шаклларида амалга оширилиши мумкин: ишлаб чиқилган ўқув лойиҳаларининг тақдимоти, кейинчалик уларнинг ишлаш сифатини муҳокама қилиш ва биргаликда баҳолаш; ижодий ишланмалар кўргазмалари, талабалар илмий жамиятини ташкил этиш, гуруҳлар диққат марказида бўлиш, «касбда энг яхши» касбий маҳорат танловларини

ўтказиш, турли мулкчилик шакллариининг муваффақиятли ривожланаётган корхоналарига экскурсиялар, ташрифлар уюштириш. Бундан ташқари, психологик-педагогик механизм қуйидагиларни ўз ичига олади:

- назорат остидаги интеллектуал фаолиятга талабаларнинг шижоатини ошириш учун уларни педагогик қўллаб-қувватлаш, ютуқларга эришишни рўёбга чиқариш, талабанинг назарий билим ва касбий тажрибадан мақсадга мувофиқ фойдаланишга бўлган иштиёқ даражасини ошириш, замонавий меҳнат бозорида истиқболларини хариталаш;

- талабаларга мақсадлар, қийматлар, билим, гуманитар ва бозор маданияти талабларига мослаштирилган ҳолда назорат остида фикрлаш фаолиятини “ўргатиш” жараёнини қўллаб-қувватлаш;

- мутахассис касбий хулқ-атворининг моделларини “қузатиш” орқали талабаларнинг интеллектуал тарбиясини ривожлантириш.

2. Ташкилий ва бошқарув механизми. Олий таълим муассасаси ўзининг барча тузилиши ёки таркибий қисмлари билан талабалар учун тегишли шарт-шароитлар ва имкониятларни яратади, бу эса ўз навбатида талабанинг шахсий ва ижтимоий капиталини ошқор этишга ёрдам беради. Бундан ташқари, олий таълим муассасаситомонидан билим, нормалар ва ижтимоий қийматларни узатиши жараёнида талабанинг олий касб-ҳунар таълими тизимига киритилган янги билимлар, қийматлар ва позицияларни оладиган (тўплайдиган) субъект сифатида намоён бўлади ва у ҳам таълим-тарбия жараёнига жавоб таъсирини

кўрсатади. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, олий таълим муассасаси ташкилотига қараб, талабаларнинг рақобатбардошлиги ва уларнинг касбий мартабасини шакллантириш нуктаи назаридан индивидуал ютуқлари ҳам маълум бўлади.

Ташкилий-бошқарув механизми доирасида педагогик стратегиянинг мақсадини амалга ошириш мумкин:

- Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича стратегик режада мустаҳкамланган тартиб-қоидалар, ҳаракатлар ва тадбирларни мувофиқлаштириш бўйича ишларни амалга оширувчи тузилмани яратиш (масалан, педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича Кенгаш);

- Таълим стратегиясини амалга ошириш бўйича дастурлар, режалар ва лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва битирувчиларнинг меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларини шакллантиришнинг стратегик устувор йўналишларини белгилаш учун стратегик қурилмаларни ишлаб чиқиш, амалга ошириш, педагогик мониторинг қилиш, созлаш ва танланган стратегик йўналишлар бўйича ОТМнинг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш стратегиясини янгилашни таъминловчи ишчи гуруҳлар ва тематик комиссиялар ташкил этилиши керак;

- Давлат-хусусий сектор ҳамкорлиги (стратегик шериклик, ижтимоий шериклик ва ҳ. к.) каби йўналишни ривожлантиришни назарда тутувчи давлат, иш берувчилар, жамоатчилик ва олий ўқув юртлари ўзаро ҳамкорлигининг ташкилий-бошқарув механизми, бу олий таълим муассасаси битирувчисида рақобатбардош

устунликларни шакллантириш ва реал ишлаб чиқариш ўртасидаги муносабатларнинг мавжудлигини белгилайди.

3. Илмий-услубий механизм турли хил ижтимоий, иқтисодий ва бошқа муаммоларни ҳал қилиш учун янги билимларни ошириш ва улардан фойдаланишга йўналтирилган талабаларнинг интеллектуал ва ижодий фаолиятини фаоллаштиришга қаратилган. Шу сабабли, қуйидагиларни олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг илмий-услубий механизми сифатида кўриб чиқиш мумкин:

- ОТМ инфратузилмасини ривожлантириш орқали рақобатбардош талаба-битирувчини шакллантириш жараёнини (масалан, илмий лабораториялар, нанолабораториялар, бизнес инкубаторлар ва ҳ. к.), ОТМ профессор-ўқитувчилари таркиби илмий салоҳиятини шакллантириш ва ҳ. к.;

- Олий таълим муассасаси битирувчи талабаларининг таълим натижаларини баҳолаш субъектлари, тамойиллари, педагогик шарт-шароитлари, даражалари, мазмуни ва воситалари каби таркибий қисмлар шаклида унинг моҳиятини аниқлаштириш ва чегараларни аниқлашни ҳисобга олган ҳолда педагогик стратегияни амалга оширишнинг методик тизимини моделлаштириш.

4. Олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг ижтимоий-иқтисодий механизми талабанинг шахсий ва ижтимоий капиталини ошқор қилишни таъминлайдиган

талаба билан боғлиқ бўлган ўзаро боғлиқ элементларнинг ташқи тўпламидир. Ушбу механизм таркибига қуйидагилар киради:

- талабалар билан мунтазам, мақсадли ижтимоий ишларни олиб бориш, ҳар бир талабанинг ОТМ томонидан маъқулланган қийматлар тизимини ҳисобга олган ҳолда эҳтиёжларини рўёбга чиқаришни таъминлаш, яъни: иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш (шу жумладан, иқтисодий), ёшларни иш билан таъминлаш масалаларини ҳал этиш, уларнинг уй-жой муаммоларини, шу жумладан, ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш, ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш доирасида ва ҳ. к.;

- талабалар билан мунтазам, мақсадли таълим ишларини олиб бориш, бу эса қуйидаги тадбирларни амалга оширишни назарда тутди:

- ўқув гуруҳлари кураторлари ва сардорлари, талабалар турар жойларида ишлаш, дарсларга қатнашишни назорат қилиш, талабалар билан маданий-оммавий ва спорт-соғломлаштириш ишлари ва ҳ. к.;

- олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчиларини шакллантиришнинг устувор стратегик йўналишларини молиялаштиришнинг устуворлигини ҳисобга олган ҳолда истиқболли бюджет режалаштиришни амалга ошириш, яъни: олий таълим муассасасисининг инновацион ва илмий-тадқиқот фаолиятини (талабалар) ажратиш;

- талабаларнинг тақдимотлар сифатида касб-ҳунар таълими дастурининг таркибий қисми, стажировкалар, битирув малакавий ишини лойиҳалаш, вакансиялар ярмаркаларида ўз салоҳиятини

оширишлари учун ўқув-ишлаб чиқариш амалиётлари сифатини ошириш, бу эса ўз навбатида ўз касбини бошқариш санъатининг асосларини белгилайди.

5. Олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга оширишнинг ахборот-педагогик механизми-ахборот манбаларини мақсадли ташкил этиш, улар билан ўзаро ҳамкорлик қилиш, олий таълим муассасасининг муайян талабаси касбий вазифаларни ҳал этиш кўникмаларини шакллантиради. Ахборот-педагогик механизмларнинг асосий рўйхати қуйидагиларни ўз ичига олади:

- мультимедиа тизимларини ишлаб чиқиш;
- Интернет-технологиялар ва Интернет-кутубхонадан фойдаланиш;
- олий таълим муассасаси ахборот сайтини ишлаб чиқиш ва ҳоказолар.

6. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг кадрлар механизми олий таълим муассасасининг мақсадларига эришиш учун профессор-ўқитувчиларнинг ҳаракатларини тизимли онгли равишда бирлаштириш ҳисобланади. Ушбу механизмга қуйидагиларни киритамиз:

- олий мактаб ходимларини бошқаришнинг замонавий кадрлар технологияларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;
- олий таълим муассасаси ўқитувчиси касбининг қийматларини қўллаб-қувватлаш ва намойиш этиш, яъни: касби

орқали ўзини ижодий ифодалашга йўналтириш, таълим жараёнининг сифатини узлуксиз ошириш истаги, таълим сифати учун масъулият ҳисси ривожланишига ҳаракат қилиш ва бошқалар;

-профессор-ўқитувчилари таркиби томонидан билим олиш учун яратилган шарт-шароитлар мажмуасини шакллантириш;

– ОТМ ўқитувчисига рақобатбардош битирувчини шакллантириш жараёнига мотивацион-қиймат муносабатларини шакллантириш.

7. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг ҳуқуқий механизми педагогик стратегияни амалга ошириш жараёнини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўпламини ишлаб чиқишни, шунингдек, талаба-битирувчининг рақобат хусусиятларини ва шахсиятини шакллантиришнинг бутун жараёнида унинг бажарилиш мониторингини ташкил этишни ўз ичига олади.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш нуқтаи назаридан педагогик стратегияни амалга ошириш механизмларини тақдим этишнинг таркибий жиҳатини очиб берамиз. Шундай қилиб, рақобатбардош битирувчини шакллантириш учун педагогик стратегияни амалга ошириш механизмига нисбатан унинг элементларини кўриб чиқсак (2- жадвал):

- ушбу механизмни мазмунли ва мақсадга мувофиқ равишда ишга туширадиган ҳаракатлантирувчи куч сифатидаги *мавзу*;

- *таъсир объекти*;

- *мақсад* - педагогик стратегияни амалга оширишнинг ўзига хос механизмидан фойдаланишнинг дастурга солинадиган исталган натижалари;

- *вазифалар* - стратегик мақсадга эришишга қаратилган босқичма-босқич ҳаракатлар сифатида (мақсадли қурилмаларни аниқлаштириш;

- муайян механизмни ишлаб чиқиш жараёнига асосланган *тамойиллар* (умумий педагогик тамайиллар: илмий, интеграция, тизимли, шунингдек таълимни инсонпарварлаштириш тамайили, таълимда индивидуал ёндашув тамайили ва бошқалар).);

- *шакллар* - педагогик стратегияни амалга ошириш механизмини ташкилий ва ҳуқуқий расмийлаштирилишини акс эттиради;

- *усуллар*-мақсадларга эришиш жараёни усуллари, технологиялари;

- *маблағлар* - белгиланган стратегик мақсадларга эришиш учун фойдаланиладиган манбалар ва ресурсларнинг умумий тўпламини акс эттиради;

- *мундарижа* - ўқитувчининг режалаштирилган ҳаракатлар мажмуасини амалий амалга ошириш имкониятини белгиловчи ўзаро боғлиқ элементларнинг аниқ тўпламини акс эттиради;

- педагогик стратегияни амалга ошириш механизмнинг *аҳамияти* объектга таъсир қилиш даражасида (юқори, ўрта, паст) акс эттирилган.

**Олий таълим муассасасининг рақобатбардош
битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини
амалга ошириш механизмларининг элементлари.**

<i>Механизм</i>	<i>Субъект</i>	<i>Объект</i>	<i>Мақсад</i>	<i>Шакллар</i>	<i>Маблағлар</i>
Психологик-педагогик	ОТМ ЎПТ	Олий таълим муассасаси талабаси меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларни шакллантириш учун зарур бўлган шахсият сифати ва хусусиятларини кўриб чиқиш нуктаи назаридан	Олий таълим муассасаси -нинг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш	Мавжуд бўлинмалар доирасида	ОТМ маблағлари
Ташкилий-бошқарув	ОТМ раҳбарияти ва ЎПТ			Янги таркибий бўлинмаларни яратиш ва тегишли бирлашмаларни ташкил этиш (педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича Кенгаш, илмий лабораториялар ва бошқалар).)	ОТМ маблағлари
Ижтимоий-иқтисодий	ОТМ ЎПТ ва илмий тўғараклар, секциялар, лабораториялар раҳбарлари				Олий таълим муассасаси ресурслари, шунингдек, иш берувчиларни, давлатни жалб қилиш
Ахборот-пед.	ОТМ раҳбарияти			Мавжуд бўлинмалар доирасида	ОТМ маблағлари
Кадрлар	ОТМ раҳбарияти				ОТМ маблағлари
Хукукий	ОТМ раҳбарияти				ОТМ маблағлари

Олдинги параграфда рақобатбардошликни шакллантиришнинг педагогик стратегиясини ишлаб чиқиш жараёнида биз стратегик режалаштиришнинг алоҳида аҳамиятини аниқладик ва кейинги тадқиқотлар давомида педагогик стратегияни амалга оширишнинг

«йўл харитаси» ни яратдик, шунинг учун олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишда стратегик режалаштириш механизмини тақдим этиш зарур. Биз олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш стратегик режалаштириш механизми рақобат хусусиятлари ва талаба шахси фазилатлари ва олий таълим муассасаси касбий- таълим муҳитидан манфаатдор томонлар (олий таълим муассасаси, талабалари, иш берувчилар) манфаатларини мувозанатга келтиради дея тахмин қилишимиз мумкин.

Олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишни стратегик режалаштириш механизми замонавий меҳнат бозорини ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий қонунларини таҳлил қилиш ва ташқи муҳит таъсирининг барча омилларини ҳисобга олиш асосида олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобат афзалликларини шакллантириш истиқболлари тўғрисида илмий асосланган хулосалар ишлаб чиқишдан иборат бўлиб, қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

1. Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлиги ва шахсиятининг хусусиятларини аниқлаш нуқтаи назаридан иш берувчининг ижтимоий эҳтиёжлари ва талабларини таҳлил қилиш.

2. Замонавий шароитда рақобатбардош талаба битирувчиларини шакллантиришга таъсир этувчи омилларни ўрганиш.

3. Олий таълим муассасаси, унинг кадрлар, ресурс, илмий, моддий-техника, инновацион ва бошқа таркибий қисмларининг кучли ва заиф томонларини баҳолаш.

4. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш жараёнининг ҳал қилувчи стратегик моделини танлаш.

5. Стратегик мақсадлар ва кўрсатмалар тизимини шакллантириш.

6. Стратегик мақсадларга эришиш йўллариини ишлаб чиқиш: касбий-таълим муҳитини яратиш, педагогик стратегияни амалга оширишни ташкилий-педагогик қўллаб-қувватлаш ва бошқалар.

7. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш натижаларини баҳолаш.

Олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш стратегик режалаштириш механизмининг ўрганиш орқали биз қуйидаги компонентларни ажратдик (4-расм):

1) аналитик компонент - олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардош устунликларини кўриш, олий таълим муассасаси битирувчиларини танловли шакллантиришнинг мақсад ва вазифалари белгиланади, асосий параметрлар ва характерлар белгиланади - рақобат хусусиятларини шакллантириш

жараёни ва олий таълим муассасаси битирувчиси талабалари шахсиятининг фазилатлари, ресурсларни қўллаб-қувватлаш таҳлили;

2) стратегик компонент-стратегик устуворликлар, стратегик дастурлар мажмуаси ва рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш лойиҳаларини, педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича фаолият йўналишларини ва тадбирлар режасини бевосита тавсифлашни ўз ичига олади;

3) мониторинг компоненти - белгиланган мақсадли кўрсаткичларга эришиш учун устувор аҳамиятга эга бўлган ўрта муддатли дастурларни тақдим этадиган педагогик стратегияни ишлаб чиқиш, муҳокама қилиш ва амалга ошириш тартиб-қоидаларини очиб беради, олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг педагогик мониторинги ва янгиланиши (тузатилиши) амалга оширилади.

Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш стратегик режалаштириш механизмининг асосий элементлари	Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардош устунликларини кўриш, ОТМнинг рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг мақсад ва вазифалари, фаолият йўналишлари, ресурс таъминоти таҳлили
	Олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш бўйича стратегик дастурлар ва лойиҳалар мажмуаси, педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича тадбирлар режаси
	Педагогик стратегияни ишлаб чиқиш, муҳокама қилиш, амалга ошириш, педагогик мониторинг қилиш ва янгилаш тартиби

4-расм. Олий таълим муассаса битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш стратегик режалаштириш механизмининг таркибий қисмлари.

Шуни эътиборга олиш керакки, охирги компонент рақобатбардош битирувчи-талабани шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш бўйича олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчилари ва маъмурий таркибининг стратегик мақсадлари (рақобатбардош битирувчини шакллантириш) ва жорий фаолияти ўртасидаги муносабатни таъминлайди. Шундан келиб чиққан ҳолда, давлат, олий таълим муассасаси, талабалар ва иш берувчиларнинг ўзаро муносабатларига асосланган стратегик режалаштириш механизмининг доимий такрорланиши зарурлиги ҳақида хулоса чиқарилади.

Унинг моҳиятига кўра, олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг стратегик режалаштириш механизми таркибий қисмлари мантиқий равишда бир-бирига жойлаштирилган «матрёшка» турига эга. Шуни эътиборга олиш керакки, стратегик режалаштириш механизмининг ҳар бир таркибий қисми мазмунини ифодаловчи ҳаракатлар олий таълим муассасаси касб-ҳунар таълими соҳаси субъектларининг педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича ҳаракатларига боғлиқ.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг тақдим

этилган механизмларини ўрганиш тегишли таълим технологияларини, яъни ушбу механизмларнинг самарали ишлаши учун воситаларни аниқлаш зарурлигига олиб келади. Анъанага кўра, “**технология**” атамаси одатда объектнинг асл ҳолатини ўзгартириш усуллари ва техникаси муайян мажмуаси нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши мумкин бўлган процессуал категория деб тушунилади. Олий мактаб педагогикасида “**технология**” тушунчаси ўқитувчи ва талабанинг ўзаро боғлиқ фаолиятининг процессуал икки томонлама хусусиятини таъминлайдиган усул ва методлар мажмуаси сифатида талқин этилади. Педагогик жараёни технологиялаштиришнинг асосий ғояси талабаларни “ҳеч нарса” эмас, балки олдиндан ишлаб чиқилган ва кафолатланган натижалар билан ўқитиш учун юқори даражадаги бошқарувни таъминлашдир [14].

Сўнгги йилларда педагогика фанида “таълим технологияси” тушунчаси таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини таъминлашнинг махсус йўналиши сифатида янада кенгрок қўлланилмоқда. Бунинг сабаби шундаки, ахборот-коммуникация технологиялари, масофавий таълим технологиялари ва бошқалар “педагогик технология” анъанавий концепциясидан ташқарига чиқди. Шу муносабат билан, бизнинг тадқиқотимиз доирасида биз битирувчининг рақобатбардошлигини шакллантириш ва педагогик стратегияни амалга ошириш бўйича таълим технологиялари ҳақида гапирамиз.

Келинг, илмий-педагогик тадқиқотларда “педагогик технология” тушунчасини талқин қилиш ва талқин қилишнинг асосий ёндашувларини келтирамиз [12; 23; 37; 39; 40] (3- жадвал).

“Таълим технологияси” тушунчасини талқин қилиш

Муаллиф	Аниқлаш
В.П.Беспалько	Таълим технологияси ўқув жараёнини амалга оширишнинг муҳим усули ҳисобланади.
М.В. Кларин	Таълим технологияси педагогик мақсадларга эришиш учун ишлатиладиган барча шахсий, инструментал ва методологик воситаларнинг тизимли жамияти ва ишлаш тартибини англатади.
Б.Т.Лихачев	Таълим технологияси ўқув жараёнига онгли равишда педагогик, мақсадли таъсир ўтказиш таълим усуллари, психологик ва педагогик методларни ва таълим воситалари комплексида ошкор ўқув жараёнининг ташкилий ва услубий воситаси ҳисобланади.
В.А. Слостенин	Таълим технологияси-бу педагогик ҳаракатларнинг аниқ ва қатъий илмий такрорланишидир, амалиётда қўлланилиши эса муваффақиятни кафолатлайди.
АҚШ педагогик коммуникациялар ва технологиялар ассоциацияси	Таълим технологияси таълим соҳасидаги субъектларни, ғояларни, муаммоли масалаларни ўрганиш учун фаолиятни ташкил қилиш усуллари ва воситаларини, шунингдек, режалаштириш, баҳолаш, таъминлаш ва тизимни бошқариш масалаларини ўз ичига олган интеграл, кенг қамровли жараёндир.
ЮНЕСКО	Таълим технологияси-инсон ва техник ресурсларни ҳисобга олган ҳолда ва таълимнинг янада самарали шаклига эришиш учун улар ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳисобга олган ҳолда, бутун таълим жараёнини режалаштириш, қўллаш, баҳолаш ва билимларни ўзлаштиришнинг тизимли усули.

Шундай қилиб, юқорида кўрсатилган позицияларни умумлаштириб, “таълим технологияси” тушунчасини аниқлаш учун асосий ёндашувларини таъкидлаймиз (5-расм).

ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ	
БУ	
<i>ҳар хил турдаги касбий воситалар</i> <i>ўқитишнинг техник воситалари</i>	
<i>муайян зоя, ташкилот тамойиллари ва мақсадлар</i> <i>ўртасидаги муносабатларга асосланган ўқитувчи ва</i> <i>талабанинг фаолият тизими,</i> <i>таълим мазмуни ва усуллари</i>	
<i>лойиҳалашнинг дидактик вазифаси</i>	
	<i>таълим жараёнининг технологик</i> <i>усули</i>
<i>янги ёки модернизация қилинган таълим амалиётини</i> <i>лойиҳалаштириш учун зарур тартиб-қоидаларни билиш</i>	

5-расм. “Таълим технологияси” тушунчасини аниқлашнинг асосий ёндашувлари.

Юқоридаги таҳлил асосида, биз «таълим технологияси» - таълим мазмуни, ташкилий шакллари, усуллари, педагогик жараён воситалари, бошқарув ва таълим субъектларининг ўқув фаолиятини бошқаришдаги ўзгаришларга таъсир қилувчи ҳаракатлар мажмуидан иборат бўлган бир комплекс ҳодиса дея хулоса қиламиз.

Ушбу тадқиқот контекстида “таълим технологияси” концепциясининг юқорида кўрсатилган позицияларини умумлаштириб, уни педагогик воситалар, усуллар ва методлардан фойдаланиш орқали олдиндан белгиланган хусусиятлар ва шахсиятнинг сифатлари билан ўзаро таъсир ўтказиш объектини таъминлаш имконини берадиган педагогик жараён субъектларининг (мақсадлар ва вазифалар бўйича келишилган) тизимли ўзаро таъсири сифатида кўриб чиқамиз.

Шу муносабат билан, биз олиб борган илмий манбаларнинг таҳлили “таълим технологияси” тушунчасининг моҳиятини қуйидаги жиҳатларда тақдим этиш имконини берди:

- *илмий жиҳат* - кўзланган мақсадларни ўрганиш ва ишлаб чиқиш, ўқитишнинг мазмуни ва усуллари, шунингдек, педагогик жараёнларни лойиҳалаштиришни таъминлаш;

- *процессуал жиҳат* - режалаштирилган таълим натижаларига эришиш учун мақсадли мақсадлар, контент, воситалар, техникалар ва усуллар тўпламини акс эттирувчи педагогик жараённинг муайян алгоритми;

- *фаолият йўналиши* - барча шахсий, методологик ва инструментал педагогик техника ва воситалардан фойдаланишни ўз ичига олган педагогик (технологик) жараённи амалга ошириш.

Ушбу таърифга асосланиб, ҳар қандай таълим технологияси концептуаллик, тизимли, такрорланувчанлик, самарадорлик, бошқариш каби асосий методологик талабларга жавоб бериши керак.

Шу билан бирга, олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича замонавий талаблар таълим-тарбия жараёнида сифатли ўзгаришларга олиб келадиган процессуал жиҳатдан тузилган усуллар ва техниканинг долзарблигини, унинг самарадорлигини оширишга олиб келади [26]. Бу ҳолат бизни замонавий таълим технологияларини аниқлаш ва оқлаш зарурлигига қаратади.

Замонавий таълим технологияси асосида биз *олий таълим муассасасисининг стратегик мақсадини белгилашдан бошлаб, режалаштирилган таълим натижаларини олишгача бўлган яхлит таълим-тарбия жараёнини қамраб оладиган оригинал инновацион воситалар, техникалар, педагогик ҳаракатлар усулларини олий мактаб таълим амалиётига босқичма-босқич жорий этишни тизимли, аниқ мақсадга йўналтирилган тарзда тушунамиз.*

Шундай қилиб, қуйидагилар замонавий таълим технологиялари (ЗТТ) нинг вакили бўлиши мумкин:

1. Кўплаб чуқурчалар талабаларнинг замонавий таълим технологиялари (ЗТТ) эгаллашга қаратилган фаолияти самарадорлигини таъминлайдиган шарт-шароитлар мажмуасини ташкил этади, яъни касбий-таълимий маконни ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

2. Замонавий таълим технологиялари (ЗТТ) ўқитувчи ва талаба ўзаро таъсирининг моҳиятини ўзгартиради. Шундай қилиб, ўқитувчи таълим жараёни ташкилотчиси, эксперт ёки маслаҳатчи сифатида ишлайди.

3. Замонавий таълим технологиялари (ЗТТ) ҳар доим шахсга йўналтирилган, бошқача қилиб айтганда, шарт-шароитлар мажмуасини шакллантириш орқали талабанинг шахсиятини ривожлантиришга қаратилган [38] бўлади.

Шундай қилиб, замонавий илмий-педагогик тадқиқотларда “*олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришининг таълим технологияси*” концепциясини кўриб чиқиш учун стратегик мақсадлар, контент, технологиялар, талабаларнинг рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнининг ташкилий ва психологик-педагогик шарт-шароитлари унинг қийматини белгиловчи бирлигига эътибор қаратиш лозим. Педагогик адабиётда ушбу концепцияни илмий талқин қилиш, унинг асосий мазмунини аниқлаш масалаларига етарлича эътибор берилмайди.

Биз олиб бораётган тадқиқотда “олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг таълим технологияси” ни аниқлаймиз» – бу таълим мақсадлари ва уни амалга ошириш воситалари ҳақида ишлаб чиқилган ғояларга мувофиқ, касбий вазифаларнинг кенг синфини ҳал қилиш усуллари мажмуасини амалий қўллаш орқали педагогик техника, усуллар ва воситалар тизими келажакда маълум шахсий ва касбий фазилатларга эга ва юқори самарадорликка эга бўлган мутахассис - замонавий меҳнат бозорида белгиланган мақсадли йўналишларга эришишда ижтимоий ҳақиқатнинг тез ўзгарувчан шароитларида иш

берувчининг талабларини қондирувчи олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчиси шаклланишига олиб келади.

Тадқиқотимиз учун таълим технологияларининг таснифи жуда зарур ҳисобланади, шунинг учун олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш учун энг самарали бўлган замонавий таълим технологияларини тизимлаштиришга ўтамиз (4- жадвал).

4-жадвал

**Олий таълим муассасаси битирувчиси
рақобатбардошлигини шакллантиришнинг таълим
технологиялари**

Шакли	Мазмуни	Афзаллиги/камчиликлари
1. Анъанавий таълим технологиялари	Тушунтириш ва тасвирий таълим шакллантириш технологияси	Афзалликлари: ташкилотнинг равшанлиги, ўқув материалларининг мунтазам ва мантикий жиҳатдан тўғри тақдим этилиши, таълимнинг мунтазам табиати, ўқитувчининг шахсиятининг доимий ҳиссий таъсири, оммавий таълимда ресурсларнинг оптимал ресурс харажатлари. Камчиликлари: аудиторияни ўрганиш вақтини оқилона тақсимлаш, нақш ва бир хиллик, талабанинг материалда дастлабки йўналишини таъминлаш, ўқувчиларни бири-бири билан мулоқот қилишдан ажратиш, пассивлик, мустақилликнинг йўқлиги,
2. Замонавий таълим технологиялари	- интерактив таълим технологиялари; - амалий технологиялар; - лойиҳа технологиялари; - модерация технологиялари; - ахборот-	Афзалликлари: маъруза-семинарли таълимдан-

	коммуникация технологиялари; - мультимедиа таълим технологиялари; - ўқув-ишлаб чиқариш амалиётларини ўтказишнинг инновацион технологиялари (шахсий йўналтирилган ўқув-ишлаб чиқариш амалиётлари ва бошқалар); - талабаларнинг дарсдан ташқари фаолиятларини ташкил этишнинг инновацион технологиялари (ташкилий-технологик инновациялар: менторлик, кўнгиллилик, талабаларга таълим беришнинг шахсий йўналтирилган шакллари ва усуллари, лойиҳаларни ташкил этиш ва бошқалар).	технологик таълим тизимига ўтиш имконини беради, ўқитувчилар ва талабаларнинг таълим фаолияти жараёни ва мазмуни ҳақидаги тасаввурини ўзгартиради(шу жумладан, таълим тузилиши ва мазмунини халқаро талабларга мувофиқ ўзгартириш учун ресурс сифатида хизмат қилади); таълим жараёнини фаол, коммуникатив, аналитик усуллар ва ўқитиш усуллари амалий қўллаш орқали бойитади; назариянинг амалиёт билан ўзаро боғлиқлигини таъминлаш(амалий тадқиқотлар) иш берувчилар ва меҳнат бозори талабларига жавоб берадиган, шу жумладан аналитик, коммуникатив, ташкилий, лойиҳа ва бошқа кўникмаларни шакллантиришни таъминлайдиган, бўлажак мутахассисларнинг ноустандарт вазиятларда қарор қабул қилиш қобилиятини ривожлантирадиган малакасини шакллантириш, талабаларнинг шахсий, интеллектуал ва ижодий салоҳиятини рағбатлантиришга қаратилган. Камчиликлари: олий таълим муассасасининг касбий маҳорати ва педагогик маҳоратининг юқори даражасига эга бўлиш зарурати; таълим жараёнини техник-технологик, моддий ва бошқа ресурслар билан
--	--	--

		таъминлашнинг тегишли даражаси; талабанинг таълим жараёнига нисбатан «позицияси» учун юқори талаблар (фаолият, ташаббускорлик, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини тарбиялаш истаги ва бошқалар).
--	--	--

Таълим технологияси ўқитувчининг турли усуллари ва воситалари ва таълим тизими бўлиб, у таълим жараёнида фаол иштирок этаётганлиги сабабли, олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун замонавий таълим технологияларининг қуйидаги таркибий қисмларини ажратамиз:

- ахборот, компьютер ва интернет технологиялари, шу жумладан замонавий мультимедиа таълим воситалари;
- ўқув жараёнини бошқариш ва ташкил этишни оптималлаштириш асосида қурилган педагогик технологиялар, шу жумладан истиқболли-илғор таълим технологияси;
- талабанинг ўз-ўзини ривожлантириш педагогик таълим технологияси, ўйин технологияси, ва ҳоказо.;
- инновацион таълим технологиялари.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг ўқиш пайтида ва ўқишдан ташқари фаолиятида рақобатбардошлигини шакллантиришнинг замонавий таълим технологиялари моҳияти ва мазмунини очиқ берамиз.

Тегишли психофизиологик, интеллектуал ва бошқа ресурсларга эга бўлган шахснинг комплекс хусусиятларини шакллантириш нуқтаи назаридан «рақобатбардошлик»ни талқин қилиш, шунингдек унинг ахлоқий жиҳатлари, замонавий таълим технологияларининг мазмуни қуйидагича ифодаланади:

1. *Маъруза семинаридан таълим ва технологик таълим тизимига ўтиш* билимларни тайёр шаклда ўтказиш жараёнининг самарадорлиги пастлиги ва фаол контекстли таълимнинг янги шакллари ва усуллари (масалан, ўйинли лойиҳалаш, муайян вазиятларни таҳлил қилиш, «мия бўрони» ва бошқалар) таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш зарурати билан боғлиқ. Таълим ва технологик таълим тизими таълим жараёнига хос инновацион шакллар, усуллар ва воситаларни ўзгартириш ёки жорий этишни ўз ичига олади [31].

2. *Ўйин технологиялари* (ташкилий ва фаолият, роль ўйинлари, вазият ёки бизнес ўйинлар, риторик ўйинлар; «давра суҳбатлари»; эксперт гуруҳлари учрашувлари («панел муҳокамаси»); форумлар; симпозиумлар; мунозаралар; ақлий ҳужум ва бошқалар) муайян участкани амалга ошириш орқали ўқитувчи ва талаба ўзаро муносабатларининг ўйин шакллари сифатида (масалан, бизнес алоқалари) устувор таълим вазифаси нуқтаи назаридан катта салоҳиятга эга бўлиб, улар ўзлари ва фаолияти билан боғлиқ равишда ўқитилган шахснинг субъект позициясини шакллантиришни таъминлайди [23].

3. *Кейс технологияси* [19]да белгиланган мезонларга мувофиқ муаммо-вазият таълимининг бир шакли сифатида талабаларни

турли хил ахборот материалларини таҳлил қилиш ва умумлаштириш, муаммони (касбий вазифаларни) шакллантириш қобилиятлари ва уни ҳал қилишнинг муқобил вариантларини ишлаб чиқиш учун мўлжалланган ҳақиқий (аниқ) муаммоли вазиятнинг белгиланган форматидаги тавсифдир. Кейс-усул олий таълим муассасасида ўқитувчи томонидан аниқ ёки яширин муаммо билан муайян педагогик вазиятнинг таърифи бўлган вазифани муҳокама қилиш учун бир гуруҳ талабалар томонидан ташкил этилган фаол таълимнинг замонавий усулларида бири сифатида талқин этилади [20; 26];

4. *Интерфаол таълим технологиялари* одатда талаба томонидан билимларни ўзлаштиришнинг бир қатор усуллари, ўқитувчи ва талабанинг ўқув фаолияти субъектлари сифатида ўзаро мулоқот қилиш жараёнида рақобатбардош мутахассиснинг малакаси ва кўникмаларини шакллантириш ҳисобланади. Бундай технологияларнинг моҳияти, биринчи навбатда, самарали, ижодий фикрлаш, хулқ-атвор моделлари ва мулоқот қобилиятларини кўллаб-қувватлашдир. Шунинг эса тутиш керакки, интерфаол технологиялар ноимитацион (семинар-мунозара, муаммоли маъруза ва ҳ.к.) ва симуляция технологиялари (ўрганилаётган объект моделларини яратиш) сифатида тақдим этилиши мумкин. Хабар бериш усули қуйидаги принциплар асосларида ташкил этилган олий мактаб профессор-ўқитувчилари ва талабаларининг биргаликдаги (ҳамкорликдаги) иши, яъни келишилган ҳаракати, биргаликда иштирок этиши, қўшма ижодкорлик ва қўшма бошқарувидир [27, 17-18];

5. *Модерация ва лойиҳалаш технологиялари* ўқувчиларнинг билимларни фаол ўзлаштиришда (турли вазиятларни тавсифлашда) ва ахборот маълумотларини йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришда қизиқишларини ошириш мақсадида академик назарияни ҳақиқий воқеалар нуқтаи назаридан акс эттиради [36]. Лойиҳа усули талабаларнинг таълим ва билим қобилиятларини шакллантиришни, шахсий билим тизимини мустақил равишда лойиҳалаштириш, олинган маълумотларни таҳлил қилиш, тахминларни (фаразларни) ифодалаш ва уларни амалга ошириш учун турли усуллар ва воситаларни таклиф қилиш қобилиятини белгилайди, шунингдек, танқидий фикрлашнинг эволюциясига ёрдам беради [35]. Модерация усули талаба гуруҳларида оғзаки нутқ ва визуализация орқали *мақсадли тизимлаштирилган интеракция жараёни* ва олий таълим муассасасининг педагогик жараёнининг ҳақиқий мақсадлари ва вазифаларини амалга оширишда бутун гуруҳнинг (жамоанинг) *фаол иштироки услуги* сифатида тушунилади [30; 31].

6. *Ахборот-коммуникация технологиялари* талабаларга ахборот узатиш коммуникатив каналларини оптималлаштириш усуллари (масалан, компьютер технологиялари) [26; 31; 37] дан фойдаланишга асосланган.

7. *Мультимедиа таълим технологиялари* ахборот ва коммуникатив воситалардан (аудио, видео ва ҳ.к.) ва дастурлардан фойдаланишга асосланган бўлиб, улар орқали талабаларга ахборот узатиш ва ягона ахборот майдонини шакллантиришни таъминлайди [21]. Мультимедиа технологиялари, турли хил ахборот турларини

кўп воситали синхрон қўллаш ва уларни интеграл объект-контейнерда таҳлил қилиш демак. Бошқа сўзлар билан айтганда, мультимедиа каби матн, графика, расм, анимация, видео, овоз, шунингдек, олий мактаб ўқув амалиётида ишлатиладиган каби маълумотлар турли хил умумий ахборот муҳитида интеграция қилиш имконини бериб, энг замонавий педагогик компьютер ахборот технологияси ҳисобланади. Мультимедиа технологиялари қуйидаги таълим турларини акс эттиради: мультимедиа маҳсулотлари, яъни: Слайд-шоу; мультимедиа такдимотлари; мультимедиа ҳисоботлари; мультимедиа дарсликлари; мультимедиа-лаборатория ишлари ва бошқалар.

8. *Ўқув-ишлаб чиқариш амалиётларини ўтказишнинг инновацион технологиялари* (шахсга йўналтирилган ўқув-ишлаб чиқариш амалиётлари ва бошқалар) «стратегик ҳаракатлар» бўлиб, улар орқали талабага хос билим, кўникма ва кўникмалар чегаралари доирасида касбий муаммолар ҳал этилади [22]. Бундай ҳолда, олий таълим муассасасиси меҳнат бозоридаги ҳақиқий вазиятдан, иш берувчиларнинг эҳтиёжлари ва талабларидан «узилиб қолмайди». Ўқув-ишлаб чиқариш амалиётларининг мазмунини аниқлашга қаратилган шахсий ёндашув қуйидаги принципларда намоён бўлади: инсонпарвар йўналтирилган фаолият субъектлари сифатида ўқув-ишлаб чиқариш амалиётларини ўтказиш жараёнида амалга ошириладиган талабаларнинг касбий ва шахсий ривожланиш принципи; талабаларнинг касбий ва шахсий ривожланишига индивидуал ва дифференциал ёндашув принципи; олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини

шакллантиришни, шунингдек, бўлажак мутахассисларнинг касбий тажрибасини (касбий маҳоратини) таъминлайдиган барча амалиётларнинг мунтазамлиги, узлуксизлиги ва мазмунли давомийлиги принципи.

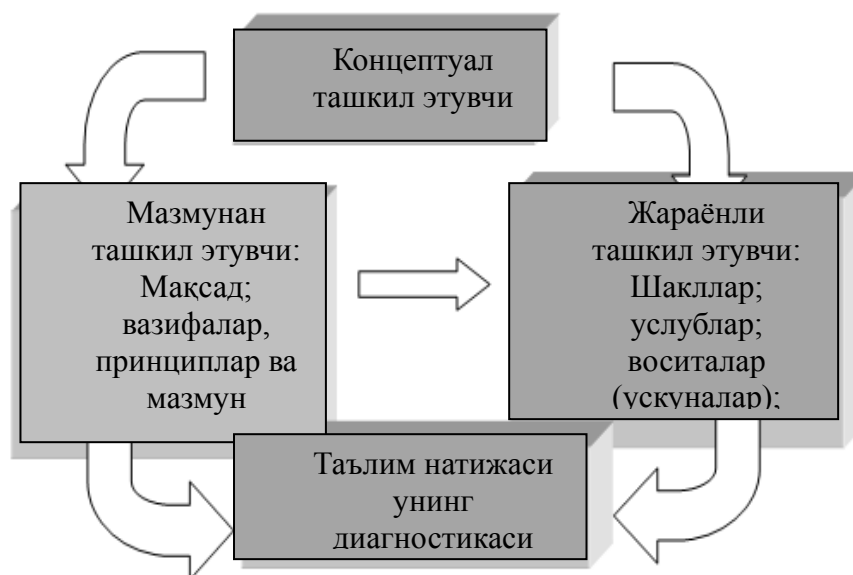
9. *Талабаларнинг дарсдан ташқари фаолиятини ташкил этишининг инновацион технологиялари* (олий таълим муассасасидаги замонавий ёшлар сиёсати, олий таълим муассасаси талабаларининг ўқишдан ташқари фаолиятида ташкилий-технологик инновацияларга қуйидагилар киради:

- *менторлик* - норасмий мулоқот давомида таълим ва дарсдан ташқари фаолиятда юзага келадиган турли хил муаммоларни ҳал қилиш учун билим ва кўникмаларни тажрибаси кам бўлган талабага манзилли узатишдек (масалан, юқори курс талабалари томонидан) амалий ёрдам кўрсатиш технологияси сифатида;

- *кўнгиллилик* - ўзаро ёрдамнинг анъанавий шаклларида фойдаланишни ўз ичига олган фаолият тури сифатида;

- талабаларни тарбиялашнинг *шахсий йўналтирилган шакллари ва усуллари*, лойиҳаларни ташкил этиш ва бошқалар.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш учун таълим технологияларининг таркибий қисмларини аниқлаймиз ва тавсифлаймиз: мақсад, вазифалар, тамойиллар, контент, шакллар, усуллар, воситалар (воситалар), амалга ошириш босқичлари, натижалар ва уларнинг диагностикаси (6-расм).

6- расм. Таълим технологиясининг таркибий қисмлари.

Келинг, уларни битирувчи рақобатбардошлигини оширувчи педагогик стратегияни шакллантиришга қаратилган нуқтаи назардан батафсил кўриб чиқайлик.

1. *Таълим технологиясининг мақсади* инновацион ғоялар (таълим инновациялари) ёки педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш учун ноанъанавий ёндашувларни жорий қилиш орқали таълимни технологиялаштириш стратегик йўлларини сифатли ўзгартиришнинг устувор йўналиши сифатида топишдир [38]. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш нуқтаи назаридан ушбу мақсад инновацион шакллар, усуллар ва ўқитиш воситаларидан фойдаланиш, шунингдек, педагогик жараённи ташкил этиш ва бошқаришда инновацион ёндашувларни қўллаш орқали талаба-битирувчиларнинг рақобатбардош устунликларини ривожлантиришни назарда тутди.

2. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш *таълим технологиясининг вазифалари* талабанинг шахсини шакллантириш ва ривожлантириш, шу жумладан, унинг рақобатбардошлигини ифодаловчи фазилатларни, касбий вазифаларнинг кенг кўламини ҳал қилиш қобилиятини ва кўникмаларини тарбиялашни ўз ичига олади.

3. *Таълим технологиясини яратиш тамойиллари* қуйидагиларни ўз ичига олади: стандартлаштириш, ўқитишнинг тизимлилиги ва назарияни амалиёт билан боғлаш, мақсадли бошқарув, рационал ташкилот, индивидуаллик, самарадорлик, таълимнинг ўқувчилар шахсиятини ҳар томонлама ривожлантириш билан алоқаси, таълимнинг илмий ва мавжудлик принципи, ўқувчиларнинг онглилиги ва фаоллиги принципи ва бошқалар.

4. *Таълим технологиясининг мазмуни* ўқувчиларни ўқитишнинг махсус шакллари, усуллари ва усуллари аниқлайдиган махсус психологик ва педагогик тузилмалар тўпламида акс этади.

5. Таълим технологиясининг шакллари барча таркибий қисмларнинг бирлигида педагогик жараённинг тўлиқ барқарор ташкил этилишини англатади. Рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш нуқтаи назаридан таълим технологиясининг барча шакллари мураккаблик даражаси: оддий, мураккаб, ишлатиладиган усул ва воситалар сонига қараб тақсимланади.

6. *Таълим технологиялари шакллари* ўқитувчи ва талабанинг замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларни таъминлайдиган талаба шахсиятининг сифати ва хусусиятларини шакллантириш бўйича мунтазам равишда ўзаро боғлиқ фаолият усуллари акс эттиради.

7. *Таълим технологиялари воситалари* ўқитувчи ва талаба педагогик ўзаро таъсирининг муайян усуллари, воситаларини ва шакллари акс эттиради, бу орқали педагогик стратегияда кўзда тутилган рақобатбардош хусусиятлар ва талаба шахсиятининг сифатларини шакллантириш жараёни амалга оширилади.

8. *Таълим технологиясини амалга ошириш босқичлари* ўқитувчининг инновацион шакллар, усуллар ва ўқитиш воситаларидан фойдаланиш, шунингдек, педагогик жараёни ташкил этиш ва бошқаришда инновацион ёндашувлардан фойдаланиш орқали битирувчининг рақобатбардош устунликларини ривожлантириш бўйича белгиланган мақсадларга эришиш бўйича ҳаракатларининг кетма-кетлигини акс эттиради:

– *1 босқич* - олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг ташкилий-педагогик шарт-шароитларини яратиш;

– *2 босқич* - назарий.

– *3 босқич* - талабанинг мустақил иши.

– *4 босқич* – ташхислаш (диагностика).

9. Натижалар ва уларнинг ташхиси. Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлиги даражасида ўзгаришларни

баҳолаш нуқтаи назаридан муайян таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини ўрганишни ўз ичига олади.

Юқоридагиларга асосланиб, олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни, яъни *давлат-хусусий ҳамкорлигини ривожлантириш технологиясини* амалга оширишнинг муқобил технологиясини ишлаб чиқиш зарурлигини кўриб турибмиз. Тадқиқот жараёнида ишлаб чиқилган Давлат-хусусий ҳамкорликни ривожлантириш технологиясининг моҳиятини ошкор қилиш учун структурани, яъни унинг таркибий қисмини аниқлаш ва асослаш керак.

Технологиянинг концептуал компоненти. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш жараёнида Давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш технологиясининг ўрни турли-туман бўлиб, олий таълим муассасасисининг меҳнат бозорида мавжуд бўлган ҳақиқий вазиятдан, иш берувчиларнинг замонавий эҳтиёжлари ва талабларидан «ажралиб чиқмаслик» имконини берадиган компаниялар билан алоқаларни (ўзаро алоқаларни) шакллантириш ва ривожлантиришда таълим олаётган талабаларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашни назарда тутди. Олий таълим муассасасиси томонидан ташкил этиладиган ўқув амалиётларидан фарqli ўларoқ, давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш технологияси олий касбий таълимнинг инновацион иқтисодиётни ривожлантиришга мувофиқлиги муаммоларини биргаликда ҳал этиш, олий ўқув

юртлари битирувчиларини ишга жойлаштириш билан боғлиқ вазиятдан чиқиш имконини беради.

Олий таълим муассасасисининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш жараёнида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш технологиясиёш мутахассисларнинг меҳнат салоҳиятини ривожлантириш даражаси ва бугунги бозор рақобатининг фаолият кўрсатиш мезонлари ўртасидаги тафовутларни бартараф этиш бўйича ОТМнинг касб-ҳунар-таълим маконини манфаатдор томонларининг мақсадли, тизимли, узлуксиз, қўшма фаолиятини назарда тутди.

Олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантириш муаммоси талабаларни олий таълим муассасасида таълим жараёнидан ўз меҳнат фаолиятини замонавий эркин меҳнат бозори шароитида бевосита амалга оширишга ўтиш, ўз қонунлари ва ёш битирувчиларга аниқ талаблар қўйиш доирасида кўриб чиқилади.

Шу мақсадда, биринчи навбатда, таълим дастурларини амалга ошириш бўйича потенциал иш берувчи билан тармоқ ўзаро муносабатларини йўлга қўйиш зарурияти кўриб чиқилади, бунда амалиёт асосларини анъанавий тақдим этишдан ташқари давлат-хусусий ҳамкорлигини ривожлантириш технологияси қуйидаги йўналишлар бўйича ҳамкорликни кўзда тутди: олий таълим муассасасисининг ўқув-моддий базасини ривожлантириш (шу жумладан, олий ўқув юртларини биргаликда молиялаштириш), иш берувчи билан биргаликда кадрлар тайёрлаш ҳажмини аниқлаш, мутахассисларни мақсадли контрактли тайёрлашни

ривожлантириш, иш ўринларини банд қилиш, стажировка ўташ, кафедраларнинг филиалларини очиш, илмий-тадқиқот ва илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш ва бошқалар.

Технологиянинг таркибий қисми. *Мақсад* - педагогик жараёни ташкил этиш ва бошқариш учун инновацион ёндашувлардан фойдаланиш орқали олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардош устунликларини шакллантириш.

Вазифалар:

- битирувчининг асосий ваколатлари ва қиймат йўналишларини ривожлантириш бўйича олий касбий таълим барча субъектларининг хатти - ҳаракатларини яқинлаштириш, уни жамиятда олий даражадаги муваффақият билан ишлашига имкон беради;

- стратегик мақсад ва ривожланиш йўналишларига эришиш усулларини аниқлашда ижтимоий омил ролини кучайтириш;

- олий таълим муассасасилари манфаатларини замонавий меҳнат бозори субъектлари билан бирлаштириш;

- олий таълим муассасасининг касбий-таълим муҳитини (айниқса, унинг илмий-инновацион муҳитини) ишлаб чиқиш динамикасининг иш берувчилар эҳтиёжлари ва талабларига боғлиқлигини кучайтириш.

Ушбу технологияни қуриш *тамойиллари* стандартлаштириш, тизимли таълим ва назариянинг амалиёт билан алоқаси, мақсадли бошқарув, оқилона ташкилот, самарадорлик каби принципларни ўз ичига олади.

Услубий талаблар. Ҳар қандай технология каби, давлат-хусусий ҳамкорликни ривожлантириш технологияси концептуаллик, тизимлилик, такрорланувчанлик, самарадорлик, бошқариш каби асосий методологик талабларга жавоб бериши керак.

Технологиянинг процессуал компоненти. Ҳамкорлик шакллари: тармоқ, лойиҳалар, дастурлар, мақсадли таълим, ижтимоий буюртма.

Таҳлил усуллари (функционал таҳлил, шу жумладан), баҳолаш, жараёнларни ташкил қилиш, оптималлаштириш, прогнозлаш, режалаштириш, мотивация ва назорат қилиш, инновацион тизимни бошқариш усуллари, дастурий мақсадли усул, лойиҳани молиялаштириш усуллари.

Давлат томонидан қўллаб-қувватлаш усуллари: олий ўқув юртлари ва меҳнат бозори субъектлари ўртасидаги ҳамкорлик давлат дастурининг пасайиши.

Босқичлар: ҳамкорлик йўналишларини аниқлаш, ўзаро ҳамкорлик шакллари ва механизмларини ишлаб чиқиш, биргаликдаги фаолиятни ривожлантириш ресурсларини аниқлаш, таълим тизими ходимлари ва ижтимоий такрорлашнинг бошқа соҳалари вакилларининг ҳаракатларини дастурлаш (лойиҳалаш), барча ижтимоий (стратегик) ҳамкорларнинг олий таълим муассасаси битирувчилари талабаларининг касбий ва шахсий хусусиятларини ошириш орқали қизиқишини қўллаб-қувватлаш, меҳнат бозори эҳтиёжларини қондириш ва иш берувчиларнинг аниқ талабларини қондириш.

Технологияни яқунловчи компонент. Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш даражаси. Битирувчининг касбий фазилатлари ва қобилиятларини қўллаш соҳасидаги рақобатбардошлигини шакллантириш даражаси касбий билимларни, кўникмаларни фаоллаштириш, шунингдек, битирувчи шахснинг ички ресурсларини сафарбар қилиш орқали фаол рақобат шароитида касбий фаолият соҳасида муваффақиятга эришишида акс этади. Шунинг учун, бизнинг нуқтаи назаримиздан рақобатбардошликни шакллантириш даражаси қуйидагича ифодаланиши керак: юқори, ўрта ва паст. Давлат-хусусий ҳамкорлик технологияларидан фойдаланиш самарадорлиги ва сernasижалиги, энг аввало, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришдан иборат барча ҳамкорларнинг манфаатларини рўёбга чиқариш даражаси билан белгиланади.

Кутилаётган натижалар – олий таълим муассасасисининг мақсадли, тизимли, узлуксиз, иш берувчи – олий таълим муассасасива давлатнинг биргаликдаги фаолиятини ва бошқа манфаатдор томонларини ташкил этиш орқали битирувчиларнинг рақобатбардош устунликларини шакллантириш.

Шундай қилиб, тадқиқот доирасида ушбу бўлимнинг тадқиқий мақсади ва вазифаларини ҳал қилиб, олий таълим муассасаси битирувчисининг таълим ва ўқишдан ташқари фаолиятида рақобатбардошлигини шакллантиришнинг механизмлари ва замонавий таълим технологиялари (уларнинг педагогик воситалари) ни педагогик стратегияни амалга ошириш

ва талабаларни шахсий ўсиш, касбий маҳорат, шахснинг рақобатбардош фазилатларини, ижодий салоҳият, инновацион фикрлаш, замонавий меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчисининг самарали хулқ-атворини рағбатлантириш воситаси сифатида қабул қиламиз.

Ушбу босқичнинг муҳим натижаси сифатида биз стратегияни амалга ошириш учун ишлаб чиқилган муқобил технологиялар – давлат-хусусий ҳамкорлик ривожлантириш технологиясининг мавжудлигини кўриб чиқамиз. Шу муносабат билан, олий ўқув юртлари амалиётида улардан фойдаланиш имкониятларини аниқлаш мақсадида, олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш ва асослаш зарур деб ҳисоблаймиз.

II БОБ.ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ШАРТ- ШАРОИТЛАРИ

2.1 ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИСИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Диссертация тадқиқоти ушбу бўлимининг мазмунини очиб бериш учун қуйидаги тадқиқот вазифалари: олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга оширишнинг илгари ишлаб чиқилган механизмлари ва технологияларини ҳисобга олган ҳолда, олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш ва педагогик стратегияни амалга ошириш учун зарур ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш; олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш ва педагогик стратегияни амалга ошириш; белгиланган шартларнинг назарий моделини ишлаб чиқиш ҳал этилиши керак.

Шундай қилиб, бизнинг ишимизда олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини муваффақиятли шакллантириш мақсадида педагогик стратегияни амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитлар мажмуини ва касбий тайёргарлик жараёнида унинг назарий моделини ишлаб чиқишни аниқлашимиз керак, бу эса талабаларнинг касбий малакасини ошириш жараёнининг самарадорлигини таъминлайди. Ўз

навбатида ташкилий-педагогик шарт-шароитлар олий таълим муассасасининг касбий ва таълим муҳитини ташкил этиши билан боғлиқ, унда бу жараён пайдо бўлади ва ривожланади.

Ушбу бўлимда келтирилган вазифаларни очиб бериш учун, биринчи навбатда, “шартлар” ва “педагогик шарт-шароитлар” тушунчаларини талқин этамиз. Педагогик назарияда шароитлар одатда педагогик тизимнинг муваффақиятли ишлашига боғлиқ бўлган чора-тадбирлар, омиллар ва шароитлар мажмуаси сифатида каралади.

Замонавий педагогик тадқиқотларда педагогик тизимни тавсифлашда «шарт» тушунчаси жуда фаол ишлатилганлиги сабабли, «педагогик шарт-шароитлар» ҳақида алоҳида гапиришда маъно бор.

Тадқиқотимиз давомида «педагогик шароитлар» концепциясини комплекс таҳлил қилиш ўрганилаётган тоифани тушунишимиз учун муҳим бўлган бир қатор қоидаларни таъкидлаш имконини беради:

1) педагогик шарт-шароитлар ҳар қандай педагогик тизимнинг мажбурий қисмидир;

2) педагогик шарт-шароитлар таълим-тарбия жараёни субъектларининг ўзаро ҳамкорлиги, шунингдек, олий таълим муассасаси моддий-борлиқ муҳитининг мақсадга мувофиқ тарзда ишлаб чиқилган чора-тадбирларида ифодаланган олий таълим муассасасининг ишлашига таъсир қилувчи касбий-таълим муҳитининг имкониятларини ифодалайди;

3) педагогик шартларнинг таркибий компоненти ички ва ташқи элементлар билан ифодаланади, бу эса, бир томондан, таълим-тарбия жараёни субъектларининг шахсий соҳасини ривожлантиришга керакли таъсир кўрсатади, иккинчидан, педагогик тизимнинг процессуал таркибий қисмини шакллантиришга ёрдам беради;

4) етарли даражада танланган педагогик шароитларни амалга ошириш замонавий педагогик тизимларнинг самарали ишлаши ва ривожланишини аниқлайди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, бизнинг тадқиқотимизда педагогик шароитларни педагогик тизимнинг етакчи таркибий қисмларидан бири сифатида кўриб чиқамиз, бу эса олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги имкониятларини акс эттиради, бу субъектларнинг ўзаро таъсирлари мақсадли тарзда ишлаб чиқилган чора-тадбирларида, шунингдек, таълим ва таълим жараёни субъектларининг шахсий соҳасини ривожлантиришга таъсир қилувчи бошқа омиллар билан ифодаланади. Тадқиқотимизда биз олий касбий таълимни модернизация қилиш нуқтаи назаридан олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини ошириш муаммосини ҳал қилишнинг икки асосий жиҳатини мажбурий ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши мумкин бўлган вазиятдан келиб чиқдик:

- таълим-тарбия жараёни субъектлари ўзаро таъсирининг табиати ва мазмунини очиқ берувчи педагогик жиҳат;

- педагогик стратегиянинг назарий модели доирасида олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини

ошириш омили сифатида касбий-таълим соҳасидаги талабаларни ўқитиш ва тарбиялашни ташкил этиш масалаларини очиб берувчи ташкилий жиҳат.

Шу муносабат билан олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантиришнинг ташкилий-педагогик шартлари биринчи ўринга чиқмоқда. Келинг, замонавий олимларнинг асарларидаги ушбу атамага кенгроқ тушунча берсак (5-жадвал):

5-жадвал

**“Ташкилий-педагогик шарт-шароитлар” концепциясини
комплекс таҳлил қилиш хусусиятлари.**

Хусусиятлари	Мазмуни
<i>ташкилий-педагогик шарт-шароитлар таълим вазифаларини самарали ҳал этишни таъминлайдиган муайян имкониятлар мажмуасидир</i>	<i>мақсадли педагогик фаолиятига эришишга қаратилган, мазмуни, усуллари ва шакллари яхлитлиги билан белгиланган таълим жараёнининг имкониятлари мажмуи [9, 235-б.].</i>
<i>ташкилий-педагогик шарт-шароитлар менежмент нуқтаи назаридан уларнинг йўналиши ва педагогик жараённинг ишлаш ва ривожланишига бевосита таъсир кўрсатиш нуқтаи назаридан кўриб чиқилади</i>	<i>талабанинг ўзига хос хусусиятлари ва сифатини шакллантириш жараёнини бошқариш бўйича тартиб-қоидалар ва чора-тадбирларнинг шарт-шароитлари учун асосий асослар</i>

Шундай қилиб, юқорида келтирилган позицияларни таҳлил қилиш «ташкилий-педагогик шарт-шароитлар» концепциясини аниқлаш учун бизга уларнинг асосий хусусиятларини, яъни:

1) таркилий-педагогик шарт-шароитлар олимлар томонидан ўзига хос мўлжалланган объектив имкониятларнинг тўплами сифатида аниқланади, бу эса унинг олдида турган муаммоларни ҳал қилишнинг муваффақиятини белгилайдиган яхлит педагогик жараённинг усуллари ва шакллари ҳисобланади;

2) педагогик тизимнинг ўзини таркил этувчи ёки жараёни бошқарувчи асосга киритилган таркилий-педагогик шароитлар муайян вазиятларда ўзаро боғлиқ ва ўзаро боғлиқ таъсир чоралари мажмуини ўз ичига олади [45, 12-14].

Олий касбий таълимнинг замонавий амалиётида битирувчи талабанинг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг умумий таркилий-педагогик шарт-шароитлари, уларнинг назарий ва амалий асослари мавжуд эмаслиги кузатилмоқда. Бундай педагогик янгиланишлар жорий этиш учун ҳар қандай универсал таркилий ва педагогик шарт-шароитлар мавжуд эмас деб қайд этиш адолатли бўлади.

Бундан тарқари, юқори даражадаги таълим тизимини ҳисобга олган ҳолда, олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш, айниқса, турли шарт-шароитлар мавжудлигини назарда тутати. Шунинг учун бизнинг вазифамиз техник профилли битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнида энг катта аҳамиятга эга бўлган таркилий-педагогик шароитларни аниқлашдан иборат.

Педагогик стратегияни амалга оширишнинг ташкилий-педагогик шарт-шароитлари ушбу педагогик тизимнинг ўзига хос хусусияти бўлиб, у олий мактабнинг касбий-таълим маконининг потенциал имкониятларини акс эттиради ва педагогик тизимнинг тартибли ва муваффақиятли ишлашини таъминлайдиган тизимдаги ташкилий тузилмалар ва таъсир чоралари мажмуи бўлиб, олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини самарали шакллантириш имконини беради.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитларнинг функциялари ва белгиларини аниқлаймиз.

Вазифалар:

- олий таълим муассасасида яхлит педагогик жараёнларни бошқариш самарадорлигини таъминлайди;
- умуман, педагогик тизимнинг самарали ишлашини ва ривожланишини таъминлайди;
- интизомий таълимнинг мазмуни ва тузилиши учун потенциал имкониятлар мажмуасини амалга оширишни таъминлайди;
- талабанинг ўз-ўзини англашини шакллантиради ва унинг касбий тайёргарлик даражасини белгилайди ва ҳоказо.

Белгилар:

- ташкилий-педагогик шарт-шароитлар ҳозирги босқичда олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш вазифаларини самарали ҳал этишни

таъминлайдиган мақсадли мўлжалланган контент имкониятлари, усуллари, шакллари ва таъсир чоралари мавжудлигини назарда тутади;

- ташкилий-педагогик шарт-шароитлар бутун таълим-тарбия жараёнини ва унинг таркибий қисмларини бошқариш жараёнига асосланади;

- ташкилий-педагогик шарт-шароитлар ўзаро боғлиқлик билан ажралиб туради, бу эса олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш муаммоларини ҳал этишнинг муваффақиятли бўлишини таъминлайди;

- ташкилий-педагогик шарт-шароитлар талабаларнинг касбий тайёргарлик жараёнининг тузилиши ва хусусиятларига мувофиқ танланади.

Олий мактабни модернизация қилиш нуқтаи назаридан олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш учун *асосларни* белгилаб, ошкор қиламиз.

Асослари:

- олий таълим муассасасининг таълим-тарбия жараёни муваффақиятли ўтишини таъминлаш зарурияти;

- педагогик стратегияни амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитлар мажмуасида ўзаро ҳамкорликнинг ички бирлашуви ва уйғунлигини таъминлаш;

- ягона педагогик тизимнинг бир-бирига боғлиқ бўлган таркибий қисмлари бўлган ташкилий-педагогик шарт-шароитлар

билан олий таълим муассасасида таълим фаолиятини қўллаб-қувватлаш зарурияти;

-замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош бўлган олий ўқув юртларининг юқори малакали битирувчиларини касбга тайёрлаш даражаси ва сифатини аниқлаш жиҳатидан жамиятнинг олий мактабга аниқ ижтимоий буюртмасини белгилаш ва мустаҳкамлаш зарурати, шу жумладан, истиқболли иш берувчиларнинг фикрига биноан олий ўқув юртлари битирувчиларининг рақобатдошлигининг асосий хусусиятларини аниқлаш ва мустаҳкамлаш;

- олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиси - ёш мутахассиснинг касбий тайёргарлигини таъминловчи олий таълим муассасасисининг таълим-тарбия жараёнининг ўзига хос хусусиятларини тўлиқ таъминлаш, шу жумладан, ОТМнинг рақобатбардош битирувчиларини касбга тайёрлашнинг тизимли-функционал хусусиятларини аниқлаш зарурияти.

Фикримизча, тадқиқотлар олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини кучайтириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитлар *тизимини яратиш* куйидаги асосий *элементларнинг* мавжудлигини кўзда тутди:

- *ташкилий ва бошқарув*, стратегик режалаштириш асосида педагогик стратегияни амалга ошириш орқали олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг мослашувчан бошқарув тизимини назарда тутди;

- Давлат таълим стандартлари талабларига, талабанинг шахсий эҳтиёжларига ва иш берувчиларнинг талабларига мувофиқ ишлаб чиқилган ёш мутахассислар-юқори малакали ва рақобатбардош битирувчиларни тайёрлашнинг замонавий таълим дастурлари, режалари ва ўқув-услубий қўллаб-қувватлашни ўз ичига олган *ўқув-ташкилий*;

- олий таълим муассасаси илмий-педагогик ходимларининг педагогик, услубий ва ахборот компетентлигини оширувчи *ахборот-услубий* ва уларнинг олий таълим муассасаси битирувчи талабаларининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича фаолиятга касбий тайёргарлиги;

- *психологик ва педагогик*, талабаларда зарур рақобатбардошлик ва интилишларни ривожлантириб, режалаштирилган натижани олиш учун ижобий туртки яратиб, барча иштирокчилар (олий таълим муассасаси-иш берувчи талабалар) олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишлари керак;

- олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчилари ва бошқа илмий-педагогик ходимлар фаолиятининг илмий, тажриба-экспериментал ва инновацион йўналишини ҳисобга олган ҳолда *илмий-инновацион*;

- рақобатбардош битирувчиларни тайёрлаш учун зарур молиялаштириш ва етарли моддий-техника базасини ташкил этувчи *ташкилий-иқтисодий*.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг ташкилий ва педагогик шарт-шароитлари деб қуйидагиларни белгиладик:

- Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг маҳаллий меъёрий-ҳуқуқий базасини яратиш ва олий таълим муассасасининг касбий-таълим муҳитини ривожлантириш бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш ва таъминлаш;

- ижтимоий шериклик, давлат-хусусий ҳамкорлик, стратегик шериклик орқали олий таълим тизимини модернизация қилиш, талабаларнинг потенциал иш берувчилар билан ўзаро ҳамкорлигини ташкил этиш нуктаи назаридан битирувчи рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича олий таълим муассасасисининг касбий – таълим соҳасига аъзо бўлган барча манфаатдор томонлар ўртасидаги функционал ҳамкорлик ва ҳамкорлик тизимини яратиш ва ривожлантириш;

— олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини ошириш жараёнининг самарадорлигини оширишга қаратилган *олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчиларини рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш*;

- олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича ташкилий-педагогик тадбирлар (таъсирлар) натижаларини *мониторинг қилиш тизимини ташкил этиш*.

— олий таълим муассасаси касбий-таълимий муҳитида талабанинг ўқиш ва дарсдан ташқари фаолиятларини фаоллаштириш, шу жумладан: талабаларнинг ўқиш ва дарсдан ташқари фаолиятда фаол ва интерактив таълим ва тарбия усулларида фойдаланиш орқали интерактив ҳамкорликка қўшилиши; талабаларда билим асосларини шакллантириш; ўқув фанлари ва амалий касб-хунар фаолияти ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш; талабаларни ўқув йўналиши бўйича амалий фаолиятга жалб этиш; олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиси учун зарур бўлган рақобатбардош сифат ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантириш;

- *таълим-тарбия жараёнида рақобатдошликни шакллантиришнинг замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш, олий таълим муассасаси битирувчиларини касбга тайёрлашга шахсий йўналтирилган ва ваколатли ёндашувларнинг талабларини таъминлаш;*

- *олий таълим муассасаси ўқитувчиси ва талабаси билан ҳамкорликда субъект-субъект муносабатлари даражасини ошириш: ўқитувчи ва талаба ўртасида «катта ҳамкасб – кичик ҳамкасб» муносабатларини шакллантириш ва ривожлантириш;*

- талабаларнинг ўзини ўзи бошқариш, касбий мартабани режалаштириш, меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчиси хулқ-атворининг хусусиятларини ишлаб чиқиш ва ҳ. к. орқали *олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги танлови ва муваффақияти ҳолатини яратиш.*

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитларни янада асослаш учун биз белгиланган вазифаларни бажаришнинг бутун жараёнини батафсил баён қиламиз, яъни ушбу шартларнинг тафсилотларини амалга оширамиз.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг маҳаллий меъёрий-ҳуқуқий базасини яратиш ва олий таълим муассасасининг касб-ҳунар ва таълим муҳитини ривожлантириш бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш ва таъминлаш. Мониторинг натижалари бўйича талабаларнинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган бошқарув қарорларини қабул қилиш ва амалга ошириш:

- бутун олий таълим муассасаси даражасида, яъни таклиф этилаётган ечимлар мониторинг жараёнида аниқланган битирувчиларнинг рақобатдошлигига тўсқинлик қилувчи муаммоларга мувофиқ ўқув дастурларини модернизация қилиш ва такомиллаштириш билан боғлиқ бўлиши керак;

- ҳар бир талаба даражасида, яъни ҳар бир талабанинг мақсади ва малакасини оширишга қаратилган индивидуал ечимлар ишлаб чиқилиши керак.

Бошқарув қарорларини амалга оширишни сифатли таъминлаш учун бизнинг тадқиқотимизда ушбу йўналишларнинг ҳар бирини амалга ошириш учун масъул бўлинмалар ташкил этиш ёки олий таълим муассасасининг мавжуд таркибий бўлинмалари

фаолиятининг кўламини кенгайтириш, масалан, олий таълим муассасаси битирувчиларини касб-ҳунарга йўналтириш ва ишга жойлашишга кўмаклашиш маркази рақобатбардошлигини ошириш бўйича фаолиятни мувофиқлаштириш вазифаси юклатилади. Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириб, талабаларрақобатбардошлигини оширишнинг қуйидаги ташкилий шакллари ва шарт – шароитларини таклиф этилади.

Шундай қилиб, ташқи тузилмалар, биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг имкониятларидан фойдаланганда, талабаларнинг психологик ва умумий маданий баҳолаш усуллари самарали стандартлаштириш тақдим этилади, чунки улар ўқув жараёнининг йўналишидан ва олий таълим муассасаси профилидан қатъий назар ишончли ва аниқ натижалар бериши мумкин. Бундан ташқари, мониторинг натижаларини амалга ошириш, киритиш, сақлаш ва қайта ишлаш учун универсал, барча олий таълим муассасалар учун ягона, маълумотлар базасини бошқариш тизими (МББТ)ни ишлаб чиқиш самарали бўлиши мумкин.

Олий таълим муассасасининг ички тузилмалари, айниқса ташқи тузилмаларни расмий тарздаги қўллаб-қувватлаш билан, қуйидаги вазифаларни самарали бажариши керак:

- ҳар бир курсда таълим натижалари бўйича талабаларнинг касбий малакаларини баҳолаш усуллари ишлаб чиқиш;

- Талабаларнинг малакасини баҳолаш учун профессор-ўқитувчилар таркибидан олингани каби тегишли бизнес тузилмалари ёки иш берувчи давлат корхоналарининг раҳбар

кадрлари таркибидан экспертларни жалб қилиш, негаки айнан улар, олий таълим муассасаси битирувчисининг ҳақиқий рақобатбардошлигини баҳоловчи шахс ҳисобланади.

Барча манфаатдор томонларнинг функционал ўзаро ҳамкорлиги ва ҳамкорлик тизимини қуриш ва ривожлантириш.

Давлат-хусусий ҳамкорликни (стратегик ва ижтимоий бўлиши мумкин) ёш мутахассисларнинг меҳнат салоҳиятини ривожлантириш даражаси ва бугунги бозор рақобатининг фаолият кўрсатиш мезонлари ўртасидаги келишмовчиликларни бартараф этиш бўйича бўлажак ходимларнинг ҳақиқий касбий шароитларда ўз-ўзини англашга тайёрлигини шакллантириш орқали олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги манфаатдор томонларининг мақсадли, биргаликдаги фаолияти сифатида ташкил қилиш.

Бўлажак ходимларнинг ҳақиқий касбий шароитларда ўз-ўзини англашга тайёрлигини шакллантириш орқали давлат-хусусий ҳамкорликни (стратегик ва ижтимоий бўлиши мумкин) ёш мутахассисларнинг меҳнат салоҳиятини ривожлантириш даражаси ва бугунги бозор рақобатининг фаолият кўрсатиш мезонлари ўртасидаги келишмовчиликларни бартараф этиш бўйича олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги манфаатдор томонларининг мақсадли, биргаликдаги фаолияти сифатида ташкил этиш. Иш берувчи томонидан экспертларни жалб қилиш зарурати, қуйида кўрсатилганидек, талабаларнинг амалий фаолият билан узлуксиз ўзаро ҳамкорлиги зарурияти билан биргаликда ижтимоий шериклик деб аталадиган бундай ҳамкорликни ташкил этиш учун

масъул бўлган олий таълим муассасасини ташкил этиш зарурлигини белгилайди.

Олий ўқув юртлари талабаларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг ташкилий-педагогик шарти сифатида давлат-хусусий шерикликни ташкил этиш зарурлиги ҳақида бир неча бор айтиб ўтдик, бу эса ушбу ҳодисанинг юқори даражада долзарблиги билан боғлиқ.

Бироқ, бозор иқтисодиётига эга бўлган давлатлар олий мактаби мисолида шунинча бир бор таъкидлашни истардимки, юқори малакали, энг муҳими, шахсий ва касбий хусусиятлари иш берувчилар талабларига жавоб берадиган рақобатбардош ёш мутахассисларни тайёрлаш йўлидаги тизимли қийинчиликлар ва тўсиқлар мавжуд бўлганда, иш берувчи корхоналар, тадбиркорлар, жамоат ташкилотлари, бошқа манфаатдор субъектлар ва шунга мос равишда олий таълим муассасасилари ўртасидаги яқин ҳамкорлик ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Олий таълим тизими амалиётида ушбу ташкилий-педагогик шарт-шароитларни амалга ошириш зарурлигини англаб етгач, олий ўқув юртларида таълим мазмунини модернизация қилишнинг етакчи вазифаларидан бири сифатида биз олий мактаб ҳамкорлигини мутахассислар тайёрлашнинг амалий томондан тиклаш ва мустаҳкамлашни аниқлаймиз.

Иш берувчилар, бандлик хизматлари, олий касб-ҳунар таълими муассасалари ўртасида ижтимоий мулоқотни йўлга қўйиш олий таълим муассасасида сифат жиҳатидан янги ташкилий-

педагогик тизимни шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатиши кераклигига ишонамиз.

Бунинг сабаби шундаки, иштирокчилар ўртасида ижтимоий мулоқотни амалга ошириш жараёнида мотивацион муҳит пайдо бўлади, шу нуқтаи назардан педагогик жараён субъектлари ёш мутахассиснинг талаб ва рақобатбардош хусусиятларини ва шахсий қарашларини такомиллаштиришга, уларнинг интеллектуал, ижодий ва жисмоний салоҳиятини, касбий қобилиятларини ва зарур ваколатларини тўлиқ амалга оширишга йўналтирилган.

Монографияда олий таълим муассасасилари талабаларининг рақобатдошлигини шакллантиришнинг ташкилий-педагогик шарти сифатида давлат-хусусий шерикликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратар эканмиз, бўлажак мутахассисларни бевосита корхонада касбга ўқитиш тизимини ташкил этиш; талабалар билан лаборатория ва амалий машғулотлар ўтказиш мақсадида моддий-техника базасидан биргаликда фойдаланиш; кафедра филиаллари ва ишлаб чиқариш илмий-тадқиқот лабораторияларини очиш зарур деб ҳисоблаймиз. Шу билан бирга, биз ишбеврувчи корхонасидаги касбий таълимни корхона ва олий таълим муассасасининг стратегик ривожланиш омили сифатида кўрамиз.

Ташкилот, потенциал иш беврувчи сифатида, танланган меҳнат фаолияти талабларига мувофиқ талаба тренингининг мазмунини оптималлаштириш ёки такомиллаштириш бўйича таклифлар киритиш ҳуқуқига эга.

Профессор-ўқитувчилар таркибини (хусусан, ихтисослик фанлари ўқитувчиларини) олдиндан тайёрлаш корхона шароитида

давлат-хусусий шерикликни ташкил этишнинг элементи бўлиши мумкин, бу эса талабаларнинг касбий фаолияти масалалари бўйича мураббий (иш берувчининг вакили) билан биргаликда йиғилиш ўтказишни, ўқитувчи ва мураббий томонидан ишлаб чиқариш таълими дастури ва режасини, талабалар томонидан бажариладиган ишлар турлари ва жадвалини ташкил этишни биргаликда тасдиқлашни назарда тутди.

Таълим-тарбия жараёнида иштирок этиш учун давлат ва хусусий ташкилотларни жалб этиш, уларни рағбатлантириш дастурини ишлаб чиқиш зарурлигини олдиндан белгилаб беради. Бу ҳолатда муаммо бизнес тузилмаларининг истиқболли ва ҳозирги эҳтиёжлари ўртасида юзага келадиган зиддиятлардан иборат. Бир томондан, иш берувчилар дастлаб тайёрланган ва рақобатбардош кадрларни ҳамкорликка жалб этишга эҳтиёж сезмокда, бироқ бошқа томондан уларнинг тижорат манфаатлари малакали мутахассисларни тайёрлаш жараёнида харажатларни камайтиришни талаб қилади. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, иш берувчи талабаларни тегишли ташкилотга тайёрлаш харажатларини, бу ҳолда олий таълим муассасасига ўтказишдан манфаатдор. Бошқа томондан, талабаларни тайёрлашда иштирок этиш узоқ келажакда иш берувчининг ёлланган мутахассиснинг малакасини танлаш ва аниқлаш (баҳолаш) харажатларини камайтириши, шунингдек, ходимларни танлашда ва малакали ёки етарлича ваколатли ходимни ёллашда хатоликларни юзага келтириши билан боғлиқ хатарларни камайтириши мумкин.

Шунингдек, давлат, корхона ва олий таълим муассасаси: ташкилий-педагогик шарт-шароитнинг интеграцион тақдимоти талабанинг шахсий салоҳиятини фаоллаштириш, унинг интеллектуал ва ижодий қобилиятларини намоён этиш, касбий муаммоларни ҳал этиш бўйича амалий тажриба тўплаш жараёнида ўз-ўзини ривожлантириш имконини беради, деб ҳисоблаймиз. Бошқа сўзлар билан айтганда, талабаларнинг касбий малакаларини шакллантириш ва ривожлантириш нуқтаи назаридан олий таълим муассасалари ва хусусий секторнинг фаол ҳамкорлигини таъминлайдиган ижтимоий шериклик шарт-шароитларини мақсадли ташкил этиш натижасида талаба-битирувчиларнинг замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Хусусий сектор, талабаларни иш билан таъминлашда, нафақат энг сўнгги ўқув-ишлаб чиқариш амалиётини ёки ишлаб чиқариш ўқув дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиши, балки ташкилотдаги иш даврида энг юқори натижаларни кўрсатган малакали талабаларни танлаш мақсадида, уларнинг аттестациясида бевосита иштирок этиши керак. Энг рақобатбардош талабалар билан компаниялар ташаббуси ила уларни келгусида ишга жойлаштиришни таъминлайдиган шартномалар тузиш мумкин.

Талабанинг потенциал иш берувчи билан ўзаро алоқасини ташкил этиш. Талабаларни амалий фаолиятга тўлиқ жалб қилиш потенциал иш берувчи билан алоқа ўрнатмасдан мумкин эмас. Талаба келажакдаги касб ҳақида фақат мавжуд мутахассисларнинг фаолиятини кузатиш ва унда иштирок этиш орқали фикр юритиши

мумкин. Шунинг учун, таълимнинг биринчи йилидан бошлаб давлат-хусусий шериклик доирасида олдиндан эришилган келишувлар асосида қуйидагилар тавсия этилади:

- талабалар гуруҳи билан танишув мақсадида тегишли корхонага (муассасага) «амалий» экскурсияларини ташкил этиш;

- корхонада фақат бир талаба билан доимий суратда шуғулланувчи устознинг амалий фаолиятини белгилаш;

- корхонада талабанинг тадқиқот, курс ва назорат ишлари мавзусини ўз устози билан мувофиқлаштириши;

- ишлаб чиқариш ва тадқиқот саволлариган аниқлик киритиш мақсадида талабанинг устоз билан шахсий алоқаси учун ойлик соатни белгилаш;

- мураббий томонидан талабанинг ҳар бир ўқув йилида эришган ютуқлари, шунингдек, унинг шахсий фазилатлари, биринчи навбатда, талабанинг масъулияти ва садоқати юзасидан эксперт баҳоланиши;

- корхона (муассаса) томонидан касбий фаолиятга жалб қилиш доирасида талабалар ўртасидаги танловларнинг ташкил этилиши ва ўтказилиши;

- мураббийнинг олий таълим муассасаси битирувчисини тегишли корхона (муассаса) га ишга жойлаштиришдаги кўмаги.

Олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчиларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини амалга оширишда иштирок этишга рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш қуйидаги қарорлардан фойдаланишни ўз ичига олади:

– тегишли жамғармалар мавжуд бўлган тақдирда – талабаларнинг илмий ва амалий натижаларга эришганликларида, шу жумладан, лойиҳаларни баҳолаш танловларида ғолиб бўлганларида илмий раҳбарлик учун мукофотлар тўлаш;

- олий таълим муассасаси тўпламларида ўқитувчининг илмий мақолалари ва бошқа материалларини биринчи ўринга қўйиш;

- таълим фаолиятини таъминлаш учун юқори сифатли моддий-техника базасини биринчи ўринга қўйиш;

-илмий-амалий конференцияларда, шу жумладан, бошқа шаҳарларда ва хорижда олий таълим муассасаси маблағлари ҳисобидан фаол иштирок этиш;

- олий таълим муассасаси муҳити чегарасида ахборот ресурсларига, ҳисоблаш қувватларига ва қимматбаҳо дастурий таъминотга кириш;

- ҳисобот ҳужжатларининг бир қатор шаклларида ва расмий фаолиятнинг айрим соҳаларидан озод қилиш.

2.2. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ТАДБИРЛАР (ТАЪСИРЛАР) НАТИЖАЛАРИНИ МОНИТОРИНГ ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Талабаларнинг рақобатбардошлигини ошириш мониторинги - қарор қабул қилиш учун маълумотлар манбаи ва уларнинг самарадорлигини назорат қилиш воситаси сифатида хизмат қилади. Мониторинг мазмуни ҳар қандай биринчи курс талабасидан тортиб, то битирувчи курс талабаларигача ҳар бирининг рақобатбардошлиги концепцияси мазмуни билан белгиланади ва у учта компонентдан иборат:

- *талабанинг касбий малакаси унинг олий таълим муассасасида ўқишининг дастлабки кунларидан бошлаб, то рақобатбардош битирувчи бўлгунига қадар кун сайин ортиб бориши билан ажралиб туриши керак;*

- *талабанинг масъулият, мақсадга мувофиқлик, когнитив услуб ва шунга ўхшаш тушунчаларни ўз ичига олган касбий фаолиятга психологик жиҳатдан тайёргарлиги;*

- *талабаларнинг умуммаданий даражаси ҳамда дунёқараши биринчи курсдан кейингиларига ўтиш даврида кенгайтирилиши, хорижий тилларини билиш ва ижтимоий жараёнларни тушуниш даражаси ўстириб борилиши зарур.*

Талаба рақобатбардошлигининг уч таркибий қисми алоҳида-алоҳида тегишли тест ва эксперт баҳолашлари билан ўлчаниши мумкин. Ушбу ўлчовларнинг натижалари тўплами мониторинг

натижасидир. Шундай қилиб, талаба рақобатбардошлиги мониторинги дея ҳар бир талабанинг кўрсаткичлари бўйича тест ва эксперт баҳолари тўпламининг даврий ўлчовини тушунамиз, ҳамда натижада олий таълим муассасасидаги таълим-тарбия жараёнидаги динамикада индивидуал ҳамда барча олий таълим муассасаси талабаларининг комбинциясига тааллуқли бўлган талқинини аниқлаймиз.

Мониторинг натижалари нафақат олий таълим муассасаси талабаларининг рақобатдошлигини шакллантиришнинг миқдор даражасини, балки мавжуд вазиятнинг сабабларини аниқлашнинг сифат даражасини белгилаш имконини ҳам беради.

Рақобатбардошликни мониторинг қилиш жараёнининг ушбу тушунчасидан қуйидаги ташкилий тадбирларни амалга ошириш зарурияти келиб чиқади:

- талаба рақобатбардошлиги таркибий қисмларининг ҳар бирини баҳолаш воситаларини ишлаб чиқиш;

- талабаларнинг олий таълим муассасасидан ташқаридаги ва ички рақобатдошлигини баҳолашни мониторинг қилиш жараёнига экспертларни жалб қилиш ва уларни рағбатлантиришни таъминлаш;

- мониторинг натижаларини киритиш, сақлаш ва қайта ишлашни техник таъминлаш;

- ҳар бир талабанинг мониторингда иштирок этишини таъминлаш;

– ҳар бир талабанинг ҳар бир ўқув йили учун ўз шахсий ривожланиш режасини тузишидаги шарт-шароитларни таъминлаш, шу жумладан, талаба манфаатдор бўлган қўшимча таълим соҳалари бўйича илмий, ўқув, ўқишдан ташқари ва шахсий иш бўйича мақсад ва вазифаларни белгилаш ва таклифларни ўз ичига олади;

- мониторинг натижаларини ишлаб чиқиш.

Педагогик шарт-шароитлар талабанинг ниятларига ҳар томонлама таъсир қилади, шунинг учун билим олишга бўлган ғайратни кучайтирадиган шароитлар масъулият ва натижага эришиш учун интилишларни кучайтириши мумкин. Шунга кўра, аксинча-натижага эришиш учун мотивацияни камайтирадиган шартлар, эҳтимол, билиш учун мотивацияга салбий таъсир кўрсатади. Шундай қилиб, педагогик шарт-шароитларни яратишда уларнинг синергетик (ўзаро таъсир қилувчи) таъсирини ҳисобга олиш ва салбий рағбатларни шакллантирадиган шарт-шароитларни истисно қилиш керак.

Олий таълим муассасаси касбий-таълим муҳитида талабанинг ўқув ва ўқишдан ташқари фаолиятини фаоллаштириш. Талабаларнинг ўқув ва дарсдан ташқари фаолиятида фаол ва интерактив таълим ва тарбия усулларида, шунингдек, гуруҳ машғулотида ҳам, индивидуал мустақил таълим жараёнида ҳам билим, кўникма ва малакага эга бўлиш технологияларидан фойдаланиш. Таълим жараёнини ўқувчиларнинг илм ва амалий фаолиятдаги фаоллигини ривожлантиришга йўналтириш олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини муваффақиятли

шакллантириш учун бир восита бўла олади деб ҳисоблаймиз. Бу олий таълим муассасаси талабаларининг таълим ва илмий фаоллигифанларга бўлган чуқур ва чексиз қизиқишлари туфайли кучли иродалари ила амалга оширган ҳаракатлари билан боғлиқ. Бундан ташқари, талабаларнинг аниқланган мойилликлари, қизиқишлари ва қобилиятлари асосида ўқув-билим ва амалий фаолиятини фаоллаштириш уларнинг билим жараёнини мустақил равишда режалаштириш ва ташкил этиш, назорат тадбирларини амалга ошириш ва уларнинг таълим натижаларини баҳолаш қобилиятини белгилайди.

Шу билан бирга, талабаларнинг фаоллиги талабанинг шахсияти учун зарур-мотивацион, ахлоқий-иродавий ва операцион-когнитив томонларни «ишга туширувчи механизм» сифатида намоён бўлади. Шундай қилиб, биз олий таълим муассасасида касбий тайёргарлик жараёнида талабаларнинг рақобатбардош хусусиятлари ва шахсиятининг сифатларини шакллантириш нафақат ўқувчиларнинг қобилиятлари ва қобилиятларини шакллантириш ёки уларнинг ақлий фаолиятини фаоллаштириш даражаси билан белгиланади, балки билим етакчи эҳтиёжлардан бири бўлган талабанинг мотивацион ва зарур соҳани ривожлантириш даражасига боғлиқ.

Педагогик назарияга кўра, талабаларнинг таълим ва дарсдан ташқари фаолияти олий таълим муассасасида рақобатбардош мутахассис тайёрлаш бўйича дидактик жараённинг ажралмас қисми ҳисобланади. Ушбу низомдан келиб чиққан ҳолда, олий таълим муассасаси талаба-битирувчиларининг рақобатбардошлигини

шакллантириш жараёни ўз ташаббускорлигини кучайтириш нуқтаи назаридан эмас, балки устознинг интеллектуал, жисмоний ва маънавий-иродавий салоҳиятининг махсус методлари ва воситаларидан фойдаланиш орқали ўқувчиларни мақсадлари томон сафарбар этиш нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши керак.

Олий таълим муассасасида ушбу жараённи самарали амалга оширишдаги асосий масалалардан бири таълим тизимини ислоҳ қилишдир, бу талабанинг таълим-тарбия фаолиятида ўрнини ўзгартиришга олиб келади.

Шундай муҳитни яратиш лозимки, унда талаба нафақат педагогик таъсир объекти, балки ўзаро боғлиқ амалий фаолият субъекти сифатида ҳам фаолият кўрсата олсин. Олий таълим муассасасида таълим ва ўқишдан ташқари фаолиятни ташкил этишнинг ушбу ёндашуви уни амалга оширишни таъминлайдиган муайян воситаларни қўллашни ўз ичига олади. Таълим-тарбия жараёнида олий таълим муассасасиси профессор-ўқитувчилари томонидан қўлланиладиган таълим воситалари, шакллари ва усуллари шулар жумласидандир.

Талабаларнинг касбий малакасини шакллантириш жараёнида ўқув ва дарсдан ташқари фаолиятини фаоллаштирадиган усулларга ўқувчилар фаолиятининг ўсишига катта ҳисса қўшадиган, ўқувчиларнинг вазиятни таҳлил қилиш қобилиятини шакллантирадиган бизнес-ўйинлар киради. Улар тезкор ва стратегик мақсадлар ва уларнинг муваффақиятли ютуқлари учун шарт-шароитлар яратиш, шунингдек, ўз-ўзини таҳлил қилиш, ўз-ўзини назорат қилиш, олий таълим муассасаси битирувчисининг

рақобатбардошлигини ошириш учун таълим-тарбия жараёнида билим ва амалий- касбий билимларни ривожлантиради.

Талабаларнинг аниқланган мойилликлари, қизиқишлари ва қобилиятлари асосида таълимий ва дарсдан ташқари фаолиятларини фаоллаштириш уларга касбий фаолият турини ёки ўзига хос ихтисосликни «синаб кўриш» имкониятини беради, деб ҳисоблаймиз, уларнинг кучли ва заиф томонларини тушунишга ёрдам беради.

Ўқув фанлари ва амалий касбий фаолият ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш. Билим олишга бўлган рағбатни ошириш ва натижага эришиш учун талаба ўз фаолиятининг фойдалилигини билиши керак. Ҳаёт, илмий ва ишлаб чиқариш тажрибасининг етишмаслиги туфайли талаба кўпинча турли мавзулар ва келажақдаги касблари бўйича маърузалар ўртасидаги алоқани кўрмайди. Бундай тушунмовчилик билим олишга бўлган интилишга салбий таъсир кўрсатади, чунки талаба профессионал кўникмаларга эга бўлиш истагидан норози бўлиб, ўқув материалларини ушбу мақсадга тўсиқ сифатида қабул қила бошлайди. Тақдим этилган ёндашув доирасида қуйидаги ҳаракатларни амалга ошириш тавсия этилади:

- умумий фанлар бўйича маърузалар ва семинарлар курсларини бўлажак мутахассислар малакасини ошириш учун уларнинг мақсадларига мувофиқлигини асослаш;

- касбга доир амалиётдан мисоллар келтирган ҳолда, шу жумладан замонавий электрон ахборот технологияларидан

фойдаланган ҳолда, маърузалар ва семинарларнинг тор махсус курсларини кузатиб бориш:

- ўқув фильмларини намойиш этиш;
- ишлаб чиқариш фаолияти жойидан тўғридан-тўғри эфирга узатиш ;
- фаолият кўрсатаётган корхоналар мутахассислари билан конференцияли алоқаларни ташкил этиш.

Шундай қилиб, олинган билимларнинг амалий фойдалари ва ўзлари учун қўлланилиши ҳақидаги тасаввурга эга бўлиш оқибатида талабларнинг нафақат илм олишга бўлган ғайрати кучаяди, балки Мен-концепциясидаги «профессионал» конструкциясининг шаклланиши ҳам тезлаштирадилар.

Талабаларни ўқув йўналиши бўйича амалий фаолиятга жалб қилиш. Бу ҳолат маълум даражада олдинги ҳолатнинг натижасидир. Билим олишга бўлган шижоатнинг барқарор бўлиши учун талаба бир чеккада кузатиб турмай, балки ишлаб чиқариш фаолиятининг фаол иштирокчисига айланиши лозим, албатта, хавфсизлик талаблари ва қоидаларига риоя қилган ҳолда. Талабанинг касбий ривожланиши ва ўсишини англаш истаги қанчалик тез қондирилса, билим ва масъулиятни оширишга кўпроқ туртки бўлади.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, расмий балоғат ёшига етганига қарамасдан, кўплаб талабалар ҳали ҳақиқий ривожланиш даврига етмаган бўладилар, шунинг учун ишлаб чиқариш жараёнига масъул бўлган талаба учун ҳатто муҳим аҳамиятга эга бўлмаган вазиятларни шакллантириш барча асосий мотивларни кучайтириш учун кучли стимулятор ҳисобланади. Бундан ташқари, талабани

амалий фаолиятга жалб қилиш талабанинг амалиётда муайян ҳаракатларга йўл қўймасликка ишонч ҳосил қилиш учун ҳам малакали кўникмалар ва хавфсизликка риоя қилиш қобилиятларини шакллантиришига имкон яратади.

Талабаларни амалий фаолиятга жалб қилиш бўйича тавсия этилган чора-тадбирлар қуйидагилар:

– барча тадқиқот вазифалари, курс ва назорат ишлари бевосита муайян амалий фаолият билан боғлиқ бўлиши керак;

- талаба ихтисослашувининг ўзига хослигига қараб, реал ишлаб чиқариш жараёнларининг интерфаол курслари ва симуляторларини ишлаб чиқиш зарур;

- талабанинг турли профессионал ролларда ўз маҳоратини синаб кўришига имкон берадиган барча ўқув йиллари учун турли даражадаги мураккабликдаги бизнес-профессияларни ўйинларни ишлаб чиқиш керак;

- ўқитувчилар талабаларни ишлаб чиқариш жараёнлари билан боғлиқ ўз илмий фаолиятларига жалб этишга кўмаклашишлари керак.

Талабанинг таълим дастурига индивидуал ёндашуви. Минглаб бошқа одамларнинг орасидан ўз шахсиятини танлаб олиш деярли ҳар бир киши учун муҳим омил ҳисобланади. Бундан ташқари, бу ҳали етук шаклланмаган шахс учун тааллуқли бўлиб, унинг “Мен” - концепцияси доимий ва тезкор ўзгаришларга учрайди. Шунинг учун, талабанинг таълим дастурига индивидуал ёндашиш унинг билим олиш учун интилиши ва кўпроқ масъулият ва натижага

эришишига ёрдам беради. Шахсий дастур қуйидагиларни ўз ичига олади:

- профессор-ўқитувчилар таркибидан талабалар учун устоз тайинлаш;

- талаба ва мураббий томонидан талабанинг касбий манфаатлари биргаликда аниқланиши ҳамда уларни олий таълим муассасаси, факультет ва йўналишлардаги илмий-тадқиқот, курс ва назорат ишларининг асосий мавзуси билан мувофиқлаштириш;

- талабанинг мажбурий тарзда шахсий ривожланиш режасини тузиши ва унинг устози билан мувофиқлаштириши;

- устознинг талабага шахсий ривожланиш режасини амалга оширишда ҳақиқий ёрдами;

- ўқув ва илмий фаолиятда талабаларни тайёрлаш ва ривожлантириш натижалари бўйича ваколатли шахсларнинг фикрларини мураббий томонидан тўплаш;

- талаба рақобатбардошлиги мониторинги натижаларидан сўнг ва мураббий учун зарур бўлган ҳар қандай вақтда устоз ва талабанинг мунтазам мулоқоти, ҳамда талабанинг билим ва кўникмаларини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

Олий таълим муассасаси ўқитувчиси ва талабаси билан ҳамкорликда субъект-субъект муносабатлари даражасини ошириш: ўқитувчи ва талаба ўртасида «катта ҳамкасб – кичик ҳамкасб» муносабатларини шакллантириш ва ривожлантириш. Талабанинг касбий маҳоратга эга бўлишига туртки бериш тизимининг жуда муҳим элементи ўқитувчи ва ўқитувчи ўртасидаги муносабатдир. Бундай муносабатларнинг асоси бўлажак

мутахассис билан бўлгани каби ўқитувчи ва талаба ўртасидаги ўзаро ҳурматли муносабатга қурилган бўлиши керак. Шу сабабли, таълим жараёнининг барча иштирокчилари учун қулай муҳит яратадиган муайян тартиб ва қоидаларни ишлаб чиқиш талаб этилади, шунингдек, бу тартибларга ўқитувчилар ҳам талабалар ҳам бирдек амал қилишлари лозим бўлади.

Келинг, бўлажак касбий фаолиятга юқори мотивацияга эга бўлган талабалар учун «катта ҳамкасб ва кичик ҳамкасб» муносабатлари мавжуд эканлиги ҳақида гаплашсак. Мураббийлар учун муносабат тартиблари қуйидаги қоидаларга асосланади:

- талабага ҳурмат ва эҳтиёткорлик ила муносабатда бўлиш керак;

- одатда талаба, таълимнинг мураккаб элементларини дарҳол англай олмайди ва хатоларга йўл қўйиши - бу табиий ҳол, унинг хато қилишга ҳаққи бор. Аммо, мураббийнинг бу хатолардан жаҳли чиқмаслиги керак;

- ўқитувчи талабага нисбатан кеккайиш, уни танқид қилиш ёки менсимасликдан қочиши керак;

- талаба ўқитувчи билан барча илмий ва ишлаб чиқариш масалалари юзасидан маслаҳатлаша олиши учун, ўқитувчи мунтазам равишда шундай имкониятга эга бўлсинки, токи талабалар уни топа олишлари мумкин бўлсин;

- ўқитувчи ўзи кўрсатган ҳамкорлик шартларига риоя қилишда изчил бўлиши ва талабадан ҳам уларга риоя этилишини талаб қилиши керак.

Талабалар учун муносабатлартартиби қуйидаги қоидаларга асосланади:

- ўқитувчига нисбатан ҳурматсизлик қилиш мутлақо мумкин эмас;

- агар талаба ўқитувчига савол бермаса, бу фақат битта нарсани – унинг ўқув материаллини ўзлаштириш даражаси етарли эмаслигини англатади. Талаба ўқитувчига тушунтириш саволлари рўйхатини тузиб бўлгунича ўқув материалларини ўрганиши керак.

- талаба маслаҳат доирасида берилган ўқитувчининг барча тавсияларини ёзиб олиши ёки бошқача тарзда қайд қилиб бориши керак;

- талабанинг ўқитувчи берган тавсияларини эътиборсиз қолдириши жоиз эмас;

- талаба билим олишда фаоллик кўрсатиб, ўқитувчидан доимо максимал даражада маълумот олиш имкониятини излаши керак;

- талаба ўқитувчининг барча талабларига амал қилиши керак;

- талаба ўзига топширилган тадқиқот ишларини ва назорат тадбирларини ўз вақтида бажариши керак.

Олий таълим муассасасида талабаларни иш фаолияти, ўз-ўзини ривожлантириш ва натижага эришиш жараёнида ишлашга йўналтирувчи **танлов ва муваффақият ҳолатини яратиш**. Муваффақият ҳолати қуйидаги талабларни бажараётганда шаклланади: талаба танланган касб ва мутахассислик бўйича тўлиқ, ишончли ва аниқ маълумот билан таъминланиши керак; талаба ривожланиш имкониятларидан чекланмаслиги керак, айниқса, илмий-инновацион фаолият соҳасида; талабаларнинг рақобатли

муносабатлари ғолиблик тамойилига асосланган бўлиши керак; талаба томонидан белгиланган мақсадга эриша олмаслик - хатолар ва такомиллаштириш йўллари ҳақидаги маълумот манбаи сифатида баҳоланиши керак. Аммо, ҳеч қандай шароитда талабанинг қобилиятини танқид қилиш ва салбий баҳолаш ярамайди; талабанинг ютуқлари ижтимоий аҳамиятга эга мукофотлар билан рағбатланиши керак.

Шундай қилиб, диссертация тадқиқоти ушбу бўлимининг тадқиқот вазифаларини ҳал қилиб, биз олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш учун ишлаб чиқилган ва асосли ташкилий-педагогик шарт-шароитлар мавжудлигини ўрганиш ҳақида гапиришимиз мумкин.

Шу муносабат билан, мамлакатимиз олий таълим муассасасилари амалиётида уларнинг реал фойдаланиш йўлларини ва имкониятларини аниқлаш мақсадида, биз олий таълим тизимини модернизация контекстида олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун «йўл харитаси» ишлаб чиқиш учун зарур, деб ҳисоблаймиз.

III БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ “ЙЎЛ ХАРИТАСИ”

3.1. ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ НУҚТАИ НАЗАРИДАН ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТДОШЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ “ЙЎЛ ХАРИТАСИ”

Монографиянинг ушбу бўлими мақсади олий таълим тизимини модернизация қилиш нуқтаи назаридан олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш воситаси сифатида «йўл харитаси» нинг таркибий қисмларини ишлаб чиқиш ва асослашдан иборат.

Белгиланган мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги тадқиқот вазифаларини ҳал қилиш керак: олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг асосий йўналишларини *аниқлаш*; олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга ошириш «йўл харитаси» нинг технологик схемасини *яратиш*, яъни: «йўл харитаси» нинг асосий таркибий қисмларини *ишлаб чиқиш ва асослаш*; олий таълим тизимини модернизация қилиш нуқтаи назаридан «йўл харитаси» ни амалга оширишнинг асосий параметрларини *аниқлаш*.

Кейинги йилларда олий таълим тизимини модернизация қилиш жараёнида педагогик тизим ва жараёнларни ривожлантиришни узок муддатли режалаштириш муаммолари тобора долзарб ва муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу муносабат билан Форсайт концепциясидан, хусусан, «йўл хариталари»дан фойдаланишга асосланган тушунча ва прогнозга эҳтиёж бор.

Илмий адабиётларда «йўл харитаси» тушунчаси жуда аниқ таърифга эга эмас. Шунга қарамасдан, илмий адабиётларни таҳлил қилиш «йўл харитаси» [47] концепциясининг бир қатор талқинларини таъкидлаш имконини берди.

Йўл харитаси - бу тизимнинг (ёки объект, жараён) белгиланган мақсад шартларига босқичма-босқич эришиш, шунингдек, улар хусусиятларининг барқарор самарали ҳолатига эришиш учун мўлжалланган ҳаракат режаси.

Йўл харитаси - бу умумий мақсадга эришишга олиб келадиган ва ташаббусни амалга оширишни кузатиш имконини берадиган тизимлашган кўрсаткичлар (кўрсаткичлар) ва вазифалар мажмуи бўлиб, у қуйидагиларни ўз ичига олади:

- амалга оширилиши мақсадли кўрсаткичларга эриштирувчи тадбирлар тўплами, натижалари;
- аниқ белгиланган масъул ижрочилар, ижро муддатлари;
- тавсия этилган тадбирларни амалга ошириш билан боғлиқ хатарларни тавсифлаш ва муайян хавфни амалга ошириш учун бир қатор жавоб чораларини таклиф этади.

Йўл харитаси муайян ҳаракат режасини амалга оширувчи мониторинг тури ҳисобланади.

Бизнинг тадқиқотимизда йўл харитасини таълим-тарбия жараёни субъектларининг келажакдаги натижалари ва педагогик фаолиятнинг оқибатлари ҳақида стратегик тафаккурни шакллантиришга, шунингдек, унинг асосида стратегик режалаштиришни амалга оширишга ва олий таълимни модернизация қилиш нуқтаи назаридан ўрта ва узоқ муддатли истиқболга йўналтирилган олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишга имкон берадиган ҳаракат режаси сифатида тақдим этамиз.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси” методологик асоси куйидаги қоидалар билан белгиланади:

- олий таълим муассасасининг ҳар қандай рақобатбардош битирувчиси- меҳнат бозорида талаб кучли бўлган профессионал ишчи сифатида ўзини намоён қила оладиган, муайян шахсий фазилатларга эга бўлган ва самарадорликнинг юқори даражаси билан ижтимоий-иқтисодий ҳақиқатнинг турли, тез ўзгарувчан шароитларида белгиланган мақсадли кўрсаткичларга профессионал вазифаларнинг кенг кўламини ҳал қилиш усуллари амалий қўллаш орқали эришиш қобилиятига эга бўлган ёш мутахассис;

- талабанинг рақобат хусусиятлари ва шахсиятининг сифатларини шакллантириш муайян олий таълим муассасасисининг амалий-профессионал, ижтимоий-таълим ва илмий-иннова-

цион муҳитининг потенциалига мувофиқ тарзда олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасида ишлаб чиқилиши керак;

- олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантириш жараёни унинг сифати, фаолият шароитлари (касбий кўникмалар) ва режалаштирилган фаолият натижалари учун устун талаблар динамикасида прогноз қилиниши керак;

- рақобатбардош битирувчини шакллантириш жараёни ўз вақтида юқори интенсивлика эга бўлиши керак. Демакки, мумкин бўлган тузатиш чораларини қўллаш учун юқори даражадаги бошқарув даражасига ҳам эга бўлиш зарур.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг «йўл харитаси» қуйидаги **таркибий қисмларни** ўз ичига олади:

1) *илмий компонент* - олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини шакллантиришнинг асосий мақсадларидан келиб чиққан ҳолда педагогик жараённинг илмий ривожланишини режалаштириш;

2) *технологик компонент* - олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш ва педагогик стратегияни амалга ошириш жараёнида инновацион педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш;

3) *интеграцион компонент* - янги синергетик структурани шакллантириш учун турли жараёнларнинг ўзаро таъсири – олий таълим муассасасининг касбий ва таълим муҳити олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш омили сифатида;

4) *лойиҳа компоненти* - олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича дастур (тадбирлар режаси) ишлаб чиқиш, лойиҳа тузиш;

5) *жараён компоненти* - индивидуал педагогик жараёнларни бошқариш;

6) *стратегик режалаштириш*—олий таълим муассасаси таълим-тарбия фаолиятидаги ўзгаришларни стратегик ўлчаш;

7) *прогнозлаш компоненти* – олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг анча узок йиллардаги ҳодисаларини стратегик башоратлаш.

Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш **«йўл харитаси»** педагогик жараёнларни режалаштириш ва прогнозлашнинг бошқа усуллари билан таққослаганда, қуйидаги **бир қатор хусусиятларга эга:**

- *мақсад*: таълим жараёнининг траекторияси йўл харитасида тасвирланган мақсадга йўналтирилган мақсадли йўналишни

белгилаш - олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш;

- *иштирокчилар ўртасидаги муносабатлар*: олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини ошириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун манфаатдор томонлар ўртасида ўзаро алоқа механизмларини кенг қўллаш ва қўллаб-қувватлашни назарда тутди, олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини ошириш жараёнининг келажакдаги стратегик кўринишини ишлаб чиқиш мақсадида

педагогик фаолият (олий таълим муассасаси, талабалар, иш берувчилар) иштирокчиларини бирлаштиришга ёрдам беради;

- *кенг қамровли*: олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатдошлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари бўйича кенг қамровли тасаввурни шакллантириш бўлиб, ташқи таъсир омилларини ва бир хил мақсадларга эришишнинг муқобил йўллари хисобга олади;

- *аналитик (таҳлилий)*: ўз вақтида амалга оширилиши керак бўлган тадбирлар тўпламини эмас, балки унинг натижаларини олий таълим муассасаси олдида турган асосий муаммоларнинг жавоби билан боғлаш имконини беради;

- *вақт узунлиги*: йўл харитасини қуришда кўриб чиқиладиган педагогик жараёнларнинг вақтинчалик давомийлигига алоҳида эътибор берилиб, уларни амалга оширишнинг мантиқи ва изчиллигини аниқлаш мақсадида;

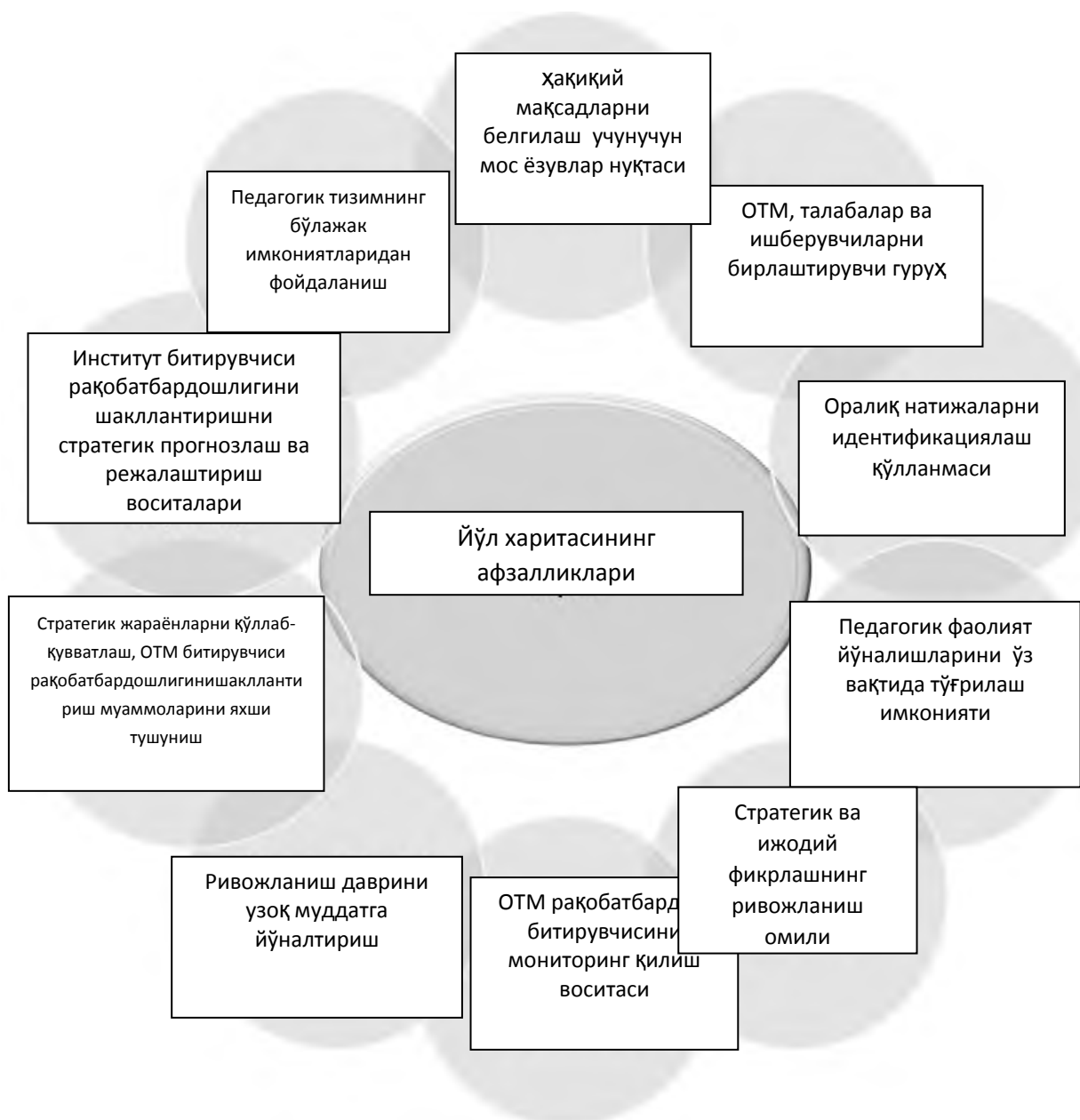
- *визуаллаштириш (визуализация)*: ахборотни йиғиш, синтез қилиш ва тақдим этишга батафсил ёндашиш асосида йўл харитасининг ривожланган визуал тасвирининг мавжудлиги;

- *ўзгарувчанлик ва прогностиклик*: келажакнинг ноаниқлиги, жумладан, ўрта ёки узоқ муддатли прогнозларнинг тавсифлари турли хил сценарийларни ўзгартириш, тахмин қилиш ва кўриб чиқиш ва турли прогнозларни тузишни ўз ичига олади

«Йўл харитаси» усулининг асосий афзалликларига олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун қуйидагиларни киритамиз:

- «йўл харитаси» ни тузишда иштирок этаётган таълим жараёни субъектлари қимматли стратегик ахборотга эга бўладилар;
- омиллар ва шарт-шароитлар мажмуасини ўзгартириш бўйича тузилган тафаккур;
- фойдаланилган технологияларни қўллаш учун янги имкониятлар пайдо бўлишининг манбаи;
- узоқ муддатли стратегик муҳим қийинчиликларни аниқлашга ёрдам бериш;
- олий таълим муассасаси узоқ муддатли стратегик режалаштириш асосида олий таълим муассасаси битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш бўйича янада оқилона қарорлар қабул қилиши мумкин;
- «йўл харитаси» да жамиятда ўзгариб бораётган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, замонавий меҳнат бозори омиллари ва иш берувчиларнинг сўровлари, олий таълим муассасаси битирувчилари – ёш мутахассисларга бўлган талаблар акс эттирилиши мумкин;
- «йўл харитаси» - бу олий таълим муассасасини ривожлантириш бўйича янги стратегия, унинг касбий-таълим маконини шакллантириш ва олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини ошириш учун кучли восита.

Биз 7-расмда олий таълим муассасаси битирувчисининг бошқа режалаштириш усулларига нисбатан рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш «йўл харитаси» афзалликларини келтирамиз.

7-расм. Олий таълим муассасаси ботирувчисини рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси”нинг афзалликлари.

Олий таълим муассасаси ботирувчисини рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнини стратегик режалаштириш воситаси сифатида ОТМ ботирувчисини рақобатбардошлигини шакллантириш

педагогик стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси” қуйидагиларни назарда тутди:

1. *Стратегик таҳлил* - кенг қамровли тадқиқотларни акс эттиради: а) олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришга келажакда таъсир кўрсатадиган омиллар мажмуи; б) меҳнат бозорида олий таълим муассасасининг рақобатдош битирувчисини шакллантириш жараёнининг стратегик йўналишларига эришишнинг мумкин бўлган йўналишлари. Стратегик таҳлилдан фойдаланиш орқали олий таълим муассасаси талабаларининг шахсий ва профессионал ривожланиш бўйича комплекс стратегик режасини ишлаб чиқиш, шунингдек, стратегик бошқарув қарорларини қабул қилишда асосли қўллаб-қувватлаш амалга оширилади.

Стратегик таҳлил юқори даражадаги ноаниқликка эга бўлган маълумотларга таянганлиги сабабли, уни амалга ошириш ҳодисалар ва фактларни чуқур тизимли ўрганишни ўз ичига олади, жумладан: ижтимоий тартибни таҳлил қилиш, меҳнат бозори эҳтиёжлари ва иш берувчилар талаблари; битирувчи талабанинг зарур рақобатбардош афзалликларини аниқлаш учун рақобатчиларни таҳлил қилиш; талабанинг рақобатбардошлигини шакллантириш учун асосий ваколатлари ва имкониятларини таҳлил қилиш; ўсиш векторини таҳлил қилиш; талабанинг белгиланган мақсадга эришиш; муваффақиятнинг асосий омилларини таҳлил қилиш ва бошқалар.

2. Стратегик тафаккур— олий таълим муассасаси (узоқ муддатли курс) талабанинг шахсий ва касбий ривожланиш

траекториясига нисбатан позициясини белгилайди, бу эса битирувчининг меҳнат бозорида рақобатбардош устунликларини ва замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларда рақобатбардошлигини ошириш мақсадида амалга оширилади. Бундай ривожланиш векторини танлаш талабанинг барқарор рақобатбардош позициясини таъминлайдиган зарур фазилатлар, хусусиятлар, ваколатлар, замонавий меҳнат бозорида ҳақиқий ижтимоий-иқтисодий вазиятлар, иш берувчиларнинг юқори малакали рақобатбардош мутахассисларни тайёрлашга бўлган талаблари ва ушбу талаблар олий таълим муассасаси талабаларини тайёрлаш дастурида қандай акс эттирилганлигидан хабардор бўлишдан бошланади.

Стратегик тафаккур олий таълим муассасасининг топшириғини, қабул қилинган қийматларни, «корпоратив» мафкурани ва олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчисини шакллантириш стратегиясини амалга ошириш имконини берадиган олий таълим муассасасининг амалий-профessional, илмий-инновацион ва ижтимоий-таълимий муҳитини ўз ичига олган касбий таълим соҳасини яратиш хусусиятига эътибор қаратади.

3. Стратегик ҳамкорлик ресурсларни қўллаб-қувватлаш ва ягона мақсадга эришиш учун олий таълим муассасаси касб-ҳунар ва таълим соҳасидаги манфаатдор томонлар фаолиятини мувофиқлаштириш кооперацияси шаклини тавсифлайди.

Тадқиқот доирасида давлат, бизнес тузилмалари ва олий ўқув юр்தларининг малакали кадрларга бўлган эҳтиёжини қондириш ва

таълим лойиҳаларини амалга ошириш бўйича ҳамкорликдаги мақсадларга эришиш учун умумий манфаатлар асосида ўзаро ҳамкорликни ташкил этувчи давлат-хусусий шериклик алоҳида аҳамият касб этади.

Олий таълиммуассасалари касб-ҳунар таълими соҳасига давлат-хусусий шериклик механизмларини жорий этиш олий таълим муассасасисининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантиришни таъминлаш шарти сифатида унинг технологик, интеллектуал ва инновацион салоҳиятини ошириш мақсадида амалга оширилади.

4. Стратегик алтернативларни ишлаб чиқиш ва таҳлил қилиш, яъни олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг муқобил йўллари ва ташкилий-педагогик шароитларини баҳолаш ва педагогик стратегиянинг мақсадли йўналишларига эришиш учун мақбул вариантни танлаш. Стратегик таҳлилга таянган ҳолда, рақобатбардош талаба-битирувчини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни ишлаб чиқиш жараёнида олий таълим муассасаси маъмурияти билан умумий олий таълим муассасасисини ривожлантириш концепциясини ва хусусан, талабани аниқлаш ва мувофиқлаштириш орқали стратегик тафаккурни ривожлантириш, янги стратегик йўналишларни яқин ва узоқ муддатли истиқболга асослаш, узоқ муддатли режалаштириш учун кўрсатмалар ишлаб чиқиш, стратегик режалаштириш жараёнини амалга ошириш ва стратегик режаларни назорат қилиш амалга оширилмоқда.

Ушбу тадқиқотда биз олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш учун «йўл харитаси» ни яратишни аниқлаймиз - бу замонавий меҳнат бозорининг ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжлари билан боғлиқ бўлиб, талабалар ва иш берувчиларнинг манфаатларини қондириш учун олий таълим муассасасини ривожлантириш стратегиясини аниқлаш, танлаш ва ишлаб чиқиш ва олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини оширишнинг юқори даражасига эришиш учун стратегик режалаштириш ва прогнозлаш жараёни, шунингдек, ўрта ва узоқ муддатли истиқболда олий таълим муассасасининг фаолияти самарадорлигининг энг яхши кўрсаткичлари ҳисобланади.

Йўл хариталарини ишлаб чиқишнинг асосий тамойиллари [13] га қуйидагилар киради:

“Йўл хариталари”ни тузувчи мутахассисларнинг профессионалиги (ўз касбининг устаси эканлиги);

уни тузишда компания раҳбариятининг фаол иштироки;

“йўл хариталари” ни мунтазам янгилаб туриш;

“йўл харитаси” ишларига маслҳатчиларни жалб этиш;

шаклга солувчи ёндашувдан фойдаланиб компаниянинг “йўл хариталарини бир-бири билан мувофиқлаштириш;

“йўл харитаси” ни узоқ муддатли стратегик ривожланиш воситасидек кўриш.

«Йўл харитаси» ни яратиш жараёнида қуйидагилар ўта муҳим бўлиши мумкин: устуворликларни самарали тартибга солиш;

масъулият мезонларини белгилаш; «йўл харитаси» ни амалга оширишнинг аниқ мезонларини белгилаш, уни амалиётда амалга оширишни текшириш; йўл харитасини яратиш ва амалга ошириш бўйича барча иштирокчиларнинг ташаббускорлигини тўғри даражада текшириш; «йўл харитаси» ни амалга ошириш ва олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш самарадорлиги ўртасидаги аниқ алоқанинг мавжудлигини тасдиқлаш [13, 19-б).

Олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга оширишнинг *«йўл харитаси» ни ишлаб чиқишда* биз қуйидаги асосий босқичларни белгиладик: замонавий меҳнат бозорини ўрганиш ва иш берувчиларнинг сўровларини ўрганиш; механизмларни аниқлаш; инновацион педагогик технологиялар ва воситаларни танлаш; ташкилий-педагогик шарт-шароитларни аниқлаш; олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш даражасини баҳолаш.

Келинг, олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш учун «йўл харитаси» тузиш алгоритминини кўриб чиқсак (8-расм).

1. Дастлабки босқич

1. Дастлабки босқич

* иш берувчининг малакали кадрларга бўлган эҳтиёжларини ўрганиш ва меҳнат бозорини таҳлил қилиш, шунингдек, олий ўқув юр்தларининг потенциал имкониятларини ўрганиш;

* рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчисини шакллантириш муаммосини аниқлаш;

* касбий тайёргарлик жараёнида ёш мутахассиснинг рақобатбардошлигини ошириш жараёнининг стратегик қарашларини ишлаб чиқиш;

* рақобатдош битирувчини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг стратегик мақсадларини белгилаш;

* ресурс ва бюджет базасини аниқлаш;

* ҳаракат режаси (тадбирлар) мазмунини ишлаб чиқиш);

* жамоани яратиш (танланган педагогик стратегияни амалга ошириш учун НПР ва ППП ни тайёрлаш).

2.Ишлаб чиқиш босқичи

* асосий баёнотни тайёрлаш;

* имкониятлар ва хатарларни аниқлаш;

* муқобил стратегияларни ишлаб чиқиш;

* мезон ва чора-тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш;

* дастлабки баҳолаш;

* йўл харитасини яратиш.

3. Кейинги ҳаракатлар босқичи

* “йўл харитаси” режасини кўриб чиқиш»;

* унинг параметрларини муҳокама қилиш;

* »йўл харитаси« нинг якуний ҳисоботи»;

* амалга ошириш режалари;

* “йўл харитаси” ни амалга оширишни назорат қилиш»;

* қайта алоқа ўрнатиш ва “йўл харитаси” ни мунтазам қайта кўриб чиқиш, уни янгилаш бўйича ҳисоботларни тайёрлаш.

8-расм. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш бўйича “йўл харитаси”ни тузиш алгоритми

Йўл харитасини визуал тақдим этишнинг энг кенг тарқалган усули унинг элементларини қатламларга ажратишдир. Йўл харитасининг қатламлари одатда улар устида кўрсатилган элементларнинг пайдо бўлиш даврларини мувофиқлаштириш учун ягона вақт координаталари тизимида кўрсатилади [13].

Тўрт босқичли йўл харитаси ишлаб чиқилди. У олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишга нисбатан тўртта қатламни ўз ичига олади:

- таълим тизимини ривожлантиришга таъсир қилувчи муаммолар;

- ушбу муаммоларни энг самарали ҳал этишга имкон берадиган мақсад ва вазифалар;

- белгиланган мақсадларга эришишни таъминлайдиган тадбирлар (вазифаларни ҳал этиш);

- ҳар бир фаолиятни амалга оширишда олинадиган натижалар.

Монографияда олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун «йўл харитаси» нинг стратегик «кесимлари» сифатида қуйидагиларга эътибор қаратдик:

- ёш мутахассиснинг рақобатбардошлигини шакллантириш учун асос бўлган талабалар сифат ва кўникмаларини ривожлантиришнинг бошланғич даражасини ташхислаш;

- талабаларда касб соҳасида муваффақиятли ишлаши учун зарур бўладиган назарий билимларни шакллантириш;

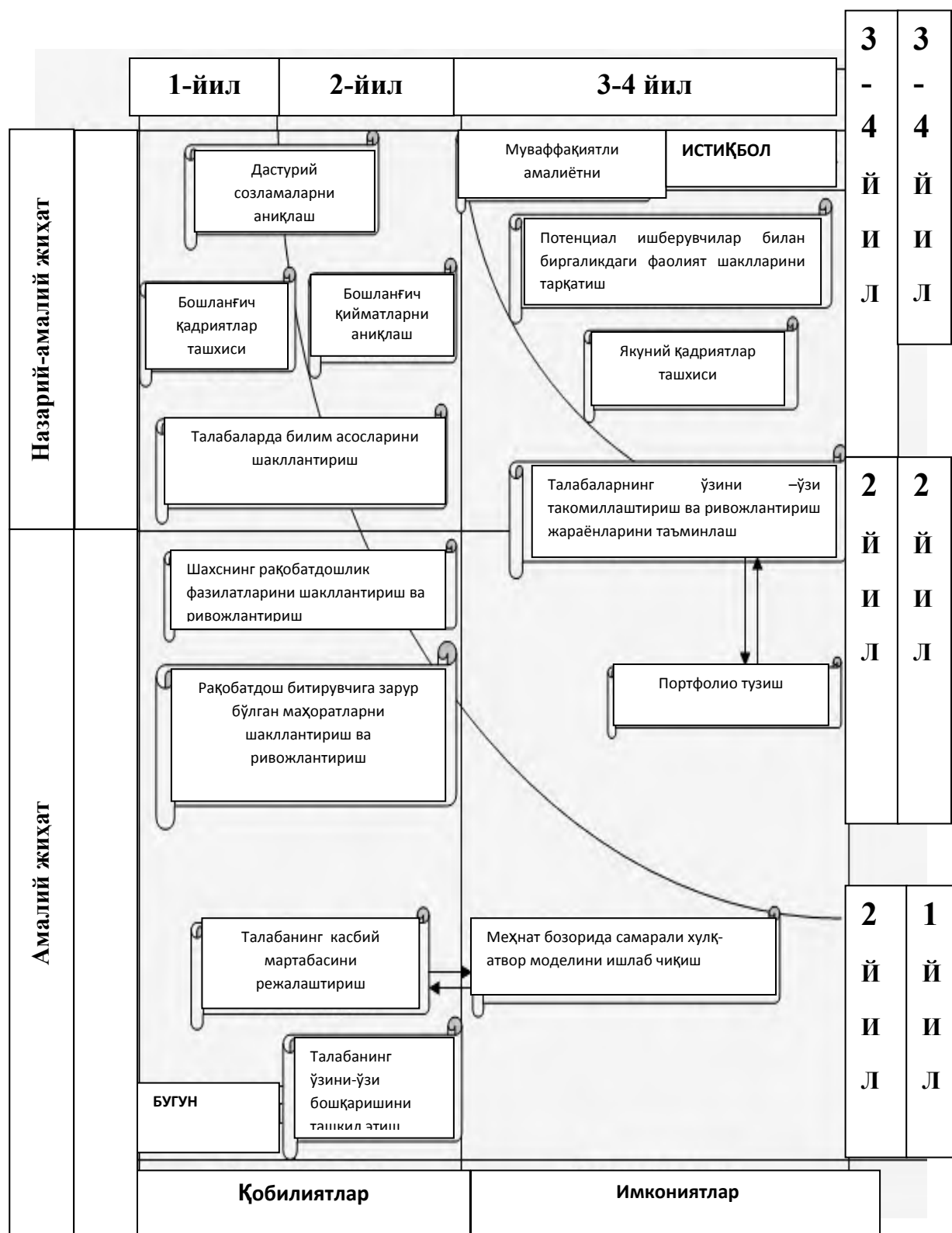
- олий таълим муассасаси битирувчисининг келажагдаги касбий фаолиятида (ўқув-ишлаб чиқариш амалиётлари, стажировкалар, шунингдек, давлат-хусусий шериклик ва таълим соҳаси ва меҳнат бозорини яқинлаштиришни таъминлайдиган бошқа тадбирларни амалга ошириш) зарур бўлган кўникмаларни шакллантириш асосларини ишлаб чиқиш;

- ишлаб чиқилган педагогик стратегиянинг моҳияти ва ўзига хос хусусиятларига мувофиқ дастурий таъминот параметрларини аниқлаштириш (ўқув дастурлари ва ўқув режаларини тузатиш);

- олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнининг узлуксизлигини таъминлаш ва олий таълим фаолиятида энг муваффақиятли амалиётларни мустаҳкамлаш;

- олий таълим муассасаси битирувчисининг белгиланган кўрсаткичлари (хусусиятлари) ривожланишининг якуний қийматларини ташхислаш.

Тадқиқотимизнинг 9-расмида олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг “йўл харитаси” график кўринишда тасвирланган.

9- расм. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг «йўл харитаси»

«Йўл харитаси»ни яратиш хусусиятлари бўйича бир нечта тушунтиришлар берамиз.

1. Биринчидан, рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчисини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси” нинг даврий омили қуйидагиларни: таълимнинг биринчи йили, таълимнинг иккинчи йили, таълимнинг учинчи ва тўртинчи йилларини ўз ичига олади. Уларни тайёрлаш қоидаларига урғу бериб, талабанинг нисбатан бир маромда тўплаган рақобатдошлик позициялари йўл харитасининг бир даврига бирлаштирилади.

2. Иккинчидан, юқорида айтилганларга асосланиб ва «йўл харитаси» нинг тақдимот мантиғига асосланиб, унинг формати тўртта векторнинг кесишишини назарда тутди: иккита горизонтал (рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчиси шаклланишининг назарий ва амалий жиҳатлари) ва иккитаси вертикал (қобилият ва имкониятлар). Қобилият талабанинг субъектив хусусиятларига мос келади ва унинг касбий тайёргарлик даражасини (масалан, зарур билим ва кўникмаларни шакллантириш) акс эттиради, имконият эса-битирувчининг профессионал ўзини ўзи англаш даражасини ошириш истиқболлари – масалан, талабанинг ўз-ўзини ривожлантириш, потенциал иш берувчи билан ўзаро алоқалар ва бошқалар).

3. Учунчидан, олий таълим муассасаси бўлажак битирувчисининг профессионал мартабасини режалаштириш, таркибий қисмларни ишлаб чиқиш, талабаларнинг меҳнат бозоридаги муваффақиятли хатти-ҳаракатлари ва талабалар

портфолиосини яратиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилади. Портфолио-талабаларнинг шахсий ютуқларини аниқлаш, тўплаш ва баҳолаш бўйича замонавий инновацион таълим технологиясини акс эттиради.

4. Тўртинчидан, « → » белгиси, элементлар семантик юкларининг аксарияти аниқланмасдан уларнинг мантикий алоқаси билан белгиланади (масалан, талабанинг профессионал мартабасини режалаштириш ва замонавий меҳнат бозорида муваффақиятли хатти-ҳаракатлар моделини ишлаб чиқиш, портфолиони яратиш ва талабаларнинг ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш жараёнларини таъминлаш каби).

5. Бешинчидан, рақобатбардош битирувчини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш «йўл харитаси» нинг амалий тимсоли олий таълим муассасасисининг мавжуд салоҳиятига, унинг инновацион, амалий-касб-ҳунар ва ижтимоий-таълим муҳитини яратувчи имкониятларга таянмоғи лозим.

6. Олтинчидан, қуйидаги принципларда акс эттирилган «йўл харитаси» ни ишлаб чиқиш, шунингдек унинг таркибий қисмларини аниқлаш талабаларнинг илмий фаолиятини бошқариш хусусиятларини эътиборга олган ҳолда амалга оширилди: таълим олиш принципи, тизимли таълим, онглилик принципи, мустақиллик ва ижодий фаолият, рақобатбардош олий таълим муассасаси битирувчисини шакллантиришга ҳар томонлама ёндашув принципи, меҳнат фаолиятини амалга оширишнинг ҳақиқий шартлари билан ўқитиш принципи.

Йўл харитасини ишлаб чиқиш ва уни келгусида амалга оширишга имкон қадар манфаатдор томонларнинг қуйидаги кенг доираси жалб қилиниши керак: давлат, олий таълим муассасасиси маъмурияти, профессор-ўқитувчилар, талабалар, потенциал иш берувчилар ва олий таълим муассасасининг касб-ҳунар-таълим маконининг бошқа манфаатдор томонлари, унга тақдим этилган тадбирларни қамраб олиш ва уларни амалга ошириш самарадорлиги шу билан бевосита боғлиқ саналади.

6-жадвал

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси” иштирокчилари (манфаатдор томонлар)

<i>“Йўл харитаси” иштирокчилари</i>	<i>Иштирокчиларнинг вазифаси</i>
Давлат	- йўл харитасини тузиш жараёнида давлат органларининг позициясини тақдим этиш (ДТС, тармоқ стандартлари); - олий таълим муассасасининг юқори малакали, рақобатбардош битирувчиларини тайёрлаш бўйича давлат буюртмачисининг ролини бажариш.
Олий таълим муассасаси	- мақсадларни белгилаш («муаммо-ечим-таъсир» форматида); - йўл харитасини тузиш ва амалга ошириш; - барча иштирокчиларнинг позицияларини

	мустаҳкамлаш (томонлар, манфаатдор томонлар).
Талабалар	ДТС талабларини бажариш, таълим йўналиши бўйича профессионал стандартлар; - дарсдан ташқари фаолиятда фаол иштирок этиш; - олий таълим муассасасининг касбий-таълим соҳасидаги ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини такомиллаштириш, ўз тақдирини белгилаш.
Ишберувчилар	- замонавий меҳнат бозори позициясини тақдим этиш; - олий таълим муассасаси рақобатдош битирувчиларининг буюртмачи ва истеъмолчининг ролини бажариши; - иш берувчилар, умуман бизнес ҳамжамияти муаммоларини шакллантириш; - мақсадли ҳолатга ўтишга қаратилган тадбирларни шакллантириш; - йўл харитасини тузишда фаол иштирок этиш.

Шунинг учун, биз (7–жадвалда) олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш доирасида «йўл харитаси» нинг компонентларини аниқлаймиз ва тавсифлаймиз:

7-жадвал

Олий таълим муассасаси битирувчиси
рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик
стратегиясини амалга ошириш “йўл харитаси” паспорти

Компонент	Тавсиф	Аҳамияти	Фойдаланиш хусусиятлари
Дастлабки қийматлар ташхиси	Биринчи курс талабаларини рақобатбардошлигини янада ривожлантириш учун зарур бўлган асосий хусусиятлар ва шахсият сифатларининг дастлабки қийматини аниқлаш учун ташхислаш жараёнларини (сўров, сўров, тест, ва ҳоказоларни) назарда тутди.	Бошланғич қийматларни билиш талабаларни тайёрлаш дастурларига тузатишлар киритиш, таълим жараёнида ўқувчининг энг заиф нуқталарини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш имконини беради. Бундан ташқари. бошланғич ва оралик қийматларни кейинги таққослаш олий таълим муассасаси рақобатбардош битирувчисини шакллантиришнинг танланган педагогик стратегиясини баҳолашга имкон беради.	Талабаларнинг ривожланиш бошланғич қийматларини ташхислаш кейинчалик рақобатбардошликни таъминлайдиган шахснинг хусусиятлари ва сифати таълимнинг биринчи ойида (1 курс) амалга оширилади. Бунинг учун тегишли тадқиқот воситаларини (тестлар, сўровномалар ва ҳ.к.) тайёрлаш талаб этилади, бу эса белгиланган вазифаларга тўлиқ мос келади.

Талабаларда билим асосларини шакллантириш	Танланган мутахассислик бўйича талабалар учун зарур бўлган билимлар базасини олиш жараёнини ташкил этишни ўз ичига олади, шунингдек, юқори даражали мутахассис тайёрлаш дастурлари назарий компонентининг мазмунини белгилайди. Бошқача айтганда, талабаларнинг профессионал соҳада муваффақиятли ишлаши учун зарур бўлган назарий билимларини шакллантиради.	Талабаларни тайёрлашнинг билим асослари ҳар қандай битирувчининг рақобатбардошлиги учун зарур компонент ҳисобланади.	Ўқув дастурларини тузишда ва рақобатбардош талабага зарур бўлган билим мажмуасини аниқлашда замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларга, шунингдек ишберувчининг тегишли соҳа мутахассисини тайёрлашга қўядиган талабларига эътибор қаратиш лозим.
Шахснинг рақобатдошлик сифатларини шакллантириш ва ривожлантириш	Ўқитувчи томонидан танланган таълим жараёнини ташкил этишнинг усуллари ва шакллари маълум бир мақсадга эришиш учун,	Ёш мутахассиснинг рақобатбардошлиги нафақат касбий таълим жараёнида эришилган билим ва кўникмаларига боғлиқ, балки унга меҳнат бозорида рақобатлашиш имкониятини берувчи инсоний хусусиятлар ва	Ўқитувчининг алоҳида эътибори талабаларнинг ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш, ўз-ўзини муваффақиятли намоён қилиш ва ҳоказоларга бўлган

	яъни ўқувчишахсияти нинг рақобатбардош фазилатларини шакллантириш ва ривожланти- ришга қаратилиши керак.	фазилатлар билан ҳам боғлиқ дир.	интилишларини ривожлантиришга ёрдам берадиган етарли усул ва техникани аниқлаш ва улардан фойдаланишга қаратилган бўлиши керак.
Рақобатбардош битирувчига зарур бўлган кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантириш	Талабага потенциал иш берувчилар олдида рақобатбардош афзалликларни таъминлайдиган маҳорат ва кўникмаларни ривожлан- тиришга алоҳида эътибор беришни ўз ичига олади.	Талабанинг касбий тайёргарликдан сўнг мутахассис деб ҳисобланиши учун унинг назарий билимлари тасдиқланиши ва тегишли кўникмаларга эга бўлиши керак, бу эса ўқувчиларнинг амалий машғулотларига алоҳида эътибор беради.	Семинар машғулотла- рининг етарли шакллари танлаш, илмий- тадқиқот ва инновацион фаолиятни ташкил этиш, талабаларнинг амалиётларини ташкил этиш, стажировкалар ва бошқалар, шунингдек, потенциал иш берувчилар билан ижтимоий шерикликнинг турли шакллари орқали амалга оширилади.
Талабанинг ўз- ўзини бошқаришини ташкил этиш	Бу талабалар ҳаётий фаолиятмасалала ри мажмуини ҳал этишга қаратилган ташаббускор талабаларнинг биргаликдаги фаолияти.	Ўқувчиларни олий таълим муассасасига янада чуқурроқ жалб қилиш, шунингдек, ёш мутахассиснинг етакчилик ва бошқа рақобатдош фазилатларини ривожлантириш,	Олий таълим муассасасида ёшлар сиёсатининг тегишли йўналишини ишлаб чиқиш орқали амалга оширилади.

		конструктив ҳамкорлик кўникмаларини ўрганиш имконини беради.	
Талаба мартабасини режалаштириш	Ёш мутахассиснинг касбий (мартаба) мақсадларига эришиш учун зарур бўлган босқичма-босқич ҳаракатлар ва тадбирлар тўпламини аниқлашни ўз ичига олади. Хусусан, у ишга жойлашиш мақсадларини, иш жараёнида қониктиришга ҳаракат қилинаётган эҳтиёжларни, мартабани ривожлантириш мақсадлари ва векторларини (горизонтал ва вертикал текисликда) белгилаш, битирувчи талабанинг шахсий ва профессионал малакасини оширишни ўз ичига олади	Ишга қабул қилишни режалаштириш касбий тайёргарликнинг дастлабки босқичларида муайян натижаларга эришишга ва муайян алоқаларни ривожлантиришга имкон беради, бу эса келажакда битирувчи талабанинг рақобатбардош афзалликларидан бирига айланади.	«Олий таълим муассасаси талабаларининг узлуксиз назарий ва амалий тайёргарлиги, уларнинг мартабани режалаштириш ва келгусида ишга жойлашиш бўйича комплекс дастур»и каби инновацион таълим дастурлари орқали амалга оширилади.

Меҳнат бозорида хатти-ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқиш	Стратегик таҳлилдан фойдаланиш орқали олий таълим муассасаси талабаларининг шахсий ва профессионал ривожланиш бўйича комплекс стратегик режасини ишлаб чиқиш, шунингдек, стратегик бошқарув қарорларини қабул қилишда асосли қўллаб-қувватлаш амалга оширилади	Олий таълим муассасасининг ҳар бир талабаси бошқарувнинг замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитларида ўткир рақобат курашлари ҳамда мутахассислар учун ортиб бораётган талаблар билан тавсифланган меҳнат бозорининг ривожланиш ва фаолият кўрсатиш қонунларини билиши, шунингдек, шахсий ва касбий салоҳиятини бошқара олиши керак..	Бозор таҳлилини ўтказишни, портфолио тузишни, ижтимоий алоқалар тўплашни, коммуникатив алоқа ва бошқаларни ўрнатишни назарда тутди.
Дастурий созламаларни такомиллаштириш	Ишлаб чиқилган педагогик қатламнинг моҳияти ва ўзига хослигига кўра ўқув дастурлари ва режаларини тузатиш	Олий таълим муассасасида таълим жараёнини оптималлаштириш ва ишлаб чиқилган ОТМБРШПС ни амалга оширишнинг самарадорлигини ошириш мақсадида бажарилади.	Таълимни тўғрилаш шунингдек, ўқитувчи томонидан танланган усуллар, шакллар ва таълим технологиялари режалаштирилган натижага эришиши учун ҳар бир ўқув йилидан кейин дастурий созламаларни аниқлаштириш

			тавсия этилади, Ушбу жараёнда диагностика бўлимларининг натижаларига таяниш керак.
Бошланғич қийматларни аниқлаштириш	Талабаларда уларнинг рақобатбардошл игини янада ошириш учун зарур бўлган шахснинг асосий хусусиятлари ва сифатларининг бошланғич қийматларини ривожлантириш динамикасини аниқлаш мақсадида оралиқ бўлимларни ўтказиш	Бошланғич қийматларни аниқлаштириш талабаларнинг салоҳиятини баҳолаш ва унинг рақобатбардош устунликларини ривожланти- ришнинг энг истикболли ва устувор йўналишларини аниқлаш имконини беради.	Талабаларда илгари белгиланган рақобатбар- дошликни таъминлайдиган шахснинг хусусиятлари ва сифатларини оралиқ ташхислаш ҳар бир ўқув йили охирда амалга оширилиши тавсия этилади. Бунинг учун тегишли тадқиқот воситаларини (тестлар, сўровномалар ва х.к.) тайёрлаш талаб этилади, бу эса белгиланган вазифаларга тўлиқ мос келади.
Портфолио тузиш	Талабанинг индивидуал ютуқларини қайд этиш, тўплаш ва баҳолаш бўйича замонавий инновацион таълим технологиясидир , унда	Портфолио бўш иш ўринлари учун рақобат курашида битирувчи учун муҳим аҳамиятга эга.	Талаба касбий таълим даври давомидаги тадқиқот, инновацион ва бошқа фаолиятига тааллуқли ўзининг илмий ютуқларини акс эттирувчи материаллар -

	талабанинг илмий, таълим ва касбий йўналтирилган фаолияти натижаларини тўғри баҳолаш усули ифодаланади.		мукофотлар, патентлар, грантлар, илмий нашрлар, миннатдорчилик хатлари ва бошқаларни тўплайди,.
Талабаларнинг ўз-ўзини ривожлантириш ва ўзини такмиллаш- тириш жараёнларини таъминлаш	Талабаларни ўз билимлари, кўникмаларини узлуксиз такмиллаш- тиришга қаратилган касбий тайёргарликнинг мотивацион таркибий қисмини шакллантириш.	“Йўл харитаси” нинг ушбу компонентсиз олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатдошлик имкониятларини ўз вақтида сақлаб қолиш мумкин эмас.	Талабаларнинг билим манфаатларини фаоллаштириш ва ўз-ўзини ривожлантириш жараёнларини давом эттириш учун уларнинг мотивациясини оширишга қаратилган тегишли педагогик воситалардан фойдаланиш назарда тутилади.
Якуний қийматларни ташхислаш	Олий таълим муассасаси битирувчисининг белгиланган кўрсаткичлари (хусусиятлари) ривожланишини нг якуний қийматларини аниқлаш. Ижтимоий шерикликнинг йўналишларидан бири сифатида потенциал иш берувчилар	Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбар- дошлигини ошириш жараёнининг натижаларини баҳолаш имконини беради. Потенциал иш берувчилар билан биргаликдаги фаолият шакллари бизга талабаларни касбий тайёрлаш жараёнида энг	Давлат-хусусий шериклик ва таълим бозори ва меҳнат бозорини яқинлаштиришни таъминлайдиган тадбирларни амалга ошириш тегишли тадқиқот воситалари асосида олий таълим муассасасида ўқиш даврининг охирисида ўтказилади.

	олдида меҳнат бозоридаги ҳақиқий вазият билан алоқани кучайтиришни назарда тутди.	истикболли бўлиб туюлади. Улар нафақат назарий билим ва кўникмаларга эга бўлиш имконини беради, балки меҳнат бозоридаги ҳақиқий вазиятга кўра, талабаларга ўзларининг мартабасини режалаштиришлари учун таълим даврининг дастлабки босқичлариданок имконият яратди.	
Муваффақиятли амалиётларни мустаҳкамлаш	Олий таълим муассасаси амалиётида рақобатдош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга ошириш бўйича энг муваффақиятли усуллар, шакллар, тадбирлар ва бошқаларни мустаҳкамлаш.	Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш учун ресурслар, шу жумладан, вақт, режалар ва «йўл харитаси» ни тайёрлаш ва ишлаб чиқиш харажатларини камайтириш имконини беради.	Факультетнинг ҳар бир таълим йўналиши бўйича кенгашида олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини тайёрлашнинг самарали технологиялари ва механизмларини доимий амалиёт сифатида ишлаб чиқиш ва мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир.

Касбий мартабани режалаштириш ва меҳнат бозорида битирувчининг муваффақиятли хатти-ҳаракати моделини ишлаб чиқиш нуқтаи назаридан биринчи курс талабаларининг ихтисослигига интенсив кириш тизими мавжуд. Унда таълимнинг биринчи семестри давомида олий таълим муассасасисининг барча мутахассисликлари (таълим йўналишлари) талабалари ўрганиши учун мўлжалланган «Мансаб (мартаба)ни режалаштириш ва бошқариш» мавзусидаги ўқув курси асосий ролни бажариши керак.

Ушбу ўқув курси доирасида яқиндагина мактаб ўқувчилари бўлган талабалар нафақат олий таълим муассасасида таълим-тарбия жараёнининг ўзига хос хусусиятларини, таълим технологияларини ўрганиш ва ҳ.к. билиш, балки профессионал мақсадларни белгилаш, эришиш йўллари режалаштириш, иш берувчи (ташкилот) ҳақида маълумот тўплаш, потенциал иш берувчи билан ҳамкорлик қилиш қоидаларини ўрганиш, резюме ва портфолиоларни тузиш ва энг муҳими, шахсий (ўқув, мустақил) фаолият тизимларини йўлга қўя олишлари керак.

Бундан ташқари, «йўл харитаси» матрицасининг биринчи майдонида (1 курс (йил)/қобилият/амалий жиҳат) талабанинг бошқарувнинг бозор шароитларига, потенциал иш берувчиларнинг талаблари ва эҳтиёжларига йўналтирилганлигини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Талабаларни тадбиркорлик фаолияти асослари билан таништириш ортиқчалик қилмайди.

Биринчи курс талабаларининг бундай тайёргарликнинг ўзига хос хусусияти (келажакда олий таълим муассасасининг

рақобатбардош битирувчилари) ёш мутахассиснинг рақобатбардошлигини ошириш жараёнининг назарий ва амалий йўналиши ҳисобланади. Назария ва амалиётнинг бундай «тўплами» шу жумладан, «Мартабани режалаштириш ва бошқариш» курси доирасида талабалар томонидан ўрганилаётган барча нарсалар уларнинг ҳаёт фаолиятларида фойдаланишлари учун тавсия этилади.

Мисол учун, биринчи семестр давомида ҳар бир талаба «менинг касбий мартабам» лойиҳасини тайёрлайди. Унда талабалар ўзлари учун саволларга жавоб топишлари керак:

1. *Бўлажак касбий фаолият*: келажакдаги касбий фаолиятни амалга оширишнинг моҳияти ва ўзига хослиги; ҳал қилиниши керак бўлган профессионал вазифалар доираси; касбий этика ва касбий фаолият меъёрлари; потенциал иш берувчи томонидан ушбу соҳа мутахассисига қўйиладиган талаблар; меҳнат бозорида ушбу соҳанинг ёш мутахассисига бўлган талаб.

2. *Шахсий фазилатларни таҳлил қилиш*: талабанинг замонавий меҳнат бозорида рақобатбардош бўлган сифат ва хусусиятларга эга бўлиши; мавжуд ютуқлари ва муваффақиятлари.

3. *Истиқболлар*: талабанинг касбий мақсадлари; талабанинг мартабани қуриш ва бошқариш бўйича истиқболли режаси; белгиланган мақсадларга эришиш стратегияси.

Ўз лойиҳасини мустаҳкамлаш ва талабанинг ўз-ўзини ривожлантириш ва ўзини такомиллаштириш жараёнларини таъминлаш учун («йўл харитаси» матрицасининг иккинчи квадрати) таълим-тарбия амалиётини амалга ошириш мақсадга

мувофикдир. Бундай амалиётнинг вазифалари потенциал иш берувчилар сифатида фаолият юритадиган компаниялар фаолияти ҳақида ахборот материалларини тўплашни назарда тутиши, агар иложи бўлса, иш берувчига - ушбу ташкилотга ўзларининг бўш вақтларида бўлажак касбий фаолиятларининг ўзига хос хусусиятлари билан батафсил танишиш мақсадида ташриф буюриш учун резюмеларини тақдим этишни ўз ичига олиши мумкин.

Шундай қилиб, олий таълим муассасаси талабалари ўзларининг келажакдаги фаолияти билан танишишади, шунингдек, бир нечта потенциал иш берувчилар билан алоқаларни ўрнатадилар, бу эса талабанинг кейинги амалиётларни ўтказиши ва олий таълим муассасасида ўқишни тугатгандан сўнг ишга жойлашиши учун (ёш мутахассиснинг шахсий ва профессионал манфаатларини ҳисобга олган ҳолда) муҳим ҳисобланади.

Бундан ташқари, «Йўл харитаси» ни «тўлдириш» нинг муҳим таркибий қисми сифатида талабаларда танқидий фикрлаш, ижодкорлик, раҳбарлик қилиш ва раҳбарга бўйсунуш қобилияти, масъулият, ташаббускорлик, мулоқот қобилиятлари, тадбиркорлик, импровизация қобилияти, хавф-хатарга тик боқиш қобилиятини шакллантиришга қаратилган ўзини ўзи бошқариш тузилмаларида (ташаббускор талабаларнинг биргаликдаги фаолияти) бошланғич курс талабаларини иштирок этиши кўзга ташланади.

«Йўл харитаси» нинг ташхис компонентига мурожаат қилар эканмиз, бошланғич ва якуний қийматларни ташхислаш фақат олий таълим муассасаси талабаларининг рақобатбардошлиги кўрсаткичлари: ўз қобилиятига бўлган ишонч ва ўзини намоён

этиш қобилияти, яхши ривожланган масъулият ҳисси, муваффақиятга йўналтирилган, профессионал мослашувчанлик ва бошқалар, замонавий меҳнат бозорида ёш мутахассиснинг муваффақиятли ишлаши учун зарур бўлган бошқа позицияларни муваффақиятли амалга ошириш усули сифатида ҳаракат қилишига эътибор қаратамиз.

«Педагогик мониторинг» сифатида рақобатдош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш моделининг бундай элементида мос келадиган «йўл харитаси»нинг диагностик компоненти. Олий таълим муассасаси битирувчилари ва ишберувчиларнинг ОТМ билан муносабат ўрнатиш вазифасини бажарувчи йиллик мониторингнинг мақсади олий таълим тизимини модернизациялашга мувофиқ тузатиш ва оптималлаштириш эҳтимоли ила ўқув дастурлари самарадорлигини оширишдан иборат. Шубҳасиз, олий таълим муассасасиси томонидан олиб борилаётган меҳнат бозори мониторинги олий таълим маҳсулотлари истеъмолчилари билан алоқаларни йўлга қўйиш тезлигини оширишга ёрдам беради, шунингдек, битирувчиларни ишга жойлаштириш муаммосини, шу жумладан, таълим муассасасисидан таҳсил олиш жараёнида муайян даражада ҳал этади.

Олий таълим муассасасининг бизнес тузилмалари ва давлат муассасасилари (иш берувчилар) билан ўзаро ҳамкорлиги тизими олий таълим муассасаси битирувчиларини ишга жойлаштиришда ёрдам кўрсатиш учун *ташкилотлар билан алоқаларни ўрнатиш*дек умумий тушунчамизни кенгроқ қўламда кўриб чиқаямиз. Биз

«олий таълим муассасаси – иш берувчи» ўзаро ҳамкорлик тизимини қуриш уларнинг ўзаро эҳтиёжлари ва манфаатларини таҳлил қилиш ва ҳисобга олмасдан мумкин эмаслигига ишонамиз. Бундан ташқари, олий таълим муассасаси ва иш берувчи компанияларни ўрганиш ва ҳисобга олиш натижалари улар ўртасида тузилган тегишли шартномада акс эттирилиши керак. “ОТМ – иш берувчи” ўртасидаги алоқалар тизимини уларнинг ўзаро эҳтиёжлари ва манфаатларини таҳлил қилмай туриб ўрнатиб бўлмайди. Бундан ташқари, олий таълим муассасаси ва иш берувчи- компанияларни ўрганиш ва ҳисобга олиш натижалари улар ўртасида тузилган тегишли шартномада акс эттирилиши керак.

Рақобатдош олий таълим муассасаси битирувчиларини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширувчи *“йўл харитасини” олий таълим муассасасиси амалиётига жорий қилишининг кутилаётган натижалари қуйидагича:*

- битирувчида келажакда зарур бўладиган назарий билимлар тизимини шакллантириш, уни амалий қўллаш кўникмалари ва меҳнат фаолиятининг ҳақиқий шароитларида касбий муаммоларни ҳал қилиш қобилияти билан қўллаб-қувватланиши, потенциал ишберувчиларнинг талаблари ва эҳтиёжларига мос келиши;

- олий таълим муассасаси битирувчисининг ўзига хос хусусиятлари ва шахсий фазилатларининг мавжудлиги, унга меҳнат бозорида рақобатлашиш, шу жумладан ёш мутахассиснинг етакчилик ва бошқа рақобатбардош фазилатларини

ривожлантириш, конструктив ҳамкорлик кўникмаларини ошириш имконини беради;

- меҳнат бозорида ёш мутахассиснинг хулқ-атвори стратегиясининг ишлаб чиқилганлиги;

- потенциал иш берувчилар ва келгусида ишга жойлашиш учун мумкин бўлган жойлар орасида муайян алоқаларнинг мавжудлиги;

- талабанинг портфолиосида акс эттирилган шахсий ютуқларни тўплаш,

- талабанинг ўз-ўзини ривожлантиришга йўналтирилиши, шу жумладан, унинг кейинги касб фаолияти жараёнида ҳам ривожланишига туртки бериш;

- потенциал ишберувчилар томонидан давлат-хусусий шериклик механизмини фаоллаштириш орқали меҳнат бозоридаги ҳақиқий вазият билан алоқани кучайтириш;

- олий таълим муассасаси амалиётида рақобатдош олий таълим муассасаси битирувчисини шакллантиришнинг педагогик стратегиясини амалга оширишнинг энг муваффақиятли шакллари, усуллари, тадбирларини мустаҳкамлаш.

Натижа: олий таълим муассасаси битирувчисининг юқори даражадаги рақобатбардошлиги.

Олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатдошлигини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг «йўл харитаси» жараёни тизимли равишда тузилганлиги, яъни жараёнга асосланган ёндашувли ва тизимли тузилганлигидан келиб чиқамиз. Олий таълим муассасаси (рахбар-етакчи)

битирувчисини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун муаллифлик «йўл харитаси»ни амалий амалга ошириш асосини ўқув дастури ва давлат таълим стандартлари (ДТС) ташкил этади, ва уларнинг ҳар иккови барча олий таълим муассасалари учун бирдек бўлса, ОТМ профессор-ўқитувчилари таркиби томонидан ишлаб чиқилган ўқув дастурларининг сифати унинг талабаларини тайёрлаш даражаси ҳақида гапиришга имкон беради.

Шундай қилиб, монографияда ушбу бўлимнинг тадқиқот вазифаларини ҳал қилиб, олий таълимни модернизация қилиш нуқтаи назаридан олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг воситаси сифатида тадқиқотда батафсил ишлаб чиқилган «йўл харитаси» мавжудлиги ҳақида гапиришимиз мумкин.

Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишни ишлаб чиқишга асосланган ҳолда, келгусида уни ташкилий-педагогик шарт-шароитларни тажриба-педагогик синовидан ўтказиш ва педагогик стратегияни амалга ошириш учун «йўл харитаси» ни жорий этиш, олий таълим муассасаси битирувчиларининг рақобатбардошлигини шакллантириш самарадорлигини таҳлил қилиш ва баҳолаш, олий таълим муассасаси битирувчиларининг ишга жойлашиши ва касбий ўсишини мониторинг қилиш орқали амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР

1. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг моҳияти қуйидагилар орқали аниқланди:

- олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясининг таркиби, шу жумладан: мақсад; вазифалар; принциплар (тизимли, таълим, тушунча, мустақиллик ва ижодий фаолият, рақобатбардошликни шакллантиришнинг мураккаблиги, касбий фаолиятни амалга оширишнинг ҳақиқий шартлари билан ўқитиш муносабати); ёндашувлар (тизимли, шахсий йўналтирилган, ваколатли, синергетик, фаолият,); компонентлар (мақсадли, мазмунли, ташкилий-педагогик, услубий-технологик, диагностика);

— стратегик таҳлил, стратегик нигоҳ, стратегик шериклик (давлат-хусусий шериклик, ижтимоий шериклик), стратегик муқобилларни ишлаб чиқиш ва таҳлил қилишдан иборат стратегик режалаштириш;

- олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиси портрети, шу жумладан педагогик стратегияни амалга ошириш натижаси сифатида: касбий билим ва кўникмалар; асосий касбий фаолиятга тайёргарлик - илмий-тадқиқот, инновацион, лойиҳа-конструкторлик, ташкилий-бошқарув, операцион; касбий-шахсий

фазилатлар — физиологик, психологик, ижтимоий, мотивацион, мақсадли, ахлоқий;

— замонавий меҳнат бозорида олий таълим муассасаси битирувчилари самарали хатти-ҳаракатларининг хусусиятлари, жумладан: меҳнат бозоридаги вазиятни таҳлил қилиш, портфолио яратиш, ижтимоий алоқаларни йиғиш, ўзаро коммуникатив алоқалар, мартаба ўсишини бошқариш ва рақобатбардошликни бошқариш механизмлари.

2. Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга оширишнинг қуйидаги асосий йўналишлари ажратилди: олий таълим муассасаси талабаларини касбий тайёрлаш жараёнининг дастурий таъминотини оптималлаштириш, замонавий меҳнат бозорида ҳақиқий вазиятга эътибор қаратиш вектори; олий таълим муассасасининг таълим-тарбия жараёнини олий таълим муассасаси талабаларининг рақобатбардош шахсини шакллантириш учун касбий-таълимий макон ва педагогик шарт-шароитларни яратишга қаратиш; меҳнат бозорини комплекс диагностика қилиш ва таълим хизматлари бозорининг имкониятларини намоёни этишни ҳисобга олган ҳолда, олий таълим муассасасиларининг иш берувчилар билан ўзаро ҳамкорлиги учун ташкил этилган тизимда битирувчи талабаларнинг касбий ўсишига кўмаклашиш.

3. Олий таълим муассасаси битирувчилари рақобатбардошлигини шакллантириш учун педагогик стратегиясини амалга ошириш механизмларини педагогик мақсад

ва керакли натижага эришиш учун мўлжалланган, уни амалга ошириш воситалари ҳақидаги ғоялар асосида олий таълим муассасаси (олий таълим муассасаси илмий-педагогик ходимлар ва профессор-ўқитувчилар таркиби) ҳаракатлар мажмуини амалга ошириш имконини берувчи “биргаликдаги - ўзаро боғлиқ элементлар” деб таърифлаш мумкин.

4. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегияси (ОТМБРШПС)ни амалга ошириш механизмлари аниқланди: психологик-педагогик, ташкилий-бошқарув, илмий-услубий, ижтимоий-иқтисодий, ахборот-педагогик, кадрлар ва ҳуқуқий механизм, ҳамда юқорида санаб ўтилган барча ОТМБРШПС механизмларни бирлаштирувчи стратегик режалаштириш механизми олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардош сифати ва хусусиятларини шакллантириш ва ривожлантиришга чуқур ва кучли таъсир кўрсатади.

5. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш механизмларининг элементлари аниқланди ва ошкор этилди. Улар қуйидагилар: мақсадлар, вазифалар, таъсир этувчи субъектлар (олий таълим муассасаси раҳбарияти, профессор-ўқитувчилар таркиби, талабалар, иш берувчилар), таъминотлар (яхлитлик, аниқлик, динамиклик, функционал йўналиш, синергетик таъсир), компонентлар (аналитик, стратегик, мониторинг), контент, таъминот (шакллар,

усуллар, воситалар), амалга ошириш босқичлари, натижаларни ташхислаш, қиймат.

6. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг замонавий таълим технологиялари олий таълим муассасаси талабаларида муайян шахсий фазилатларни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, унга юқори даражадаги самарадорлик билан касбий вазифаларни олий даражада ҳал қилиш усуллари комплексини амалий қўллаш орқали белгиланган мақсадли кўрсаткичларга эришиш имконини беради.

7. Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш учун талабаларни ўқитиш ва тарбиялашнинг турли усуллари ва воситалари комплекси, олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини тайёрлашда ўқитувчилар томонидан эгалик қилиш ва фаол фойдаланиш учун таълим технологиялари ва педагогик воситалари аниқланди: интерактив таълим технологиялари, кейс технологиялари, лойиҳа технологиялари, модерацион технологиялар ахборот-коммуникатив технологиялар, мультимедиа таълим технологиялари, ўқув-ишлаб чиқариш амалиётларини ўтказишнинг инновацион технологиялари (шахсий йўналтирилган ўқув-ишлаб чиқариш амалиётлари ва бошқалар), талабаларнинг дарсдан ташқари фаолиятини ташкил этишнинг инновацион технологиялари (ташкилий-технологик инновациялар: менторлик, кўнгиллилик, талабаларни тарбиялашнинг шахсий йўналтирилган шакллари ва усуллари, лойиҳаларни ташкил этиш ва бошқалар).

8. Олий мактаб амалиётига давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш технологиясини жорий этиш орқали олий таълим муассасаси талабаси-битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш жараёнининг самарадорлигини ошириш белгиланган, унинг таркибий қисмлари қуйидагилар: концептуал, мазмунли (мақсад, вазифалар, тамойиллар, процессуал (шакллар, усуллар, босқичлар) бўлиб, улар потенциал корхоналар билан алоқаларни шакллантириш ва ривожлантиришда намоён бўлади, ҳамда олий таълим муассасасисига меҳнат бозорида мавжуд бўлган реал вазиятдан, иш берувчиларнинг замонавий эҳтиёжлари ва талабларидан воз кечмаслик имконини беради.

9. Педагогик стратегияни амалга оширишнинг ташкилий-педагогик шартлари дея олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини самарали шакллантириш ва танлов элементлари (мақсад, белгилар, функциялар, ажратиш асослари, таъминот)ни ўз ичига олган педагогик тизимнинг тартибли ва муваффақиятли ишлашини таъминлайдиган, ҳамда олий таълим муассасаси касбий ва таълим соҳасидаги потенциал имкониятларнинг мажмуини акс эттирувчи ва тизимда мавжуд бўлган ташкилий тузилмалар ва таъсир чораларини назарда тутувчи педагогик тизимнинг хусусиятлари белгиланди.

10. Педагогик стратегияни амалга ошириш учун ташкилий-педагогик шарт-шароитлар мажмуи аниқланди: маҳаллий норматив-ҳуқуқий базани яратиш бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш ва таъминлаш; олий таълим муассасасининг касб-ҳунар таълими соҳаси иштирокчиларининг функционал ўзаро

ҳамкорлиги ва ҳамкорлик тизимини яратиш ва ривожлантириш; рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш; олий таълим муассасасининг касбӣ-таълим маконида талабанинг ўқув ва ўқишдан ташқари фаолиятини фаоллаштириш; олий таълим муассасаси ўқитувчиси ва талабаси билан ҳамкорликда субъект-субъект муносабатлари даражасини ошириш; олий таълим муассасасининг касбӣ-таълим соҳасидаги танлов ва муваффақият ҳолатини яратиш; олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини самарали шакллантиришга ёрдам берадиган мониторинг тизимини ташкил этиш.

11. Олий таълим муассасасининг рақобатбардош битирувчиларини шакллантириш бўйича педагогик стратегияни амалга ошириш учун услубий асос, таркибий қисмлар, афзалликлар, тамойиллар ва хусусиятлар, алгоритм, «йўл харитаси» ни ишлаб чиқиш паспорти аниқланди: Улар:

- ўқув фанлари орқали амалга ошириладиган мавзу маъносини марказлаштириш, шунингдек стратегик белгиланган мақсадга мувофиқ идоралараро алоқалар тузилишини йўлга қўйиш; олий таълим муассасаси битирувчиси-ёш мутахассис (давлат, олий таълим муассасаси, ўқитувчилар, иш берувчилар)нинг рақобатбардошлигини шакллантиришга қизиққан субъектларнинг келишилган ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш имконини беради;

- олий таълим муассасасининг лойиҳалаштирилаётган касб-ҳунар-таълим маконининг мазмунли хусусиятларини ҳамда олий таълим муассасаси битирувчиларини касбга тайёрлаш бўйича таълим-тарбия жараёнини аниқлаштириш имконини беради;

- таълим-тарбия жараёни субъектларига олий таълим муассасасиси битирувчисининг рақобатбардошлиги ва сифатларини шакллантиришга йўналтирилган олий таълим муассасаси, ўқитувчи, талаба ва иш берувчи фаолиятининг педагогик устуворликлари ва мақсадли хусусиятларини аниқлаш, шунингдек, меҳнат бозори фаолиятининг замонавий шароитларида касбий вазифалар мажмуини ҳал этиш маҳорати ва кўникмаларини олиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Т., 2017. –Б. 39.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қураимиз. - Т.: Ўзбекистон, 2017. – Б.103.
3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.
4. Ўзбекистон Республикасида “2008-2012 йилларда узлуксиз таълим тизимини мазмунан модернизациялаш ва таълим-тарбия самарадорлигини янги сифат даражасига кўтариш” Дастури.www.lex.uz.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасасларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-3775-сонли қарори.
www.lex.uz.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “Қишлоқ ва сув хўжалиги тармоқлари учун муҳандис-техник кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 24.05.2017 й. ПҚ-3003, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1997. – Б. 20-29.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1997. – Б 20-29.

9. Адольф, В. А. Инновационная деятельность в образовании: проблемы становления / В. А. Адольф, Н. Ф. Ильина // Высшее образование в России. – 2010. – №1. – С. 81-87.
10. Азизходжаева Н.Н. Педагогическая технология в педагогическом образовании. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2003. – 174 б.
11. Атласова, А. Д. Использование кейс-технологии в образовательном процессе / А. Д. Атласова // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2010. – №10. – С. 105 - 112.
12. Беспалько, В. П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия) / В. П. Беспалько. – М.: Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 352 с.
13. 49. Великанова, Н.П. Метод дорожных карт в стратегическом планировании развития образования/ Н. П. Великанова, О. И. Карасев // Университетское управление: практика и анализ. 2014. - № 4–5. – С. 14 –21.
14. Виленский, В. Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе : учеб. пособие / В. Я. Виленский, П. И. Образцов, А. И. Уман // под ред. В. А. Сластенина. – М.: Пед. общ-во России, 2004. 192с.
15. Джураев Р.Х. Развитие исследовательских умений в процессе педагогической деятельности “Халқ таълими” № 4. — 2003. с- 145- 147.
16. Джураев Р.Х., Рахимов Б.Х. “Через науку к знаниям”. Халқ таълими. Т., 2007. №2.-С-131-133.
17. Джураев Р.Х., Рахимов Б.Х. Факторы, влияющие на процесс формирования молодежной субкультуры будущего учителя. Сб. статей. Под общей редакцией.- М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2008.-С-61-66.
18. Донина, И.А. Педагогическая стратегия становления конкурентоспособного персонала общеобразовательной организации/ И.А. Донина // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. URL: www.scienceeducation.ru/2014 (дата обращения: 01.07.2015).

19. Еремин, А. С. Кейс–метод / А. С. Еремин // Инновации в образовании. – 2010. – №2. – С. 67-81.
20. Жукова, Г. С. Технологии профессионально–ориентированного обучения: учеб. пособие. / Г. С. Жукова, Н. И. Никитина, Е. В. Комарова. – М.: Издательство РГСУ, 2012. – 165 с.
21. Затолкина, М. А. Информационные технологии – инструменты повышения качества образования / М. А. Затолкина // Качество. Инновации. Образование. – 2011. – №1. – С. 23-26.
22. Ибрагимов, Г. И. Инновационные технологии обучения в условиях реализации компетентностного подхода / Г. И. Ибрагимов // Инновации в образовании. – 2011. – №4. – С. 4-14.
23. Игнатова, В. В. Современные педагогические технологии обучения в техническом вузе / В. В. Игнатова, А. В. Андриенко. – Красноярск: Изд-во СибГТУ, 2009. – 232 с.
24. Исмоилова З.К. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг назарий ва экспериментал-методик асослари: Дис...пед. фан. док. – Т., 2006. – 345 б.
25. Исмаилова З.К., Химматалиев Д.О. Роль педагогической технологии разноуровневого обучения в современном профессиональном образовании / TheSeventhInternationalCongressonSocialSciencesandHumanities, 2nd April, 2016, Vienna 2016, 76-79 бетлар.
26. Лаврентьев, Г. В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г. В. Лаврентьев, Н. Б. Лаврентьева, Н. А. Неудахина. – Барнаул: Изд-во Алтайского государственного университета, 2004. – 156 с.
27. Лысова, Н. В. Интерактивные методы обучения в практике работы вуза как фактор повышения конкурентоспособности студентов / Н. В. Лысова // Современная образовательная практика и духовные ценности общества. – 2015. – №2. – С. 241-244.
28. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. - Т.: Фан ва технология, 2013, - 128 б.

29. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / – Тошкент, 2015. – 120 бет.
30. Мониторинг становления конкурентоспособного специалиста. / Сборник результатов исследований за 2011 – 2012 учебный год. – Оренбургский гос.университет. – Оренбург: ОГУ. – 2012. – С. 123.
31. Панфилова, А. П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение: учеб. пособие / А. П. Панфилова. – М.: Академия. (Высшее профессиональное образование), 2009. – 192 с.
32. Педагогический словарь: справочное издание / ред. В. И. Загвязинский, А. Ф. Закирова. – М.: Академия, 2008. – 352 с.
33. 232. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим–Бад.-М.: БРЭ, 2003. – 528 с.
34. Петров, А. Н. Стратегическое управление как фактор конкурентоспособности / А.Н. Петров, Г.М. Гвичия // Проблемы современной экономики. – 2004. – № 1–2(9–10). – С. 16.
35. Петунин, О. В. Проектная и исследовательская деятельность учащихся как способ выполнения требований ФГОС / О. В. Петунин // Инновации в образовании. – 2014. – №1. – С.20-26.
36. Поворина, Е. В. Использование активных и интерактивных методов обучения в образовательном пространстве вуза / Е. В. Поворина // Новая наука: Опыт, традиции, инновации. – 2016. – № 5–1 (83). – С. 179-182.
37. Сахарова, В. И. От традиционного обучения к современным образовательным технологиям [Текст] / В. И. Сахарова // Мир образования - образование в мире. - 2008. - N 3. - С. 223-230.
38. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии/ Г. К. Селевко. - М.: Народное образование, 2008. -256 с.
39. Сластенин, В. А. Научная школа личностно–ориентированного профессионального образования / В. А. Сластенин // Вестник образования. – 2011. – № 5. – С. 3.

40. Современные образовательные технологии в учебном процессе ВУЗа. Методическое пособие/ сост. Н. Э. Касаткина, Т. К. Градусова, Т. А. Жукова и др.; отв. ред. Н. Э. Касаткина. – Кемерово: Изд-во ГОУ «КРИПО», 2011. – 184с.
41. Толипов Ў. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари. - Т.: Фан. - 2004. - 167 б.
42. Торгунская Л. Н. Условия и механизмы реализации педагогических инноваций в образовании // <http://cyberleninka.ru>.
43. Ходжабоев А.Р. Научно-педагогические основы учебно-методического комплекса подготовки учителя труда. Автореф. дисс. док. пед. наук. - Т.: 1992. - 42 с.
44. Ходжабаев А.Р., Хусанов И.А. Касбий таълим методологияси. - Т.: Фан ва технология, 2007.- 192 б.
45. Шуткина, Ж.А. Организационно-педагогические условия формирования конкурентоспособности выпускников негосударственного вуза / Ж.А. Шуткина: автореф. дис. ... к. пед. н. по специальности 13.00.01. – Нижний Новгород, 2008. – 22 с.
46. Эргашев Б.Б. Управленческие аспекты проблемы качества образования./Б.Б.Эргашев // Школа будущего. – 2019. - №3. –С. 162-169.
47. Phaal R. Technology Roadmapping. IET Management Key, University of Cambridge, UK. 2006. 26 (1): 2-19.
48. <http://www.pedagog.uz/>
49. <http://www.bilimdon.uz>
50. <http://www.edunet.uz>

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....3

**I БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИСИ
БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ
АМАЛГА ОШИРИШНИ ТАЪМИНЛАШ 6**

1.1 Педагогик стратегия - олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантиришнинг концептуал асоси сифатида..... 6

1.2 Олий таълим муассасасиси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг механизмлари ва таълим технологиялари... 35

**II БОБ. ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯНИ АМАЛГА
ОШИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ШАРТ-
ШАРОИТЛАРИ.....78**

2.1 Олий таълим муассасаси битирувчиси рақобатбардошлигини шакллантириш педагогик стратегиясини амалга оширишнинг ташкилий-педагогик шарт-шароитлари 78

2.2. Олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатбардошлигини шакллантириш бўйича ташкилий-педагогик тадбирлар (таъсирлар) натижаларини мониторинг қилиш тизимини ташкил этиш..... 98

**III БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ
БИТИРУВЧИСИНИНГ РАҚОБАТДОШЛИГИНИ**

ШАКЛЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК СТРАТЕГИЯСИНИ	
АМАЛГА ОШИРИШНИНГ “ЙЎЛ ХАРИТАСИ”	110
3.1. Олий таълимни модернизациялаш нуқтаи назаридан	110
олий таълим муассасаси битирувчисининг рақобатдошлигини	
шакллантириш педагогик стратегиясини амалга ошириш	110
“йўл харитаси”	110
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР	146
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	153
ИЛОВА	162

ИЛОВА

Наманган муҳандислик-қурилиш институти билан хамкорликда бўлган иш берувчи ташкилотлар рўйхати.

1.	"НАМАНГАНМАШ" АЖ
2.	"НОСТАНДАРТ" МЧЖ
3.	"НАМАНГАН ЭЛАЕКТ ҚУРИЛМАЛАРИ" КИЧК
4.	"МЕХМАШ" МЧЖ
5.	"MEGA ART ПРОЕКТ" МЧЖ
6.	ООО "Чуст текстил"
7.	ООО "ALLIANCE LEATHER"
8.	"МЕХМАШ" МЧЖ
9.	ООО "Мухташам фйз саноат"
10.	ООО "Боғишамол медикал плус"
11.	ООО "Мега текстил"
12.	"KUSHON BINOKOR QURILISH" МЧЖ
13.	Наманган "МЕХМАШ" МЧЖ
14.	Наманган "Сувоқава ДК"
15.	"Агрокимёхимоя" ХАЖ
16.	ООО "Ўзэнерготрансформатор"
17.	"КЕЛАЖАК-S" илмий, ишлаб-чиқариш корхонаси МЧЖ
18.	ООО "Стандарт қурилиш таъминоти"
19.	ООО "PERSONALITY DIAGNOSTIC"
20.	ООО "Тўрақўрғон Сино Фарм"
21.	"SIGMA-QURILISH LOYIHA ISHLARI" МЧЖ
22.	ООО "Мусаффо Соф Савдо"
23.	ООО "Давр қурилиш савдо инвест"
24.	"CONSTRUCTION EXPERT" синов лабораторияси МЧЖ
25.	ООО "Афросиёб плус"
26.	ООО "Мега глобал строй инвест"
27.	"TEXPERT" синов лабораторияси МЧЖ
28.	ООО "НАМКOR CAPITAL SERVIS"
29.	ООО "Наманган шарбати"

30.	“Оҳангор ТТТ” трактор таъмирлаш заводи
31.	ООО “Агросаноатэнергия”
32.	ООО “Чуст аралаш моллари бозори”
33.	"ULTRA GROUP" МЧЖ
34.	ООО “Истиқлол дизайн қурилиш савдо”
35.	ООО “Тохиржон Евро қурилиш”
36.	"TEXNO ANALIT TEST" синов лабораторияси МЧЖ
37.	АО Агрокимёхимоя
38.	ООО Агрохизмат
39.	ООО "Учургон нефт базаси"
40.	ЧП “Тожунур сервис”
41.	“Осмон сайёраси” ФХ
42.	ЧП “Машҳура текстил”
43.	“Бибиона Зиёратгоҳи” жамоат фонди
44.	ЧП “Раматилло Расулов”
45.	ЧП “Моҳлоройим Гулмира”
46.	ЧП “Чуст шаҳар Истироҳат боғи”
47.	ЧП “Меҳрангиз Иқлимбону”
48.	“Қундуз-Д” ФХ
49.	ЧП “Тасанно Мебел” ХК
50.	"RUBIN B.I.A." темир-бетон ишлаб чиқариш МЧЖ
51.	"Наманган темир-бетон буюмлари заводи" МЧЖ
52.	"Ровустон Қурилиш Сервис" МЧЖ-5
53.	"JIYDAKAPA INDUSTRY" темир-бетон ишлаб чиқариш МЧЖ
54.	"Узэлектротерм" АЖ
55.	Андижон механика заводи Тўрақўрғон филиали
56.	Наманган синов ва сертификатлаштириш маркази давлат унитар корхонаси
57.	Туракурғон ИЭС қурилиш дирекцияси
58.	Шаркий МЭТ Наманган ТЮКТ
59.	Наманган вилоят касб-хунар ҳудудий бошқармаси
60.	Наманган "Электр қурилмалари" КИЧК
61.	"Наманганагромаш" МЧЖ

62.	"ЎзТемир йуллари" ДАК Фаргона булими
63.	Наманган "Мехмаш" МЧЖ
64.	"Туракургон Нефт база" МЧЖ Учкургон Филиали
65.	Наманган худудий электр тармоклари корхонаси
66.	"Норин-Сирдарё" ирригация тизимлари хавза бошкармаси кошидаги НС ва ЭБ
67.	"TECHNO ENGINEERING EXPERT" МЧЖ
68.	"Проект сервис" МЧЖ
69.	Наманган "Электр курилмалари" ПП
70.	"ARCHPROJECT INDUSTRY" МЧЖ
71.	Наманган вилоят ер тузиш ва кўчмас мулк кадастри ДК
72.	Чуст "Автосаноат Пласт" МЧЖ
73.	"Махсус Метал Саноат" МЧЖ
74.	QISHLOQ QURILISH KOMBINATI МЧЖ
75.	"ЎзЭлектротерм" АЖ
76.	"YUSUF XOS HOJIB" МЧЖ
77.	Вилоят Насос станциялари ва энергетика бошкармаси
78.	"SIGMA" курилиш лойиҳа ишлари МЧЖ
79.	"ZARKENT-LOYIHA QURILISH" хусусий корхона
80.	"Namangan Sanoat Loyiha" МЧЖ

**Наманган муҳандислик-қурилиш институтини 2018-2019 ўқув
йили битирувчилари учун 2019 йил 18 апрел куни ўтказилган
“Битирувчи-2019” меҳнат ярмаркасидан лавҳалар.**

Б.Б.ЭРГАШЕВ
З.К.ИСМАИЛОВА

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИСИ
БИТИРУВЧИЛАРИНИНГ
РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК
СТРАТЕГИЯСИ**

МОНОГРАФИЯ

Мухаррир:	Алижон Жўраев
Техник муҳаррир:	Абдулазиз Тошпўлатов
Мусахҳих:	Ҳулкарой Мажидова

Теришга берилди 20.09.2019 йил.
Босишга рухсат этилди 05.10.2019 йил.
Бичими 60x84 1/16, Ҳажми 11 босма табок.
Адади 100 нусха. Баҳоси келишилган нархда.

“НАМАНГАН” НАШРИЁТИ
Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36.
Нашриёт лицензия рақами АИ – 156.
2009 йил 14 августда берилган.

"УАС" МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Наманган шаҳри, А.Навоий кўчаси 72-уй.

www.nammqi.uz